

ตำนานสมเด็จพระเจ้า

ลายพระหัตถ์

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

และ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวัญวิมลคุณากร

(ภาค ๓๓)

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระยาอุเทนเทพโกสินทร์

(ประธาน บรมศิริ)

ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๔๕๕

คำนำ

เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาอุเทนเทพโกสินทร (ประธาน
บูรณศิริ) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส กำหนดงานในวันที่ ๒๗ สิงหาคม
ศกนี้ เจ้าภาพได้มาแจ้งความจำนงค์ขอหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร
เพื่อขออนุญาตจัดพิมพ์ตำราต้นฉบับเดิมจากที่ ๓๓ เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์
กรมศิลปากรมีความยินยอมอนุญาตให้จัดพิมพ์ ได้ดังประสงค์

หนังสือเรื่องตำราต้นฉบับเดิม เป็นตายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรม
พระยานริศรานุวัดติวงศ์ กับ สมเด็จพระยาตราช่างราชานุภาพ ทรง
มี ได้ตอบกันในบันทึยแห่ง พระชนมชีพเมื่อทรงว่าง ภาระทางราชการ
งานเมืองและทรงพักผ่อนอย่างเจียบ ๆ พระปรีชาสามารถของสมเด็จพระ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอทั้งสองพระองค์นี้ ย่อมเป็นที่รู้จักอยู่ทั่วไปในหมู่
นักศึกษาโบราณคดี ศิลป และวรรณคดี ฉะนั้นผู้ที่สนใจในแขนงวิชา
เหล่านี้จึงนับถือตำราต้นฉบับเดิมว่าเป็นประหนึ่งกุญแจที่จะไขไปสู่ความสว่าง
ในปัญหาต่าง ๆ ไม่น้อยทีเดียว ตำราต้นฉบับเดิมมีอยู่มากด้วยกัน กรม
ศิลปากรเคยนำลงในวารสารศิลปากร อันเป็นวารสารเผยแพร่ความรู้
ในสาขาวิชาต่าง ๆ ซึ่งเป็นงานของกรมศิลปากร เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๐
เป็นต้นมา เมื่อตีพิมพ์ในหนังสือวารสารศิลปากรแล้ว ก็อนุญาตให้
ผู้มาขอพิมพ์หนังสือจากต้นฉบับของหอสมุดแห่งชาติคัดลอกพิมพ์เป็น
ภาค ๆ ไป ในปัจจุบันนี้ได้รวม ๓๒ ภาค สำหรับภาคนี้เป็นภาคที่ ๓๓

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลบุญราศีที่กษัตริย์นาบุทาน ซึ่ง
เจ้าภาพได้บำเพ็ญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ท่านผู้วายชนม์ และจัดพิมพ์หนังสือ
นี้แจกจ่ายเป็นสาธารณประโยชน์ หากท่านผู้วายชนม์จะได้ดวงวิชัย
ญาณวิถ์ทางหนึ่งทางใด ขอจงบันเทิงใจรับอนุโมทนาให้เต็มทุกขัตตาม
อุทิศเจตนาและอำนาจอิทธิวิบุตมบุญผลตามศกตินิยม ในฐานนั้นเทอญ.

วิเชียรแพทยาคม

หลวงวิเชียรแพทยาคม

รักษาการในตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร

๒๕ กรกฎาคม ๒๕๑๑

พระยาอุเทนเทพโกสินทร์

(ประสาธน์ บุรณศิริ)

ชชาติ : วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๔๑๒

มรณะ : วันที่ ๗ กรกฎาคม ๒๔๕๕

ประวัติ

ด้วยเบียดและมิตร ๒๒ คนใหญ่ที่เป็นคนรุ่นเดียวกัน กับคุณพ่อได้ลง
จับไปแต่เป็นส่วนมาก ยงมเหตออยู่แต่เพียงต้องหรือตามท่าน ครั้น
จะไปขอให้ท่านแต่งประวัติของคุณพ่อ ก็จะเป็นการรบกวนเกินไป จึง
ตกลงใจว่าจะแต่งประวัติของท่านตัวเอง เพราะผู้เขียนได้อยู่ใกล้ชิด
กับท่านตลอดเวลา จะได้หาเห็นไปบ้างแต่ช่วงเวลาที่ได้ไปศึกษาวิชา ณ
ประเทศอังกฤษ ฉะนั้นพอจะทราบประวัติของท่านได้คั่นหนึ่ง

คุณพ่อเกิดในสกุลบูรณศิริ เป็นบุตรพระยาธรรมจรรยาอนุกรมมนตรี
(เจ้าเวียง บูรณศิริ) และ เปี้ยม บูรณศิริ เป็นมารดา เมื่อวันที่ ๑๖
พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๒ ที่บ้านท่าครั่งข้ามคดถนน โรงเรียนราชินี
เวลานั้น ท่านบิดาได้ตั้งชื่อว่าประจักษ์ ได้เริ่มการศึกษาที่โรงเรียนพระ
ตำหนักสวนกุหลาบ และได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในรัชกาลที่ห้าตาม
ประเพณีนิยม ในบรรดาบุตรข้าราชการผู้ใหญ่สมัยนั้น

หลังจากที่ถวายตัวเป็นมหาดเล็ก คุณพ่อก็ได้เริ่มรับราชการเป็น
มหาดเล็กในเวรฤกษ์ แล้วได้สมัครเข้าเป็นนักเรียนนายร้อยทหารบก
เมื่อสำเร็จการศึกษาวิชานักเรียนนายร้อย ได้รับพระราชทานยศเป็น
นายร้อยตรีประจำการอยู่ประมาณสามปี ครั้นใน พ.ศ. ๒๔๓๕ ได้ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์
ดำรงตำแหน่งอัครราชทูตประจำกรุงปารีส เสด็จในกรมพระองค์นั้น

ได้ทรงขอเอาตัวคุณพ่อติดคามออกไปด้วย โดยได้รับตำแหน่งเป็น
 เต้มีนเอกประจำสถานทูตไทย เมื่อได้รับราชการอยู่ประจำสถานทูต
 ประมาณสามปี ก็ความแต่ใจในกรมกลับกรุงเทพฯ

ถึงแม่คุณพ่อก็ได้ไปเป็นนักเรียนศึกษาวิชาโดยเฉพาะเหมือน
 นักเรียนทั้งหลายก็ตัว ในระยะเวลาอันสั้นก็ได้ไปรับราชการประจำ
 อยู่ในกรุงปารีสคราหนึ่ง นับว่าคุณพ่อได้รับคุณประโยชน์อย่างมากมา
 ในทางดำรงชีวิตของท่านต่อมาภายหลัง ทั้งในทางราชการและในทาง
 ส่วนตัว เพราะท่านได้มีโอกาสเข้าสมาคมชั้นสูง ไม่ใช่แค่ในประเทศ
 ฝรั่งเศสเท่านั้น ยังประเทศอื่น ๆ ในทวีปยุโรป — ในขณะที่ท่านได้ไป
 ราชการชั่วคราวด้วย ได้เห็นการปกครอง ความเจริญรุ่งเรืองของบ้าน
 เมืองตลอดทั้งการค้าของประเทศต่าง ๆ ในยุโรป ได้คบค้าสมาคมผูก
 มิตรกับเจ้าขุนนาย ข้าราชการ นักเรียนไทย ซึ่งเมื่อได้กลับมาเมืองไทย
 แฉกได้ฟังพหุศาสตร์ดีเยี่ยมของท่านเหล่านั้นทั้งในทางราชการและส่วน
 ตัว เมื่อได้กลับมาถึงกรุงเทพฯ แล้วประจวบกับเวลานั้นเจ้าคุณสูง
 ยศตราได้รับราชการเป็นนายตำรวจนครบาลชั้นผู้ใหญ่อยู่ก่อน จึงได้
 ขอโอนคุณพ่อไปเข้ารับราชการในกรมตำรวจนครบาล ในระหว่างที่รับ
 ราชการในกรมตำรวจนครบาลนี้ คุณพ่อได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์
 เป็นหลวงวิสุตบริรักษ์ เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๔๕๐ ในการที่ได้รับ
 ราชการตำรวจนั้น คุณพ่อได้รับความเห็นใจเห็นอภัยครากว่าอย่างหนัก

(๓)

ตลอดมาเป็นเวลา ๖ ปี ถึงได้เห็นว่า ไม่ยากให้ถูกหลานของ
ท่านเป็นตำรวจอีกเลย

เมื่อตำแหน่งเจ้าเมืองนนทบุรี ซึ่งถือว่าเป็นเมืองชั้นในอยู่ใกล้กับ
พระนครได้ว่างลง ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าแต่งตั้งให้คุณพ่อไปรับ
ราชการตำแหน่งนอเมืองเป็นหลวงวิเศษบริหาร ในสมัยรัชกาลพระบาท
สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงนั้น ราชการซึ่งมบรรดาศักดิ์ชั้นหลวงก็ได้รับ
พระมหากรุณาแต่งตั้งเป็นเจ้าเมือง โดยเฉพาะเป็นเจ้าเมือง ๆ ชั้นใน
ซึ่งอยู่ใกล้พระนครพระนครนั้น นับว่าได้รับพระมหากรุณาเป็นอัน
พัน และมีใช้แต่เท่านั้น เมื่อคุณพ่อได้จ้ดราชการและปราบปรามโจร
ผู้ร้ายเป็นที่เบาบางลงแล้ว ยังได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าให้ยก
ไปเป็นเจ้าเมือง ๆ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐
การปกครองคราวเดียว ๒ เมือง ต้องใจความความลำบากเป็นพิเศษ
เพราะเท่าที่ผู้เขียนเคยทราบ ไม่เคยมีตัวอย่างเช่นนั้นเลย ในสมัย
ที่คุณพ่อเป็นเจ้าเมืองนนทบุรีนั้น คงจะเป็นด้วยทรงไว้วางพระราช
หฤทัยในตัวคุณพ่อเป็นอย่างมาก จึงได้ทรงแต่งตั้งประพาศคั้นอยู่เสมอ
และในการนี้คุณพ่อก็ได้ฉลองพระเดชพระคุณ โดยมีได้มีตั้งได้รู้หนังสือ
หมองพระราชหฤทัยเลย ในระหว่างที่ได้รับราชการเป็นเจ้าเมืองนนท
บุรี คุณพ่อได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระอนันต์นรินทร์ ใน
พ.ศ. ๒๔๔๖ และใน พ.ศ. ๒๔๔๗ ก็ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น

(๔)

พระยานนทบุรีศรีเกษศรคาราม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นอธิบดีกรมตำรวจใน และใน พ.ศ. นั้นเอง
โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนราชทินนามเป็นพระยาอุเทนเทพโกศลกรมมหาด
ตำรวจบดี ครั้นใน พ.ศ. ๒๔๕๘ ทางราชการได้รวมกรมตำรวจ
ในแต่กรมตำรวจนอกเป็นกรมเดียวกัน ขึ้นต่อ กระทรวง พระคลังมหา
สมบัติ จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายคุณพ่อไปเป็นอธิบดีพระคลังมหา
สมบัติ ในที่สุดก็ได้ขอยกจากราชการรับพระราชทานเบี้ยบำนาญประเภท
สูงอายุในปลาย พ.ศ. ๒๔๖๘ และในต้น พ.ศ. ๒๔๖๘ ได้โปรด
เกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นองคมนตรี ตลอดเวลาที่คุณพ่อได้รับราชการอยู่
ก็ได้พยายามปฏิบัติหน้าที่ราชการเต็มสติปัญญาที่ได้ช่วย และรักษา
เกียรติยศชื่อเสียงเพื่อให้เป็นที่ไว้วางใจของผู้นำคนปวงชาติตลอดมา ความ
ที่บรรยายมานั้นนับว่าคุณพ่อได้รับใช้ชาติและ ถอดองพระเดชพระคุณพระ
มหากษัตริย์เต็มกำลังความสามารถ ดังบรรพบุรุษของท่านได้เคย
ปฏิบัติมาแล้ว นับแต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา

เมื่อได้ขอยกจากราชการรับบำนาญแล้ว ได้โปรดเกล้าฯ
แต่งตั้งให้เป็นกรรมการพระคลังข้างที่ และโดยตำแหน่ง ได้รับเลือก
เป็นกรรมการธนาคารไทยพาณิชย์ และกรรมการบริษัทไฟฟ้ากรุงเทพฯ
ต่อมาได้รับเลือกตั้งเป็นกรรมการสภาการศึกษาไทย และยังได้รับใช้ทาง
ราชการบ้างเป็นครั้งคราว จนอายุท่านมากแล้วจึงเก็บตัวอยู่กับบ้าน ใน

(๕)

ระหว่างที่ท่านออกจากราชการแล้ว ท่านได้เริ่มเก็บหอมรอมริบสะสม
รายได้ของท่านเพื่อบริจาคในทางกุศล โดยตั้งทุนอุดหนุนโรงพยาบาล
ไว้หลายรายเพื่ออุดหนุนคนไร้โอกาสบ้าง สำหรับเป็นทุนให้นักเรียนซึ่ง
มีความปรารถนาจะได้ศึกษาวิชาการแพทย์บ้าง เงินทุนสำหรับนักศึกษา
วิชาการแพทย์ท่านได้กำหนดให้เฉพาะผู้ที่ยากจนด้อยได้ทั้ง ๑ ฉะนั้นผู้
ได้รับทุนนี้จึงจนมากเมื่อสำเร็จการศึกษาได้รับปริญญาแล้วก็ได้รับการ
สนับสนุนจากรัฐบาลให้ไปเรียนต่อในต่างประเทศ เมื่อกลับเขามารับ
ราชการเป็นนายแพทย์ และได้เป็นนายแพทย์ที่มชอเคียงด้วยกันแทบ
ทุกคน และโดยบุญกุศลที่คุณพ่อได้ทำไว้ นักได้รับผลตอบแทนทันที
เห็น โดยนายแพทย์เหล่านั้นได้สนองพระคุณท่านเจดตาป๋วยไว้อยู่เสมอ
ตลอดจนในวาระสุดท้ายของท่าน

สำหรับในทางการค้าคุณพ่อมีจิตใจฝักใฝ่อยู่มากผู้หนึ่ง ในสมัยที่
ท่านได้รับราชการอยู่ในทวีปยุโรป ก็ได้พิจารณาเห็นแล้วว่าประเทศที่
จะมีความเจริญมีศรีสุขได้ก็เพราะประชาชนได้ทำมาค้าขาย แต่โดย
เหตุที่ท่านเป็นข้าราชการจะปลัดคือไปทำการค้าก็เกรงจะเสียราชการไป
แต่ถึงกระนั้นก็ดี ในยามว่างท่านต้องไปศึกษาหาความรู้ในเรื่องการค้าขาย
อยู่เสมอ และท่านได้เคยส่งสอนผู้เขียนไว้ว่า ผู้ที่จะทำการค้านั้นต้องมี
บุคลิกลักษณะเป็นคนขยันหมั่นเพียร รู้จักการประหยัดในเจดตาที่ควร
ประหยัด ส่วนที่ทำการค้าขายได้รวดเร็วหรือช้า ก็ด้วยสุดแต่สติปัญญา

(b)

และเจ้าของผู้ที่จะทำการค้า ออกประกาศหนทางท่านถือว่าการค้าขายก็
เหมือนการเดินการพระนั้น เพราะบางครั้งก็มีกำไรบางครั้งขาดทุน แต่
เป็นการพระนันทมหัตถ์ เพราะแม้จะขาดทุนบ้างก็ยังมีเงินค่าเป็นทรัพย์สิน
อยู่ ไม่ได้กับหมดตัวเหมือนพวกเดินการพระนั้น เมื่อเห็นว่าจะทำการค้า
ไม่ได้ คุณพ่อจึงหนีไปจบเรื่องทคน ท่านเลือกเอาที่ซึ่งมีชุมชนและ
ในท่าเดกำราย เมื่อมีคนรายไต่มีผู้มาให้ราคาดีท่านก็ขาย แล้วหาซื้อ
ที่ใหม่ที่มีเนื้อที่ใหญ่กว่า ถ้าท่านไม่พอกได้ซื้อก็อาจจากมิตรของท่าน
ช่วยเหลือ โดยการนี้ในปีปลายแห่งชีวิตของท่านจึงไม่ได้รับความ
เดือดร้อนในการเงิน มีแต่จะสะสมไว้เพื่อทำบุญกุศล

คุณพ่อเป็นผู้นิยมสะสมวัตถุโบราณผู้หนึ่ง ตามที่ทราบกันทั่วไป
แล้ว การที่ท่านเกิดนิยมเรื่องนักเนื่องจากในสมัยที่ท่านรับราชการอยู่
ในกรุงปารีส การสะสมโบราณวัตถุสมัยต่าง ๆ กำลังคึกคัก ไต่มีผู้
นิยมสะสมกันมาก ท่านจึงไต่มี โอกาสที่ไต่จะมีคิดประและโบราณวัตถุที่
เป็นยอดเยี่ยมทั้ง ในพิพิธภัณฑ์และในสถานที่แสดงศิลปกรรม ความที่
ท่านชอบคิดประต่าง ๆ นี้ ท่านได้เคยเล่าให้ฟังว่า เวลาใดเกิดคิดถึง
บ้านขึ้นมา ท่านต้องไปหย่อนอารมณ์ตามพิพิธภัณฑ์ต่าง ๆ ทุกคราว
ประจบกับเวลาท่านกลับเมืองไทย ทางกรุงเทพฯ ก็ได้เกิดนิยมสะสม
โบราณวัตถุบ้างเหมือนกัน จึงทำให้ท่านพุดอยส่งนุกไปด้วย เคยตั้งสน
สะสมแก่นนั้นเป็นต้นมา และเครื่องโบราณวัตถุอื่นซึ่งทำให้ท่านได้รับ

ความเพ็ดพิณและเป็นที่หย่อนอารมณ์ และอาจถือได้ว่าเป็นยาอายุ
วัฒนสำหรับคว้านักใด

สำหรับทางบ้านและในระหว่างครอบครัว คุณพ่อเป็นผู้ที่มีเมตตา
จิตดีและพร้อมไปด้วยความกรุณาปรานี เป็นที่เคารพนับถือในหมู่
ญาติคิดออกจนคนไรด้วย บิดามีความรักใคร่บุตรของตนเพียงใด คุณ
พ่อก็มีความรักใคร่บุตรของท่านเช่นเดียวกัน ท่านพร้อมที่จะสนับสนุน
ให้บุตรธิดาของท่านทุกคน ให้ได้รับการศึกษาอย่างดีที่สุดเท่าที่จะมีสติ
ปัญญาสามารถที่จะศึกษาได้ โดยเหตุที่ท่านเป็นผู้สร้างตัวของท่านชน
มาแข่งก็มีความปรารถนาจะให้ลูก ๆ ท่านปฏิบัติตัวอย่างท่านด้วย จึง
ได้พยายามเข้มงวดกวดขันให้หมั่นเล่าเรียนและอบรมประพฤติก้อยู่ใน
ระเบียบวินัยดีแต่ยังเด็กอยู่ เพื่อเมื่อเติบโตแล้วจะได้เลี้ยงตัวเองได้
ท่านมีใจที่จะคอยสับครีบกองความก้าวหน้าของพวกลูก ๆ ของ
ท่าน ถ้ามีเรื่องอะไรที่จะปรึกษาหารือท่านก็พร้อมที่จะตั้งส้อมให้ไปใน
ทางที่ดีเสมอ และได้ให้คิดว่า ทำอะไรที่เห็นว่าถูกแล้วไม่ต้องกลัว
แต่จะกลัวต่อเมื่อได้กระทำผิด เมื่อذنท่านไปเยี่ยมคนหนึ่งก็เท่ากับบุญ
เลี้ยงท่านผู้ใหญ่ในวงศ์สกุล ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือในบรรดาญาติหลานและ
วงศ์ญาติเหลือที่จะพรรณานได้

คุณพ่อเมื่อเวลาหนุ่ม ๆ มีโรคบิดคิดตัวเป็นประจำ และพยายาม
รักษาตัวจนหายขาด ต่อมาได้เป็นโรคความดันโลหิตสูงถึงกับเส้นเลือด

(๘)

ฝอยแตกเมื่อท่านมีอายุ ๗๐ ปีเศษ แต่ก็ได้พยายามรักษาตัวจนหาย
ครบเมื่อ ๓ ปีถัดวงมาแล้ว ท่านได้ดมเจ็บแต่ก็ไม่หนักนัก นายแพทย์
ได้คิดเคื่อนไว้ว่า แม้ท่านจะไม่มีโรคเรื้อรังเป็นประจำ ร่างกายของท่าน
เริ่มเสื่อมเสียแล้ว ค่อยไปนวดจรมั้แต่ทรวดง จึงได้พยายามรักษาพยาบาล
อย่างคทสุด ค่อมมาเมื่อได้เห็นว่าท่านได้ทรุดโทรมลงมาก นายแพทย์
จึงได้แนะนำ ให้ไปพักรักษาตัวที่ โรง พยาบาลศิริราช เพื่อให้ได้รับการ
รักษาพยาบาลอย่างคทสุด จนอาการดีขึ้นบางเวลา แต่โดยทั่วไปอาการ
ของท่านก็มแต่ทรงและทรุดลงทนายแพทย์ได้เคยเคื่อนไว้ นายแพทย์
ก็ได้ตั้งใจรักษาพยาบาลท่านโดยสุดกำลัง ครั้นเมื่อวันที่ ๗ กรกฎาคม
พ.ศ. ๒๔๗๗ ท่านก็ได้สิ้นใจในอาการสงบ มีอายุ ๗๗ ปีเศษ วันที่ ๗
กรกฎาคม ๒๔๗๗ เวลาเย็น พระราชทานน้ำอาบศพ และพระราชทาน
โกศพร้อมทงเครื่องประดับตามเกียรติยศ

คุณพ้อมบุตรและธิดาทียมชวคอยู่ ดังต่อไปนี้.—

๑. พระยาบุรณศิริวงศ์
๒. นายประโยชน์ บุรณศิริ
๓. นายประยูร บุรณศิริ
๔. ประยงค์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา
๕. นายประหยัด บุรณศิริ
๖. เจริญศิริ หัตถะเมียร

(๕)

๑. หม่อมตมบุรณ เทวกุล ณ อยุธยา
๒. นายบุญเต็ม บุรณศิริ
๓. นายบุญตม บุรณศิริ
๔. เจริญสุข โทมารกุล ณ นคร

พระยาบุรณศิริพงศ

— ประวัติราชการ —

ของ

พระยาอุเทนเทพโกสินทรมหินทรสรรพากรบดี

เริ่มเข้ารับราชการ พุทธศักราช ๒๔๒๗

ยศ เป็นอำมาตย์เอก เมื่อ ๓๗ สิงหาคม ๒๔๕๕

เป็นมหาอำมาตย์ตรี เมื่อ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๕๕

บรรดาศักดิ์ เป็นหลวงวิสุตบริหาร เมื่อ ๓๖ ธันวาคม ๒๔๕๐

เป็นพระชนันต์ราชรักษ์ เมื่อ ๓๖ พฤศจิกายน ๒๔๕๖

เป็นพระยานทบวิสุทธิเกษตราภาม เมื่อ ๒๓ กันยายน

๒๔๕๘

เป็นพระยาอุเทนเทพโกสินทรมหินทรสรรพากรบดี เมื่อ

๓๕ ตุลาคม ๒๔๕๗

เครื่องราชอิสริยาภรณ์

ได้รับพระราชทาน เบญจมาภรณ์ช้างเผือก ชั้นที่ ๕ เมื่อ ๒๒
กันยายน ๒๔๕๒

ได้รับพระราชทาน จัตุรตาภรณ์มงกุฎสยาม ชั้นที่ ๕ เมื่อ ๓๗
ตุลาคม ๒๔๕๒

ได้รับพระราชทาน ตริตาภรณ์มงกุฎสยาม ชั้นที่ ๓ เมื่อ ๒๓
กันยายน ๒๔๕๓

(๑๑)

ได้รับพระราชทาน ตริศการณช้างเผือก ชั้นที่ ๓ เมื่อ ๒๓ ธันวาคม

๒๔๕๕

ได้รับพระราชทาน ทูตยศุดจอมเกล้า เมื่อ ๓๓ พฤศจิกายน ๒๔๕๗

ได้รับพระราชทาน ทวตยาภรณ์มงกุฎสยาม ชั้นที่ ๒ เมื่อ ๓๐

ธันวาคม ๒๔๕๘

ได้รับพระราชทาน เหรียญจักรพรรดิมาลา เมื่อ ๓๒ มิถุนายน

๒๔๕๘

ได้รับพระราชทาน ประถมาภรณ์มงกุฎสยาม เมื่อ ๓๐ ธันวาคม

๒๔๖๘

ได้รับพระราชทาน ทูตยศุดจอมเกล้าจักษ เมื่อ ๓๗ พฤศจิกายน

๒๔๖๘

ตำแหน่ง เป็นมหาดเล็กเวรอุทธร เมื่อ ๒๔๒๗

เป็นนักเรียนนายร้อย เมื่อ ๒๔๓๐

เป็นนายสิบโท เมื่อ ๒๔๓๓

เป็นนายร้อยตรี เมื่อ ๒๔๓๕

เป็นเส้มนายนเอกสถานทูตสยาม กรุงปารีส เมื่อ ๒๔๓๕

เป็นนายร้อยตำรวจเอก เมื่อ ๒๔๓๗

เป็นนายพันตำรวจตรี เมื่อ ๒๔๔๔

เป็นนครบาลจังหวัดนนทบุรี เมื่อ ๒๔๔๕

(๑๒)

เป็นนครบาลจังหวัดนนทบุรีและผู้ว่าราชการจังหวัดชัยภูมิ

เมื่อ ๒๔๕๐

เป็นนครบาลจังหวัดชัยภูมิ เมื่อ ๒๔๕๔

รับตำแหน่งอธิบดีกรมสรรพากร ในกระทรวงนครบาล

เมื่อ ๗ มีนาคม ๒๔๕๖

เป็นอธิบดีกรมสรรพากรใน เมื่อ ๓ ตุลาคม ๒๔๕๗

เป็นอธิบดีกรมพระคลังมหาสมบัติ เมื่อ ๒ กันยายน ๒๔๕๘

เป็นองคมนตรี เมื่อ ๔ เมษายน ๒๔๖๗

สารนิพนธ์

บ้านชินนามอน ปันัง

วันที่ ๑๓ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๒

ผู้แต่ง นามเต็มพระนริศฯ

หม่อมฉันทโรบลดาชพระหัตถ์ เจริญบรรจงวันที่ ๑ กรกฎาคม ปันัง

สนองลายพระหัตถ์

ตรากระทรวงมูรชากรนั้นได้มาสู่ญาณหม่อมฉันทโรบลดาชพระหัตถ์
เป็นพระพรหมนั่งแท่น แคนกเป็นอย่างมั่นไม่มั่น ใจจึงได้ทูลขอให้ทรง
พิเคราะห์ฐานคนไม่ทองเงินอันจำได้ว่า ได้มีรูปตรากระทรวงมูรชากร
เป็นแน่

ตราพระราชดีห์หนคตคามพระตำรับประทานมา ในลายพระหัตถ์
เจริญบรรจง เห็นว่ามหตักฐานน่าจะถูก ที่หม่อมฉันทโรบลดาชพระหัตถ์
ตามคำของข้าราชการเก่าเขาบอก เมื่อมาคิดดูตามกระแด้พระตำรับ
เห็นความค่อออกไปอีก ว่าตราพระราชดีห์หนคตคาม ๕ ดวง คือ
ตราใหญ่ดวง ๑ คราน้อยดวง ๓ และตราครึ่ง ๒ ดวง ตราใหญ่สำหรับ
ประทับในหนังสือตั้งตามพระราชโองการ ตราน้อยสำหรับประจำค่อ

แผ่นกระดาษ คราวนี้ ๒ ลองเจ้าหรือประทับหน้าตงแผ่นครึ่งประจำ
 เชือกผูกปากก่องใต้ดารตรา เพราะฉะนั้นแต่เดิมเวลามีดารตราคือ
 ไซด้วยกนจงคองอยู่ด้วยกันทั้ง ๕ ลอง มีกาชาราชการเก่าบอกอย่าง
 ห้วน ๆ อีกอย่าง ๓ ว่า "ตราพระราชดีให้พูนจะเอาชอกนอก
 กรุงเทพ ๆ ไม่ได้" นี้ก็ไม่ตรงกับความจริง ที่จริงนั้นพระเจ้าแผ่นดิน
 เด็ดจอยุ่ที่ไหน จะเป็นในราชสำนักตาม หรือเด็ดจอยุ่ที่อื่น ดังเช่น
 เด็ดจไปทำศึกสงครามตามต่างต่างก็ตาม ตราพระราชดีทั้ง ๕ ลอง
 คองอยู่ในราชสำนักเสมอ ถ้าควัดมูหนายกตามเด็ดจก็เอาตราพระ
 ราชดีไปด้วย ถ้าควัดมูหนายกไม่ได้อยู่ในราชสำนัก เช่นไปรบให้
 คุมกองทัพแยกไปทางหนึ่งต่างหาก ก็คงให้ชาราชการที่เป็นหัวหน้า
 ฝ่ายมหาดไทยถือตราพระราชดีประจำอยู่ในราชสำนัก อธิบายที่กล่าว
 มาในข้อกำเนิดของตราพระราชดีเดิมคง ซึ่งคองมีสำหรับควัดมูหนายกใช้ เมื่อ
 ไปบังคับบัญชาการอยู่ห่าง ราชสำนัก ยกตัวอย่าง ในเรื่องพงศาวดาร
 ดังเช่นเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ฯ เมื่อยังเป็นควัดมูหนายกทรง
 รักษาเมืองพิษณุ โตกคู่ อะแซห้วนก็กต หรือเมื่อเด็ดจเป็นจอมพลลงไป
 ศึกเมืองเขมรก็ กตเห็นได้ว่าเจ้าคองมีตราออกดวงหนึ่งต่างหากและเป็น
 ตราพระราชดีเป็นแต่ทำรูปป่าไม้เป็นดินเขา ตราพระราชดีเดิมคงกับคชดีที่
 เดิมคงเห็นจะผสมพร้อม ๆ กันแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา และคงได้ไซมา
 เนื้อ ๆ แมงจ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ น่าจะใช้ครั้งหลังที่สุดเมื่อ
 เจ้าพระยาสุรารักษ์เป็นแม่ทัพไปรบอ้อมเมืองนครราชสีมา ๕ แต่นักไม่

เหตุจะต้องใช้เพราะ โดยปกติเสนาบดีมักอยู่แต่ในกรุงเทพ ฯ หม่อมฉัน
 ยังจำได้เมื่อแรกหม่อมฉันเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยใน พ.ศ. ๒๔๓๕
 ขึ้นไปตรวจหัวเมืองเหนือในบั้น มีเจ้าเมืองเหนือบางคนมากระซิบ
 ตามพระยาจระพุม โภคยทเป็นข้าราชการชั้นเก่าขึ้นไปกับหม่อมฉันว่า
 “นทานเสด็จขึ้นมาทำไม เสนาบดีแต่ก่อนท่านเคยมาแต่เวตามักก
 สงคราม เวตามักไม่มั่งคั่งสงครามอย่างใด” ดังนี้

นามพระร่วงสุโขทัยนั้น ประหลาดอยู่ที่ไม่ปรากฏในศิลาจารึกครั้ง
 สุโขทัยเลยทีเดียว ในจารึกศิลาหลักที่ ๒ ซึ่งพิมพ์ไว้ในหนังสือประชุม
 จารึกสยามของศาสตราจารย์เชลล์ มีแต่เรื่องไทยซึ่งเมืองสุโขทัยจาก
 เขมรว่า พ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองราดกับพ่อขุนบ้านกลางท้าว เจ้าเมือง
 บางยาง ช่วยกันตีเมืองสุโขทัยจากพวกขอมเมื่อราว พ.ศ. ๓๗๐๐
 พ่อขุนผาเมืองผู้ซึ่งพระเจ้ากรุงกัมพูชา ได้ทรงสถาปนาเป็นประเทศราช
 และประทานราชธิดาเป็นชายา (มีบ้านเมืองคนพอใจแท้จริง) อภิเษก
 พ่อขุนบางกลางท้าวเจ้าเมืองบางยางให้ครองเมืองสุโขทัย มียศเป็นเจ้า
 และมีนามว่า “กมรเตยอัญศรีอินทรปตินทราทศย์” เช่นเดียวกับยศ
 และนามของตนเองอันพระเจ้ากรุงกัมพูชา ได้ทรงตั้งแต่ปางก่อน ดังนี้
 นี้เป็นคนเก่าของคำที่ว่า “พ่อขุนศรีอินทราทศย์” ในจารึกของพ่อ
 ขุนรามคำแหง หรือว่าอภินัยหนึ่งคือเป็นตนราชวงศ์สุโขทัย พิเคราะห์
 ชื่อที่เรียกว่า (พ่อขุน) “บ้านกลางท้าว” เห็นจะเป็นชื่อคงเช่นเดียวกับ
 กับนามพระเจ้า “รามคำแหง” ซึ่งบอกไว้ในจารึกว่า พระบิดาทรง

ตั้งให้เป็นพระรามคำแหง แต่พระนามเดิมของพระเจ้าศรีอินทราทิตย์ก็คือของพระเจ้ารามคำแหงก็ว่าได้ว่ากระไรไม่ปรากฏ ในหนังสือเก่าซึ่งแต่งในมณฑลพายัพ เรียกพระเจ้ากรุงสุโขทัยว่า "พระร่วง" ทรงหนีตรงตามเรื่องไปตรงกับพระเจ้ารามคำแหงก็ เช่นเมื่อพระยาเม็กราชสร้างเมืองเชียงใหม่ว่าเชิญพระร่วงสุโขทัยกับพญางำเมือง เมืองพะเยาไปช่วยกัน แต่ถ้ายังไม่มีหลักฐานแน่นอนจะคงทรงไว้ก็ชื่อว่า พระเจ้าอินทราทิตย์ทรงพระนามเดิมว่า "ร่วง" แต่จะเป็น "ร่วง" หรือ "รุ่ง" ก็ว่ายาก ถ้าถามความที่ไทยเราเข้าใจกันทุกวันนี้จะเป็น "ร่วง" ไม่ได้ เป็นอุปมงคล ต้องเป็น "รุ่ง" หมายความว่าสว่างที่พระเจ้าพระนามไปแปลงเป็นภาษามคธ ปรากฏอยู่ในหนังสือเรื่องต่าง ๆ เขาคำ รุ่ง (เรื่อง) ไปตั้งเป็นหลักว่า โจรราช อรุณราช ก็มีเอาสำเนียงที่เรียกไปตั้งเป็นหลักว่า รังคราช สรังคราช ไฉยรังคราช ไฉยณรังคราชก็มี ประหลาดอีกอย่างหนึ่งที่เรื่องประวัติพระร่วงอันมีแก่นสารไปปรากฏอยู่ในมณฑลพายัพทางนั้น ส่วนความรู้ที่เมืองสุโขทัยเองตลอดลงมาจนกรุงศรีอยุธยาเช่นปรากฏในพงศาวดารเหนือ เรื่องเพลงเป็นเต่ากวยทางนั้น

เรื่องพระราชดงเจดีย์ และคราอื่น ๆ หม่อมฉันนึกว่าฉันขอยุ่แล้วไม่มีเวลาพอจะเขียนทุกในคราวเมื่อนั้น ขอรอไปเถรหน้า.

เรื่องเปิดเตล็ดคทเมืองบึง

หม่อมฉันได้เคยเข้าไปแต่ก่อน ว่าอังกฤษกำลังเตรียมทหารและตั้งปืนใหญ่ดำหริบยิงเครื่องบนทบึงนี้ เมื่อเร็ว ๆ นี้เขาประกาศให้

ชาวเมืองรุกข วาจะลงบันใหญ่ในฉนวนเวदानนเพื่อย่าให้คนเดิน
 หยิงเหลื่อไปเก็บเอามาคนด้วยเจ้าของคก ชินนามอนชอดเขาเคยบอก
 เธอ ว่าถ้าหม่อมฉันไม่เข้าเมื่อใดเห็นจะคงร้อทำใหม่ด้วยเทศบาดไม่
 ยอมให้ซ่อมแซม เธอจึงว่าคกชินนามอนชอดเป็นคกเก่าคร่ำคร่าทน
 กระเทือนไม่ไหวจะหักพังลง เวลาเขาซ่อมยังบันใหญ่ขอเชิญเจ้าคจ
 หม่อมฉันลงไปประทับเตียงกลางแจ้งเห็นจะดี หม่อมฉันเห็นจากคองบัน
 อยู่ทางถราง ๘๐ เค้น เห็นจะกระเทือนมาถึงไม่เท่าใดนัก ครนวนเขา
 ซ่อมก็ไม่ว่างมาถึงโดยนแคแต่เพียง ว่าคามหูของหม่อมฉันเพียง
 เท่า ๆ กับเตียงเขาทั้งไม่ว่างตามลงกับแผ่นดินเท่านั้น

อีกเรื่องหนึ่ง คงแต่แรกหม่อมฉันมาอยู่บันใดชอรถยนต์เขาใช้
 แล้ว มาใช้หลังหนึ่งซึ่งท่านเคยทอดพระเนตรเห็นและตรัสเรียกว่า "ต้อง
 ต้องเพียง" โดยอาศัยใช้รถหลังนั้นมาตั้ง ๓ ปีจนคุ้มคำคือ มันคร่ำคร่า
 หนักถึงถึงใจไม่ได้ ทงยางตูดตออย่างนั้นเขาก็เด็กแพชแซน^(๑)
 จะทำคือไปไม่ได้ จึงขายรถนั้นคือไปอีก แล้วขายคิส์ตั้งรถยนต์คันเก่งที่
 หม่อมฉันตั้งมา ใช้คงแต่เริ่มรัชกาลที่ ๘ ออกมาให้ ใช้ทบนง อายุรถ
 หลังที่เอามาใหม่หนักกว่า ๑๐ ปีมาแต่เป็นแต่เก่าเก็บ เอามาใช้ได้
 สักหนอยศควงกมเสียงกรอบแถมเมือเวลารถเดิน ชายคิส์เขาออก
 มารูเขาถปรกษากับพหุยิงทั้ง ๓ เกรงว่าแกงผู้มันจะยุบกับหม่อมฉัน

(๑) คือถ้า fashion ในที่นี้หมายถึงว่า พันสมัย หมดความนิยม แล้ว.

ตั้งวงหนึ่ง จึงคิดกันว่าชายเขาเงินแต่ละเพิ่มเงินชัชรถยนต์ให้หม่อมฉัน
 ใหม่ จึงมาถามหม่อมฉันว่าจะชอบรถอย่างไร หม่อมฉันตอบว่าไม่มี
 ความปรารถนาหาสิ่งอย่างหรือของดีอะไร ใดแล้ว อย่างไร ๆ แค่นี้พอให้
 นิ่งสบายใจได้ทั้งนั้น ความใจพวกเธอจะแตกกันเกิด วันหนึ่งเธอพา
 หม่อมฉันไปดูที่โรงชายรถยนต์ เลิกดูไปเห็นแต่เป็นเก๋งอย่างที่ท่าน
 ครั้นเรียกว่า "รูต่าง" ทั้งนั้น หม่อมฉันบอกว่าอะไรอื่นหม่อมฉันก็
 ไม่รังเกียจแค่รูต่างตรงไหนก็ชอบจะดูอะไรไม่เห็นเฉยเลย ชายดีก็
 กัดเข้าไปหารถใหม่กรุงเทพฯ แล้วบอกพม่าว่าเคยจนรถเก๋งหน้าต่างใหญ่
 เขาเลิกเฉยหมดแล้ว ทำแต่อย่างรูต่างเป็นแพชชั่นทั่ว ไปทุก ห้าง
 หม่อมฉันก็ได้แต่ถอนใจ แต่ เมื่อคิดไปก็ปลงคอกด้วยอุปมาว่าถ้ามี
 เหตุทำให้เฉยจากไปข้างหนึ่ง ก็จรรู้ดีว่าความแต่แรก ๆ นานเขาก็เคย
 ใช้น้ำกายไปเอง และรูต่างนั้นก็มีคนที่อาจจะบันทึก อภิเษกสัมปโยค
 ทุกข์ได้บ้าง จึงบอกว่าจะแต่ดูก็จะตกลงกันเกิด

ขอขอบพระคุณอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งทรงพาชายดีไปถวายตัวแก่
 สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์

ศวรมิศวรแต่จแต่จะ ไปรด

คำ ๒๖ ๒๕๖๓

คำหนักปลายเนิน กลองเคย

วันที่ ๓๕ กรกฎาคม ๒๕๗๓

กราบทูล สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ทราบฝ่าพระบาท

ตายพระหัตถ์แวร ลงวันที่ ๖ กรกฎาคม ได้รับประทานแจ้วช
ประทานทูลต้นของคังค้อยไปนี้

สนองลายพระหัตถ์

ระเบียบข้าราชการ จะทูลรวมอย่างง่าย ๆ จำ จังหลดวงจ้งหน้า
ตามกระแด้พระค้ำวตั้งนญกคังทุกประการแด้จ ไม่มีข้อความทเห็น
แตกค่างไป จึงได้แด้จะกราบทูลตั้งแด้ริม

เห็นอยู่ไต่จว่าแด้ก่อนค้ำเนินการปกครองบ้านเมือง ด้วยจขตั้งเจ้า
ออกไปครองหัวเมืองด้อมกรุงรบหน้าคัง ข้าราชการอนประจำหน้าท
ย้อมจระคังมทุกเมือง เมืองใหญ่กมมาก เมืองนอยกมนอย ครนคค
เจ้าผู้ครองลงข้าราชการกตมคังญหายไปตามเจ้า คคมากเห็ดอแด้เมือง
ใหญ่อนคังขว่าเป็นเมืองจ้งหน้า แด้ก่อนคังจาดพบรเป็นเมืองจ้งหน้า
ทหตั้งแด้อนไปเป็นทษณ โดก นนคแด้แด้แด้เหตุการบังคับ ทคของแด้อนไป
แด้พงตั้งแด้คได้จว่าจ้งออก ไม่ใช่หุบเข้า แด้ทหตั้งหุบเข้าจ้งจ้ง ๆ
กจาดเขาจ้งหน้าเข้ามาชชอยู่ไนกรุง ข้าราชการเห็นชได้จ้งมารวมกัน
เป็นงบคังยอยู่ไนกรุง การรวมไม่ได้รวมแด้คน คังชองกัจรวมเข้ามา
คังย เช่น พระกรรทิมแด้กระบั้งชคฐพ้าห คังเหล่านี้ได้กราบทูลจจาย

ความเห็นคราวหนึ่งแล้ว ยังเรื่องคร่าจำไม่ได้ว่าใครกราบทูตแล้วหรือยัง
 ทำไมพระเจ้าแผ่นดินจึงมีพระราชบัญชากรหดยศของนัก ดันนินฐานว่า
 พระราชบัญชากรเหล่านั้น จะเป็นของดำหรับประจำพระองค์เจ้าผู้ครอง
 หัวเมืองมาก่อน เห็นได้จากตราโอยราพค นำจะดำหรับตำแหน่ง
 พระอินทราชา นอกถกว่านั้นก็เห็นยาก เว้นแต่ตราพระศรุตพ่าที่ดำหรับ
 พระรามาชิบตีแน่

จะกราบทูตดูแก่โทษในความเขลา แต่ก่อนไปเที่ยวหาวิคจุพามณี
 ที่กรุงเก่า แต่ไม่พบที่แท้ก็ออกธันไปอยู่พิษณ โลก

อันพระนามพระเชษฐาธิราชหนักน่างดงดัย ถ้าแปลตามศัพท์ก็
 ว่าเป็นพี่ใหญ่ แม้จะเป็นพระเชษฐาแห่งพระบรมราชาก็ได้ นักถึงเมือง
 ที่ทรงครองก็ไม่มีเหตุที่ชดชอง ด้วยพระราชบิดาโปรดพิษณ โลก
 จะทรงจัดให้พระโอรสใหญ่ครองพิษณ โลกสืบไปก็เป็นที่ หรือพระ
 เชษฐาธิราชจะเป็นพระอนุชาแห่งพระบรมราชาก็เป็นที่เหมือนกัน แต่
 จะต้องเป็นพระโอรสอันเกิดแต่พระอัครมเหสี อันหมายถึงเป็นพี่ใหญ่
 ในครรรณน

เรื่องตรา ก็คิดด้วยเกล้าว่าจะไม่ผิดอะไรไปจากประเพณีที่ได้เคย
 เห็น ถ้าราชการทุกคนบรรดาทมธุระเกี่ยวข้องของแก่หนงช้อ จะต้องทำ
 คราประจำตัวจนใจ ใช้นับเป็นตราเขลยศักดิ์นอกคำรา ไม่ต้องไปจด
 ทะเบียนที่ไหน ไร่ไปกรุกนไปเองด้วยความชิน การจดทะเบียนเป็นของ

ใหม่ ถ้าใครไม่ทำตราประจำตัวฉันไว้ มีพระการทนต์ออกของขัด
 แกงไต อันจะเป็นการเจ็บไปมาก ส่วนตราประจำตำแหน่งนั้นเป็นของ
 พระราชทาน ชยวงเดียวกับเครื่องยศ ตราพวกนี้จัดเขาเป็นตราในตำรา
 ตามฎีกายกยศหรือยศของยศกตของตั้งตราคนพร้อมด้วยเครื่องยศซึ่งพระ
 ราชทาน ถ้าเลื่อนตำแหน่งไม่ได้พระราชทานเครื่องยศใหม่ก็คนแต่ตรา
 ตำแหน่ง

จะกราบทูลรายงานต่อไปถึงเรื่องขัดแกงไต ให้มีความสงสัยเป็น
 อย่างยิ่ง ว่าทำไมจะรู้ได้ว่าใครขัด เหมือนหนังสือหยกเดบหนนมุดทจจะรู้
 ได้ คือว่าเขาเดบคนทหยกหนนมุดทลง ถาดงกนไตกรูไตว่าคนหนนมุดท
 ใจ ถาดงกนไมไตกรูททว่าเป็นของปลอม แต่ขัดแกงไตนั้นไม่มีทหมาย
 อันจะพึงรู้ได้ จึงได้กระดัดบกระด่ายหาหลักฐาน ตั้งเกศคำแกงไตนั้นว่า
 เป็นคำเขมร คำ ไต ทราบอยู่แล้วว่าแปลว่ามือ แต่คำ แกง นั้นยังไม่
 ทราบ จึงเปิดพจนานุกรมภาษาเขมรจนดูเขาแปลให้ได้ว่า ชัน ฉะนั้น
 เมื่อเอามารวมกนเขากเป็นอันว่าขัดตั้งทชนมื่อ เห็นความว่าปลายมือ
 จะขัดกับขดกับอะไรอย่างหนึ่ง แล้วขัดตั้งทชนมื่อ ให้ตั้งเกศได้ว่าเจ้าของ
 หนังสือหนนมขนาดมื่อยาวเท่าไร ตามตจจแต่จะยากทมือจะตั้งขนาดกนได้
 ถาดงกนเขาทมาก แต่ปลายมือเมื่อก่อนนทานจะให้ขัดกับอะไรก็ไม่
 ทราบ ถ้าขัดกับทาบบนทศหนังสือ แม่หนังสือหมดตั้งจจนตั้งนกระดาษ
 มือก็จะเผ่นออกไปนอกกระดาษขัดไม่ได้ จะต้องหมายขัดกับกรมกระดาษ

ทางซ้ายหรืออย่างไรไม่ทราบแต่เท่าที่เห็นนั้นชดถนคามบุญคามกรรม
ซึ่งจะรู้ไม่ได้เลยว่าใครซัด

เรื่องเมืองตะแคง คามพระดำรัสว่าสร้างเขาพูดว่า ผังตะวันออกทะเล
ต่ำปไม่มีการก่อสร้างอะไรมากนัก เป็นการทำถมสระแล้ว เพราะ
บรรดาเมืองหาดวงคือเมืองใหญ่ของเขมรย่อมคงอยู่ทางฝั่งตะวันออกมา
ก่อนทั้งนั้นส่วนทางตะวันตกเป็นแค่หัวเมืองเล็กน้อย แต่ชอนไปเคะฉิต
เดียทางประเทศชวาเกาะสุมาตราอันเป็นที่ตั้งแห่งกรุงศรีอยุธยาซึ่งเป็นเมือง
แม่ ก็คิดว่าจะมีอะไรใหญ่โตๆ แต่ก็ไม่มีใครพบอะไรที่ใหญ่โต ไปมี
ตั้งก่อสร้างอันใหญ่เดียทางเกาะชวาอันเป็นเมืองถูกทำให้ประหลาดใจ
อยู่เป็นหนักหนา

วัดพระยง ไต่ย่นชื่อมานานแล้ว แต่ไม่ทราบว่าในพระยงตั้งที่
เพียงจะได้ทราบที่ตรงบอกคราวนั้นเอง วัดพระเชตุพนกัมโบสถ์วัดไชยคุนที่
ก็จะเป็นพระพุทธรูปต่อมพระเจดีย์อยู่ตั้งที่เหมือนกัน แต่ไม่มีองค์พระ
ใครจะยกเอาไปข้างไหนเดียเมื่อไรไม่ทราบ

พระแสงสำคัญดีอย่างของเขมร แรกเกิดถ้ากระหม่อมอ่านเห็นกตง
แต่ไปท้อใจเดียว่า โหม่ที่ตรงธนูศรกับปืนไฟเป็นของชากัน ธนูศรก็ค้อ
ปืน เป็นปืนอย่างเก่า ปืนไฟก็ค้อปืน เป็นปืนอย่างใหม่ พระแสงทงดี
อย่างนั้น เชื่อว่าได้เชิญเอามาจกรุงเทพฯ หมดทงต้น ในพระราช
พงศาวดารยังมีกล่าวถึงพระบรมกษัตริย์ เมื่อเชิญเข้ามาฟ้าผ่าที่แห่งค้อ

กแห่ง แลวทาไมเมืองเขมรจึงยังมีพระชรรค์ชยศรีอยู่ เกิดเป็นดังของค
 วม คิดว่าจะเหมือนกับพระพุทธรูปหงส์ ซึ่งเวदानกมอยู่ถึงสามองค์ พุค
 ติงพระดี หงส์กนกขนมาได้ พระองค์เจ้าประคิษฐ์วรากรทำนครวัด
 พระดีหงส์กนกศรีธรรมราชเจ้าทกวกทไทนหมด เพราะในตำนานมีว่า
 เรือมาแตก ราชทูตเชิญพระดีหงส์ทูนห่อถวายนาไปชนฝั่ง ถ้าเป็นพระ
 ดีหงส์ในกรุงเทพ ฯ หรือเชียงใหม่ ราชทูตเอาทูนห่อคอกทุกกหัก จะ
 กราบทูลถึงพระชรรค์ชยศรีทในกรุงเทพ ฯ เกด่ากระหม่อมได้พิจารณา
 โดยใกล้ชิดแจจเห็นเป็นหอก ไม่ใช่พระชรรค์ (คือตาบ) ที่เมืองเขมร
 นั้นฝ่าพระบาทได้ทอดพระเนตรเห็น เกด่ากระหม่อมไม่ได้เห็น แต่คิด
 ว่าคงเป็นหอกเหมือนกัน หอกเขมรณดกเป็นรูปภาพมีหลายเล่ม ไม่ใช่
 มีเล่มเดียว จะอย่างควอย่างถวายมทวงบูรพาเป็นต้น

ข้อที่สามเตจพระวงษรญาณวงศ์ท่านสังขยว่า ถ้า โสคติถ จะได้แก่
 ด้วงด้ก นนเข้าทมาก เกด่ากระหม่อมได้เป็ดพจนานุกรมบาดัของอาจารย์
 จิตเตอด้ดอบคุดำ โสคติ ให้ด้วงด้กฤคได้เป็น ด้วงด้ก แปรให้ไว้
 เป็นไปในพวก Happiness แต่คำ โสคติถแปรไปเป็นว่าพราหมณ์ ให้
 ด้วงด้กฤคได้เป็น โศครุติ แต่คำแปรนั้นไม่สำคัญ ท่านผู้แปรท่าน
 เห็นความว่าควรจะเป็นอะไรก็แปรไปอย่างนนทแปรไว้หลายอย่างกคช
 เห็นคำนั้นใช้ ในที่ต่าง ๆ ผิดกันไป จึงแปรทอดแหเข้าไว้ ในที่ซึ่งไม่ได้
 พบกหงายทอ้ง ด้วงคำด้กฤค ซึ่งเอามาจดเทียบไว้ก็ไปเที่ยวหาคำ

ตั้งกฤต เมื่อพบคำใดที่ความหมายใกล้เคียงกันเขามาลงไว้ ที่เราแปล
ว่าตามก็เห็นไม่ผิด จะว่าตามรูปศัพท์ก็จะเป็นไรไป เพราะเป็นเครื่อง
ใช้ประดับหน้าดวงข้างพวกดาช่าย ชนงชยประทานกราบทูลให้ทรง
ทราบ ว่า ศัพท์กณนไม่จำเป็นตั้งปลายงอ ถากบาทเท่านั้นก็เป็นศัพท์
ได้ เหมือนหนังสือทางดีแพรงก็เรียกศัพท์ หรือเวียนนมธรรม์ก็เรียกว่า
ศัพท์

พร

สำนักพระราชวังออกหมายบอก กำหนดการบวงสรวงหลวง วันที่
๒๒ ทำขวัญ วันที่ ๒๓ บวงสรวง ได้ถวายใบพิมพ์กำหนดการรายละเอียด
มาพร้อมกันหนังสือแล้ว

และสำนักพระราชวังออกหมายบอก กำหนดการพระราชทาน
เพลิงศพเจ้าแก้วนารี ณ วันที่ ๒๓ ทิวตั้งวงศอกเขียงใหม่มาด้วย

ปฏิกรณ

ขอประทานกราบทูลรายงานให้ทราบฝ่าพระบาท ดื่บทราบความ
มาว่ามอญเรียกดำห้วยดำชารว่า บาง ทงนกรมารวมรูปเขากบที่เราเรียก
คลองค้วนว่า บาง จะเป็นเขาอย่างกันหรือไรไม่ทราบ ทุกกระหม่อม
ชายทรงคงพึดใจดี ว่าสิ่งใดที่มาเหมือนกันเขา จะต้องพิจารณาไป
เป็นสามทาง คือจำเขาอย่างกันทางหนึ่ง เวียนมาครุเดี่ยวกันทางหนึ่ง
หรือต่างคนต่างมีผเขิญมาโค่นกันเขาอีกทางหนึ่ง

พระคาร์ดินัลที่เคยครั้งเจ้าประทานไปครั้งหนึ่ง เวียงทศาดารัฐบาล
เมืองบึง เขามีการเตยงเบ็ดเตล็ดชวนาบคาบเกี่ยวเข้า ไปถึงเวลาดึก
อาหารค่ำ ค่อยมาเมื่อไปเที่ยวเมืองชวจาก ไตเห็นเขาเตยงกนเช่นนนท
โยเค็ดที่ในเรือหลายแห่ง แลดูมาเห็นในหนังสือพิมพ์ เรียกว่าคอกเคด
ปาด ฟังกเขาใจคือว่ากนเหตุดาแดะของเคยงเจ็กนอยนาเตยงอาหารเป็น
ทคัง แลดูกเตยงไปเป็นท่าเช่นนนเมื่อไรเมื่อไร ถึงจะไม่คอกกับเวลาด
อาหารก็ได้

จะกราบทุกเรื่องพิชครุฑแซกเข้าเขาไปอีก ตามที่พระอาจารย์คุณ
รัตนกรามทุกด่าทางดงกาทำกนอยุนน ทำให้คิดเห็นปรุโปร่งไปว่า ท่าน
ดงกาแก้วดงการามอะไรเหตุดานนคงเก็บเขามาส่งอนให้ทำในนคร
ศัรรรมราชอย่างดงกา แลดูในกรุงเราจำเขามาทำฮอกคอกหนึ่งพิชได้ผู้
กค อาฏานาคัสตคซึ่งเขามาสวดโตผู้กค เห็นเป็นทางมหายาน ไม่สมควร
แกททางหนยานจะทำ แต่ทงต้องตทชนนประปนกนมานานแล้ว เดิมทกเป็น
ตทชอนเตยงกน แลดูต่างฝ่ายต่างก็แกไป ไม่ใช่แกแต่ฝ่ายเดียว จึงได้
แยกเป็นสองนกาย เมื่อคูปลายกผู้ตกน ถ้าคูกนเคากเหมอนกน จึงควร
ให้อภัยในการที่ประปนกัน

ควรมิควรแล้วแต่จะ โปรด

พรส

๑
ที่ ๗/๒๕๔๒

หมายกำหนดการ
ทรงผนวชและอุปสมบทนาคหลวง
กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๔๒

วันที่	เวลา	รายการ	ที่	แต่งกาย
๒๓	๓๕.๓๐ น.	ตั้งโกศทำขวัญนาคหลวง	พระที่นั่งอมรินทร์	} ปกติ
๒๔	๓๕.๓๐ น.	ทรงผนวชอุปสมบทนาคหลวง	วัดพระศรีรัตน	

นายกรัฐมนตรี ในตำแหน่งบังคับบัญชาสำนักพระราชวัง รับ
บัญชาคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ฯ เป็นทรงพระกรุณาโปรด
พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พระราชวงศ์ทรงผนวช และ
ข้าราชการอุปสมบทเป็นนาคหลวง ดังต่อไปนี้

วันที่ ๒๓ กรกฎาคม หม่อมเจ้าดิศศักดิ์ ดิศกุล และหม่อม
ราชวงศ์มรรย ชยางกูร แต่งเครื่องอย่างนาคหลวงที่ทมกตพระที่นั่งคูด
มหาปราสาทแล้วเสด็จถึงถนนถนอมมาของพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

เวลา ๓๕ นาฬิกา ๓๐ นาที คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์มายัง
พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยโปรดให้พราหมณ์เบิกแว่น ข้าราชการเวียง
เทียนส้มโกศทำขวัญ ชาวพนักงานประโคมฆ้องชัยเครื่องดนตรีฝรั่ง
และเครื่องดุริยางค์แล้ว ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ทรง
หลั่งน้ำตั้งขและทรงเจิมพระราชทาน เสร็จแล้ว คณะผู้สำเร็จราชการ
แทนพระองค์กลับ นาคหลวงกลับไปเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวเดิม

วันที่ ๒๔ กรกฎาคม เวลา ๓๕ นาฬิกา ๓๐ นาที นาคหลวง
ขึ้นเสด็จไปยังตมทหน้าศาลาดังหทัยสมาคม ขณะยกไปรถยนต์
เข้าในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ขณะนี้ นายแสง มหาทนาย นาคหลวง
อีกผู้ ๓ แต่งกายไปสมทบ นาคหลวงทั้ง ๓ ขึ้นสู่พระอุโบสถถวาย
นมัสการพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร เข้าขอพรพรพชาคือพระ
อุปัชฌาย์ ณ ทามกลางสังฆสมาคม แล้วทำอุปัชฌาย์บทกรรม

เวลา ๑๑ นาฬิกา คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์มายังพระ
อุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทน
พระองค์ทรงประเคนเครื่องบริกขารของหลวงแด่ภิกษุทั้ง ๓ นั้นแล้ว คณะ
ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์กลับ เป็นเสร็จการ
การแต่งกาย แต่งเครื่องแบบปกติทั้ง ๒ วัน

สำนักพระราชวัง

หมายมา ณ วันที่ ๓๓ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๒

บ้านจีนนามอน ปีนัง

วันที่ ๒๐ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๘๒

ทูล สมเด็จพระนริศฯ

หม่อมฉันได้รับลายพระหัตถ์แหวทบับตงวันที่ ๑๕ กรกฎาคมแล้ว

สนองลายพระหัตถ์

เรื่องคราค่าง ๆ จะทูลในค่อนวินิจฉัยต่อไปข้างท้ายเป็นค่อน ๑

ค่างหาก

เหตุที่สมเด็จพระรามาชับดัก ๒ ทรงพระนามเต็มว่า "พระเชษฐา
 ชีราช" นนมเกล้าเจอนอยู่ใน "พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ"
 พอเป็นเหตุให้คิดเห็นเหตุได้ในหนังสือนั้นแห่ง ๑ ว่าเมื่อปีมะแม พ.ศ.
 ๒๐๐๖ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จไปเสวยราชย์ ณ เมืองพิษณุโลก
 ครั้นให้พระบรมราชาครองพระนครศรีอยุธยา ความต่อว่าพระบรมราชา
 พระองค์นั้นเป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ ก่อจวต้อมาอีกแห่ง ๑ ในเวลา
 เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสวยราชย์ ณ เมืองพิษณุโลก ว่าเมื่อ
 ปีมะโรง พ.ศ. ๒๐๓๕ "สมภพพระราชโอรสท่าน" พระองค์นั้นคือ
 สมเด็จพระเชษฐาชีราชที่ได้เป็นสมเด็จพระรามาชับดัก ๒ ประสูติ ณ
 เมืองพิษณุโลก นำสันนิษฐานว่าพระชนม์เห็นจะเป็นเชื้อราชวงศ์สุโขทัย
 ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงสถาปนาเป็นพระมหาดไทยเมื่อเสด็จขึ้น
 ไปอยู่ ณ เมืองพิษณุโลกแล้ว ค้อมาอีกแห่ง ๑ ว่าเมื่อปีมะโรง

พ.ศ. ๒๐๒๗ สมเด็จพระเชษฐาธิราชกับพระราชโอรส (ของ) สมเด็จพระบรมราชาธิราชทรงผนวช (เป็นสามเณร) ทั้ง ๒ พระองค์เห็นได้ว่า พระบรมราชาธิราชแก่กว่าพระเชษฐาธิราชมาก อีกแห่ง ๓ ว่ามีมะเดื่อพระราชโอรสท่าน (คือพระเชษฐาธิราช) ตามผนวชทรงประดิษฐานไว้ในที่พระมหาอุปราชา (เมืองพิษณุโลก) ต่อพระนามว่าพระเชษฐาธิราชเห็นจะหมายความว่าพระราชกุมาร เป็นพระองค์ใหญ่ในโลกเชือกที่ประสูติ ณ เมืองพิษณุโลก อีกแห่ง ๓ ว่ามีกุน พ.ศ. ๒๐๓๕ สมเด็จพระบรมราชาธิราชนฤพาน จึงสมเด็จพระเชษฐาธิราชด้วยราชย์ ณ พระนครศรีอยุธยา ทรงพระนาม สมเด็จพระรามธิบดี ดังนี้

ทวดเชตุพน ณ เมืองสุโขทัยกัมมณฑลหรือวิหารตั้งพระประธานพระพักตร์ไป ๔ ทิศ หม่อมฉันได้เคยเห็นทรางพระพุทธรูปที่เห็นอยู่แต่สร้างเปลี่ยนไปเป็น ๔ อริยาบท นั่ง นอน ยืน เดิน ตามคติชนหลังของชาวดังกาเดียแล้ว

พระขรรค์เมืองเขมรนั้นใหญ่โครูปเป็นพระขรรค์แท้ ถ้าท่านใครจะทอดพระเนตร ให้แน่พระทัยก็จะได้ ด้วยมีตัวจำตองทำด้วยไม้อยู่ในห้องกุษามาตา มีมือทำจำตองคามากทั้งขนาด รูป และตอดตาย เมื่อหม่อมฉันไปที่ห้องกุษามาตาครั้งหลังเห็นเขาเห็นได้ข้างรูปสำหรับบริบเครื่องคั้น ซึ่งมักเข้าใจกันว่าพระรูปสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พดกเขมรทกรุงกัมพูชาเขาบอกหม่อมฉันว่า พระขรรค์นั้นพดกเขมรพาเที่ยว

ช่อนเร้นใจไทยจึงไม่ได้มา พระชรรคเจ้าของทหม่อมณทูตเห็นจะเป็น
ทูตกระหม่อม โปรดให้คำดองมาทอดพระเนตรเมื่อรัชกาลที่ ๔

คราวนั้นถึงจะพูดถึงเรื่องดวงตราต่าง ๆ ทั่วไป เมื่อเขียนจดหมาย
เจรดั่งไปถวายแล้ว ทหม่อมณนิกชนว่าในกฎหมายเก่ามีกล่าวถึงดวงตรา
ตำแหน่งข้าราชการอยู่ในทำเนียบศักดิ์คณาแห่ง ๓ อยู่ในพระธรรมนูญ
แห่ง ๑ จึงพยายามพิจารณาทุก แต่คิดถึงขอดวงตราทหม่อมอยู่ในนอกเป็น
บัญญัติถวายมากขจดหมายเจรดบบน แต่เมื่อคนดูตลอดแล้วออก
เสียใจในทำเนียบศักดิ์คณาบอกขอดวงตราแต่บางตำแหน่ง หลงลืมเสีย
โดยมาก ในพระธรรมนูญมีขอดวงตรามากกว่าในทำเนียบศักดิ์คณา แต่
ดูเป็นพรรณนาถึงราชการต่าง ๆ ยื่นผู้ขอตราที่ลงชื่อไว้ ในนั้น จะตั้งได้
ชาติชื่อดวงตราอยู่มาก ถึงกระนั้นเมื่อคิดดูตามพิเคราะห์ประ คอบกับ
ความรุทหม่อมเห็นพอจะจับหลักฐานได้บ้าง คือ

๑) ถ้ากำหนดบุคคลต่างกัน ว่าเป็นนายชั้น ๓ และเป็นไพร่ชั้น ๑
บุคคลชนนาย นับแต่ ศฤหบดีขึ้นไป จนถึงพระเจ้าแผ่นดิน ตลอดจน เจ้า
คุณระสังข์ ย่อมมีดวงตราสำหรับประทับในหนังสือสำคัญที่คนทำทงนน
แต่ชนไพร่ซึ่งเป็นแค่คนรับใช้ไม่มีดวงตรา เพราะไม่มกจากจะต้องใช้

๒) ดวงตรายังจำแนกต่างกันเป็น ๓ ชนิด คือ "ตราดวง"
สำหรับราชการชนิด ๓ ตราเขลยศักดิ์ แต่แล้วใครจะทำสำหรับเป็น
ของคน ชนิด ๓

๓) ดวงตราหลวงหนักเป็น ๒ อย่างต่างกัน คือตราสำหรับกรม
 อย่าง ๓ ตราสำหรับตำแหน่งอย่าง ๓ จะยกตราในกระทรวงมหาดไทย
 เป็นตัวอย่าง ตราราชดีให้เป็นตรากรม ตราม้าทรงเครื่องของพระยา
 ราชันีกุด และตราม้าคองเปล่าของพระยาศรีรังสิต เป็นตราสำหรับ
 ตำแหน่ง

๔) ดวงตราหลวงลดถอยเป็นแบบบัญญัติทุกดวง ใครว่าการ
 กรมใด หรือเป็นตำแหน่งในกรมใด ต้องถือตราหลวงสำหรับกรม
 และตำแหน่งนั้นๆ เมื่อออกจากราชการและตำแหน่งต้องเวนคืนดวงตรา
 สำหรับผู้เป็นแทนจะได้ถือต่อไป ความที่ว่าแต่ ๓) ถึง ๕) เป็นต้นเค้า
 ของเรื่องดวงตราที่จะกล่าวอธิบายต่อไป

๕) ในเวลาดังกรมขึ้นใหม่ หรือตั้งตำแหน่งใหม่ขึ้นใหม่ต้อง
 ไปรตฯ ให้สร้างดวงตราสำหรับกรมนั้น หรือสำหรับตำแหน่งนั้นเพิ่ม
 ขึ้นใหม่ เป็นต้นว่าเมื่อ ไปรตฯ ให้ตั้งกรมสำหรับเจ้านายพระองค์หนึ่ง
 พระองค์ใดทรงบังคับบัญชาก็ต้องสร้างตราสำหรับกรมนั้น เข้าใจว่า
 ข้อนั้นเป็นมูลที่ยังมีดวงตราของเจ้านายต่าง กรมแต่ก่อนปรากฏอยู่หลาย
 ดวง เพราะเมื่อเจ้านายต่างกรมสิ้นพระชนม์แล้วกรมหนักเลิกตามไป
 ดวงตราไม่มีที่ไว้ก็ส่งเข้ามา ไว้เป็น ของ หลวง หรือ กระจัด พัดปราก ไป
 ถ้วนเป็นดวงตราแคะด้วยงาขนาดใหญ่ทงนั้น ดวงตราที่ ไปรตฯ ให้สร้าง
 ขึ้นใหม่สำหรับตัวบุคคลนั้นจะยกตัวอย่างได้ง่าย ดังเช่นดวงตราประทับ

อยู่ในบุษบก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างถวาย
 สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกแด่ยังเป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส เมื่อทรงรับ
 ตำแหน่งเจ้าคณะกลาง หรือมีคณะนักทุกกระหม่อม โปรดให้สร้างถวาย
 เมื่อทรงสถาปนาเป็นกรมสมเด็จพระมหาสังฆปริณายก ยังมีดวงตราอันที่
 สร้างใหม่พระราชทานท่านผู้ใหญ่ โดยนัยอันเดียวกัน คือตราสุริยมณฑล
 พระราชทานสมเด็จพระยาองค์ใหญ่ คราจนทรมณฑล พระราชทาน
 สมเด็จพระยาองค์น้อย และตราครุฑพระขรรค์ พระราชทานเจ้าพระยา
 ศรีสุรยวงศ์ ดวงตราเหล่านี้เมื่อคราวท่านผู้ก่อตั้งไปแต่จกเฝ้ามาเก็บรักษา
 ไว้ในห้องอาตักขณีย์

๖) ครั้งสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงเพิ่มกระทรวงเดิมนับชน
 เป็น ๓๒ กระทรวงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ จะต้องมียอดตราสำหรับกระทรวง
 ซึ่งตั้งขึ้นใหม่ ทรงพระราชดำริว่าดวงตราเก่าซึ่งไม่มีกษัตริย์ใช้เป็นแต่
 เก็บรักษาไว้มีหลายดวง จึงทรงเลือกพระราชทานให้ใช้เป็นตรากระทรวง
 เดิมนับ คือตราสุริยมณฑล คราจนทรมณฑล คราครุฑพระขรรค์
 เป็นต้น แม้ตราดวงอื่น เช่นตราพระเพลิงระฆัง ตราพระรามทรงรถ
 (น่าจะเป็นของกรมพระรามอิสร์เรศ) ตราพระพรหมนั่งแท่นเหล่านี้ เดิม
 คงเป็นตราสร้างพระราชทานเจ้านายต่างกรมหรือตำแหน่งบุคคล ซึ่งพัน
 สมัยส่งไปเก็บไว้ในกรมอาตักขณีย์ทั้งนั้น ทว่าใช้พระราชบัญญัติไม่

วินิจฉัยพระราชบัญญัติขอประทานรายไว้เขียนถวาย ในจดหมาย
เวียนนับหน้าค่อไป

ควรมิควรแต่จะโปรด

ตัง ๒๖ พฤษภาคม

ดวงตราที่มีในกฎหมายทำเนียบศักดิ์นา

ฝ่ายพลเรือน

๑. ตราจักร ตั้งประหารชด เจ้าพระยาจักร์ ถ้อย
๒. ตราราชสีห์ กระทรวงมหาดไทย " "
๓. ตรา (พระยม) ขตั้งหมอกวากอพระชรรค์ มอช้ายถอพงคอกไม้
กระทรวงนครบาล ขอกญายมราช ถ้อย
๔. — ๑๒. ตรา ๘ ดวง กรมเกษตราธิการ ขอกญาพดเทพ ถ้อย
๑๓. ตราบังแก้ว กรมพระคลัง ขอกญาโกษาธิบดี ถ้อย
๑๔. (ตรากรมวัง ไม่ถ่าจตั้ง)
๑๕. ตรารูปคนถือศร กรมตอมจิงซ้าย หดวงรามพิชัย ถ้อย
๑๖. ตราเทพยดาถือประจำ กรมแพทยาหตง พระศรีศกตราชแพทยา ถ้อย

ฝ่ายทหาร

๑๗. คราซั้งหี กระทรวงกลตาโหม เจ้าพระยามหาเสนาธิบดี ถ้อย
(ไม่มีตราพระยารามจตุรงค์ ออกญาเดโช ออกญาท้ายน้ำ)
๑๘. คราพาดถ้อยพระขรรค์ กรมอาสาซ้าย พระพิชัยสงคราม ถ้อย
๑๙. คราองค์ถ้อยทรง กรมอาสาขวา พระรามกำแหง ถ้อย
๒๐. คราองค์ถ้อยแท่น กรมเขนทองขวา พระพิชัยรัตนฤทธิ ถ้อย
๒๑. คราหนุมาณถ้อยกิ่งไม้ กรมเขนทองซ้าย พระวิชัยณรงค์ ถ้อย
(ไม่มีตราจางวางคำรอง)
๒๒. คราคนแบกดาบมือขวา กรมคำรองในขวา หลวงมหามนตรี ถ้อย
๒๓. คราคนแบกดาบมือซ้าย กรมคำรองในซ้าย หลวงมหาเทพ ถ้อย
๒๔. คราคนถ้อยหว่านมือขวา กรมคำรองใหญ่ขวา หลวงพิเรนทรเทพ ถ้อย
๒๕. คราคนถ้อยหว่านมือซ้าย กรมคำรองใหญ่ซ้าย หลวงอินทรเทพ ถ้อย
๒๖. คราคนถ้อยหอก (มือขวา) กรมคำรองนอกขวา หลวงราชวงรินทร์ ถ้อย
๒๗. คราคนถ้อยหอก (มือซ้าย) กรมคำรองนอกซ้าย หลวงอินทรเดช ถ้อย
๒๘. ครารูปคน กรมฉันททหารขวา หลวงพรหมบริรักษ์ ถ้อย
๒๙. (ครารูปคน) กรมฉันททหารซ้าย หลวงสุริยภักดี ถ้อย

ดวงตราที่กล่าวถึงในพระธรรมนูญ

๑. ตราพระราชดำรัส กระทรวงมหาดไทย เจ้าพระยาจักรี ถ้อย
๒. ตราพระยศดำรัส กระทรวงกลาโหม เจ้าพระยามหาเดชะธิบดี ถ้อย
๓. ตราบัวแก้ว กระทรวงพระคลัง เจ้าพระยาจักรีกรมราช ถ้อย
๔. ตราพระยมชั่งตวง กระทรวงนครบาล (เจ้า) พระยายมราช ถ้อย
๕. ตราเทพยดาชั้นพระมหากษัตริย์ กระทรวงวัง (เจ้าพระยาบรมม) ถ้อย
๖. ๑๖. ๑๘. กระทรวงเกษตราธิการ ๑๘. ๑๘. เจ้าพระยาพดเทพ ถ้อย
 ๖. ตราพิชชากรติดดอกจางกตัญญู
 ๗. ตราพระโพธิ์พินทุ์
 ๘. ตราพิรุณทรงนาค
 ๙. ตราเทพยดาชั้นเจ้า
 ๑๐. ตราพราหมณ์นาคคดวงกตแบกไถ
 ๑๑. ตราเทพยดาชั้นประจักษ์
 ๑๒. ตราเทพยดานั่ง โนมุขยกบันหลังหงส์
 ๑๓. ตราพระภคพจนานาค
 ๑๔. ตราดอกจางกตัญญู
๑๕. ตราเสนาธรรมจักร กระทรวงธรรมการ พระ (ยา) พระเสด็จ ถ้อย
๑๖. ตราหอนมานแดงฤทธิ กรมอาชญาใหญ่ฝ่ายขวา พระยาดีหาราช
เศไช ถ้อย

๓๗. ตราของกศถอพระขรรค์ กรมอาสาใหญ่ฝ่ายซ้าย พระยาดุสิตราช-
ฤทธิไกร ถ้อย
๓๘. ตราเทพยดาถ้อยจักรถอพระขรรค์ กรมอาสาตักษณ พระศรี-
ภูริปรีชา ถ้อย
๓๙. ตราพญาพลราช กรมโหร พระโหราธิบดี ถ้อย
๔๐. ตรา (จุต) ราชดีห์ กรมมหาดไทยนอก หอดวงเข้ามาตยาธิบดี ถ้อย
๔๑. ตรา (จุต) ศษดีห์ กรมกลาโหมนอก หอดวงขรรคมโคโรโตถ ถ้อย
๔๒. ตราแม่ท้าววายุภักษ์ กรมพระคลังมหาสมบัติ พระยาราชภักดี ถ้อย
๔๓. — ๔๔. ตราพระยาศรีพิพัฒน์ กรมพระคลังสินค้า ถ้อย ๒ ดวง
๔๓. ตราเทพยดาถ้อยพระขรรค์นงแทน
๔๔. ตราคนถ้อยคนชง
๔๕. ตราพระสุภาวดียงนงแทน มือทงซ้ายขวาถ้อยตมุต กรมสุรัสวดี
กลาง พระยาราชสุภาวดี ถ้อย
๔๖. — ๕๐. ตรากรมพระสุรัสวดีฝ่ายขวา พระศรีธาดาตมุตถ้อย ๕ ดวง
๔๖. ตราคนถ้อยหนงตมุตขวา
๔๗. ตราวชเทพยดาทงเครื่องนงแทนมือขวาถ้อยตมุต
๔๘. ตรา (คน) หามโพธิ์ป่าขวา
๔๙. ตราหงตมุตนทป
๕๐. ตราบัว

๓๑. — ๓๕. ศร กร ม พ ระ สุ ร ต ว ต มา ย ช าย (พ ระ) เท พ า ร บ ค ิ ถ ย
๓๑. ศร ก น ถ อ ท น ง ต อ ม ช าย
๓๒. ศร า ว ช พ เท พ ย ค า ท ร ง ค ร เ ย ง น ง บ น เท น ม อ ช าย ถ อ ณ ศ ร
๓๓. ศร ก น ห า บ โ ฬ ด บ า ช าย
๓๔. ศร า เร อ ห ง ส ั ม ณ ท ป
๓๕. ศร า บ ก
๓๖. ศร า พ ระ อ เท น ย ั น ค ั ต พิ ณ ส ำ ม ด ำ ย ก ร ม ส ร ร พ า ก ร น อ ก ห ล ด ว ง อ ิ น ท ร ม น ศ ร ิ ถ ย
๓๗. ศร า พ ระ อ เท น น ั ง แ ก น ค ั ต พิ ณ ส ำ ม ด ำ ย ก ร ม ส ร ร พ า ก ร ใน ห ล ด ว ง ม ง ค ส ร ค น ิ ถ ย
๓๘. ศร า น า ง พ ระ ช ร ณ ี ก ร ม ค ด ัง ใน ช ำ ย พ ระ ร า ช ัย ส ร ร ย ิ ถ ย
๓๙. ศร ก น ถ อ โ ค ม ก ร ม ค ด ัง ใน ช ว า ช ุ น ส ม บ ั ค ิ บ า ด ิ ถ ย
๔๐. ศร า เท พ ย ค า ถ อ ช ด ุ ย ก ร ม แ พ ง ก ด า ง ช ุ น ห ล ด ว ง พ ระ ไ ก ร ดี ิ ถ ย
๔๑. ศร า ด ิ ง ห ิ ย น แ ก น ก ร ม แ พ ง ก ษ ม ช ุ น ก ษ ม ร า ช ส ภ า ว ดี ิ ถ ย
๔๒. ศร า ม ำ ก ร ม ป ด ค ทุ ด อ ณ ง ม ห า ด ท ไ ย ช ุ น ร า ช น ิ ก ุ ด ิ ถ ย
๔๓. ศร า เด ย ง มา ก ร ม ป ด ค ทุ ด อ ณ ง ก ด า โ ห ม ช ุ น เท พ อ ร ช ุ น ิ ถ ย
๔๔. ศร ก น ม อ ช ว า ถ อ ช อ ง ระ ว ง ก ร ม ค ำ ร ว จ ก ด า ง (ช ว า) ช ุ น เท พ น ท ร ิ ถ ย
๔๕. ศร ก น ม อ ช ำ ย ถ อ ช อ ง ระ ว ง ก ร ม ค ำ ร ว จ ก ด า ง (ช ำ ย) ช ุ น ท ร เ น น ท ร ิ ถ ย

ตำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๑๕

กราบทุกถ สมเด็จพระราชาธิบดี ฯ ทราบฝ่าพระบาท

ถวายพระหัตถ์จด ดงวันที่ ๒๓ กรกฎาคม ได้รับประทานแล้ว

สนองลายพระหัตถ์

จะกราบทูลแถมเรื่องตรากระทรวงมหาดไทยอีกหนึ่ง ชิ้นไม่เงินทองที่ท่านนเป็นของเสดยศศักดิ์ เมื่อทำแล้วจะมีใครเก็บแบบไว้ เหมือนของที่ทำในราชการหรือไม่ก็ไม่ทราบ จะตามหาแบบ ดูก่กลดวดานา เหลดงเดี่ยวดา ดูของที่ทำแล้วง่ายกว่า จึงไม่ได้ตามหาแบบเดิม

เรื่องตราราชสีห์ ททรวงพระดำริตราจนแจ่มแจ้งค และดงรอยกันหมดแล้ว ไม่มีอะไรจะกราบทูลอีก เป็นอันปิดเรื่องได้

การที่จะทรวงพระวินิจฉัย ในเรื่องพระราชบัญญัติและตราอื่น ๆ หวังว่าทกราบทูลมาในหนังสือจดขยับก่อน เรื่องตราไอยราพค คงจะมีประโยชน์เป็นทางทรวงพระดำริได้ข้อย่างหนึ่ง

พระดำริเรื่องพระร่วง ทำให้ได้สคคคิดเห็นอะไรไปมาก ทั้งจะกราบทูลต่อไป ในเรื่องนทานพระร่วงนนบนนทานเก่าแก่ และเราก็นิยมชมชอบกันเดี่ยดวย เทยวโตมแซมอยู่ทไหนค้อยทไหน ชอบดด้วยอะไร ชอบดด้วยพระร่วงเป็นนุมนบุญเพราะมีวาจาดีทช ฉางแห่งกกดาวไปดงตนเดิม ว่าพระร่วงเป็นดุกนางนาค ฉางแห่งกกดาวจำเพาะแต่ขภินหาร

พระร่วง นิตานชั้นนั้นไม่ใคร่แต่ในเมืองเรา เมืองเขมรก็มี เขาชอบ
 กันเหมือนกัน จนกระทั่งถ่ายเอามาให้ชื่อเป็นเพลง เป็นพระโอง นางนาค
 พระโองเป็นชื่อถูกกษัตริย์ซึ่งออกไปเที่ยวพิพาสป่า ได้ไปสมจรกับนาง
 นาค เขาอ่านเป็นเสียงราบว่า พระโอง มาถึงเมืองเราจึงเตือนไปเป็น
 พระทอง สระ โธ กับ ฮอ ดับกันอยู่เสมอ ในเมืองมอญเมืองพม่าจะ
 มีเรื่องพระร่วงอยู่หรือไม่ยังไม่พบ แต่เชื่อว่าจะมีเหมือนกัน โดยพระ
 คำรต์อินไตทรงตั้งเกล้ามาว่านามพระร่วงนั้น ไม่ใช่เป็นนามจำเพาะแต่
 พี่ชุนนางกลางท้าวผู้เดียว ย่อมใช้เป็นที่พญาผู้ครองสุโขทัยหลายองค์
 นนตนก ทำให้ได้สติเห็นเป็นหนึ่งแน่ลงไปได้ว่าเขาชื่อพระร่วงมาใช้
 เรียกเป็นที่พญาผู้ครองสุโขทัย เพื่อจะยกยศให้เป็นสมบุญเท่านั้น ทแท้
 ไม่ไรชื่อของพญาผู้ครองสุโขทัยองค์ใดองค์หนึ่งหมด หนังสือพงศาวดาร
 เห็นอนันตคิดว่าให้ชื่อผิด เพราะหลงการที่เขาเรื่องพระร่วงมายกให้พระยา
 ผู้ครองสุโขทัย แลระชาเขาเรื่องท้าวอุทขงยกมาถวายสมเด็จพระราม
 ชาติ (ก. ๑) ด้วย ถ้าให้ชื่อว่าหนังสืออนันตเมืองเหนือแล้วจะพ้นความ
 หลง เพราะความจริงเป็นเช่นนั้น ถ้าให้ชื่อให้พ้นหลงความเป็นแต่ักถย
 ก็ไดรบอภัย

ได้คิดในพระคำรต์อีกอย่างหนึ่ง ที่ครดับอกว่าพระแต่งหนังสือ ใช้
 ชื่อพระร่วงเป็นหลายอย่าง ได้ยณรังคราชกัม ได้พบชื่อพระยาศรี
 ได้ยณรงค์และพระยาได้ยณรงค์มาาก แต่คิดจำหน้าผากไม่ทราบจำคำ

โดย จระหมายถึงอะไร มาได้เรื่องตามที่คร่ำบอด เป็นอันเทียบเขาชื่อ
พระร่วง ที่แค้นใจว่า ได้ขณรังคราช ซึ่งตรงกับชื่อ พญาไต้ขฤไทยนั่นเอง
ชื่อทเกรงตก ชื่อนามอนฮอด จระพัง ด้วยความกระเทือนที่ยัง
มีใหญ่ขึ้น หากจะมีใครมาพบนั่นเกล้ากระหม่อมกษัตริย์ข้างไม่ฟัง แม้
จะเจอนั่นก็ไม่ได้เข้ามาอีกกรบได้

รถ "รูตาง" นั้น เขาคิดทำสำหรับเมืองหนาวของเขา เขาทำจน
ไร้อย่างไร เขาก็ต้งเข้ามาขายเมืองเราอย่างนั้น เขาไม่ได้คิดทำสำหรับ
ให้เหมาะแก่เมืองเรา เราเป็นผู้กินน้ำได้ศอก ได้ข้อย่างไรก็ต้องเอาทั้งนั้น
ถ้าจะให้ไต้คงใจก็ต้องสั่งให้ทำมาโดยจำเพาะ อันจะเป็นการที่ต้งเสีย
เงินมาก ไม่สมควรแก่พระที่ต้งการ

เพื่อเจือ

ตามที่กราบทูลมาในหนังสือเวรฉบับก่อน ว่าต้งมหายานกับหิน
ยานปนกันอยู่กัน ยิ่งคิดไปก็ยิ่งเห็น จะทูลเพื่อบรรเทาถวายต่อไป
เช่น สวดมนต์ของเรา สัมพุทธเช วิบัสต์ตัส แดะ นโมเมตัพพ์ สัมมัย
ภานยักษั อะไรเหล่านี้ เป็นไปในทางมหายานทั้งนั้น ในสัมพุทธเช บท
ที่ ๑ ไหว้พระเจ้า ๕๐๒,๐๒๘ พระองค์ ในบทที่ ๒ ไหว้พระเจ้า ๓๒๔,
๐๕๕ พระองค์ ในบทที่ ๓ ไหว้พระเจ้า ๒๔๘,๐๓๘ พระองค์ อนหนักเขา
พวกกับทูลต้งว่า พระเจ้าเท่าเมตกรวดเมตทราย ในท้อง พระมหาสมุทร
ความเข้าใจและ ประเพณี ของเราคิดไปในทาง มหายานอยู่มากเช่นทำ

โบสถ์ก็คองหันหน้า โบสถ์ไปทางทิศตะวันออก คนต่างวัดทำให้รู้สึก
 เห็นหน้าเกลียด หันหลังโบสถ์ออกมาหาทางเข้า นั่นก็เพราะคิดว่าเมือง
 ผู้ชาวคัทพระอมิตายประทับอยู่ อยู่ทางทิศตะวันตก เพื่อจะให้การไหว้
 พระโคหันหน้าตรงไปสู่ทิศทางเมืองผู้ชาวคัทตั้งอยู่ จึงทำโบสถ์ให้หันหน้า
 สู่ทิศตะวันออก อันเมืองผู้ชาวคัทนั้นกษัตริย์ปกครองอย่างซมทราบ จำักกระดิง
 ไปโพธิสัตตมาคองกับบรรเดงเต็งกัจฉาน ทั้งมัจฉนประกอบไปด้วย
 ไม้ดอกไม้อด มีนกยูงนกกาเรียนแฉะดูเห่า เหมือนกับส่วนท้าวเวส-
 สวันในภานชกษ ที่เข้าใจว่าพระนิพพานเป็นเมืองแก้วดีกว่าสวรรค์
 ชนไปนั้น ก็หลงเขาเป็นเมืองผู้ชาวคัทนั่นเอง คำปณิธานนิพพาน
 บัจจุโยโหดุนั้น เป็นทางหินยานซึ่งตัดหยาบลงมาแล้ว ทางมหายานไม่พอ
 คองคองปณิธานเป็นพุทธภูมิ จึงจะประณิตพอ เพื่อโคชนัดควรอดัดคว
 ออกจากดังตำรทุกข

ตามคติตั้งมหายาน ซึ่งแบ่งส่วนพระกายพระพุทธเจ้าออกเป็น
 สาม เรียกว่า คริกายนั้น ไปเข้ารูปคำศาสนาคริสต์ตั้ง ขรรณกายตรงกับ
 God ดัมโกคกายเห็นจะตรงกับที่เรียกว่าพระวิญญาน แต่ไม่แน่ เพราะ
 ไม่รู้คติของเขาคือ ส่วนนิรมานกายนั้นตรงกับพระบุตรแน่ ให้นักตั้งชัย
 ไปว่าพระทรงเครื่องของเราจะหมายทำเป็นดัมโกคกาย การตั้งบัญญัติ
 เป็นอย่างไรไปต่าง ๆ นั้น เชื่อว่าคิดปรุงอนุโลมไปตามใจคนในเวณานั้น
 เพื่อจะตากเขาเข้าไปนับถือศาสนาแห่งคนได้มากที่สุด เช่นทางลทช

คำสอนมหายานเขาเทวดาของพราหมณ์เขาไปปนไว้มาก ก็คือว่าเวลา
 นั้นพุทธศาสนาคงต่ำกว่าศาสนาพราหมณ์ จึงเขาเทวดาของพราหมณ์
 เข้าไปแซม เพื่อจะลากเอาคนถือศาสนาพราหมณ์ย้ายไปถือพุทธศาสนา
 ตรงกับทางพราหมณ์เขาพระพุทธรูปเจ้าไปเป็นพุทธรูปดาว ก็เพื่อจะลาก
 เอาคนถือศาสนาพราหมณ์ เวदानนศาสนาพราหมณ์คงต่ำกว่าพุทธ
 ศาสนามาก พุทธกับไสยคงจะได้แข่งขันกันมานานประการเพรงแล้ว
 อ่านหนังสือ เรงไท๋ อันเป็นเรื่องศาสนาทางมหายาน ในเมืองจีน
 ซึ่งมีผู้เขาคบพหุแก่งานศพ ก็ดาวอ้างถึงคัมภีร์ชาวด้วยทางมหายาน
 ซึ่งเขาได้แปลออกเป็นภาษาจีน ว่าพระคัมภีร์นั้นแต่เดิมไปบมเขาอัน
 หนึ่งกับด้วยพระอรหันต์ ครัดพยากรณ์ ไคมดอยอะไรต่าง ๆ ทำให้เห็น
 ชัน รู้สึกว่าในการที่เราแต่งตำนานอะไรต่าง ๆ อ้างถึงพระพุทธรูปเจ้าแต่เดิม
 ไปที่ไหน ครัดทำนายว่ากระไรนั้น เป็นทางที่จำมาจากแบบมหายานเก่า
 แก่ ไม่ใช่หนักตนเองอย่างหมิ่น ๆ สังเกตได้ในหนังสือที่ว่าดักขิมหายาน
 ดำเนินไปในทางมนต์คือคำอธิษฐานมาก เหมือนทางข้างศาสนาพราหมณ์
 แดะศาสนาคริสต์ แต่คำอธิษฐานนั้นแยกกลายเป็นแต่กเป่าไป ด้วย
 ความเชื่อใจว่าผู้ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งคนอธิษฐานนั้น จะมาช่วยให้เป็น ไปสำเร็จ
 ส่วนทางดักขิมหายานกลับห้ามทางอธิษฐานด้วยซ้ำไป ที่จริงใครจะ
 อธิษฐานอย่างไร อันชื่อว่าศาสนาแล้วผู้ใดก็ตั้งใจจะให้คนละชั่วประพฤติ
 ดีทั้งนั้น แต่ความดีหรือความชั่วก็ยอมหยาบตะเยียดไปตามนิสัยของ

หมู่คนนอนอยู่เฉพาะหน้า เคยได้ยื่นตมเต็จกรมพระยาวชิรญาณท่านกรวด
พระผู้ซึ่งไปเทศน์สอนในหมู่บ้านชาวประมง ถ้าไม่ให้ทำปาณาติบาต
ท่านเจ้าหัดบศาสสอน จะสอนเขนนั่นควรจะคิดเสียก่อนว่าจะให้มันทำ
อะไรแทนจับปลา จะสอนไปพล่อย ๆ นั้นจะเป็นไปดำเร็จไม่ได้ ด้วยถ้า
มันทำตามคำสอนมันก็อดตาย

ข่าว

เวदानีในกรุงฝนคกเกือบทุกวัน จิตกถึงวันชายตศบองช ถ้าฝนคก
แล้วจะดำยากเต็มที

ควรมีควรรแล้วแต่จะโปรด

พรส

x x x x

บ้านชินนามอน ปันง

วันที่ ๒๗ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๒

ทูล ตมเต็จเจ้าฟ้ากรมพระนริศฯ

ลยพระหตถเวรณบปดงวันที่ ๒๓ กรกฎาคม หม่อมฉันได้รับแล้ว

เรื่องพระราชลัญจกร

จะทูลอนตมช ในเรื่องตรา ว่าด้วยพระราชลัญจกร ความที่ใต้ทูล
สัญญาไว้ ในจดหมายเวรก่อน หม่อมฉันตั้งเกศว่าพระราชลัญจกรทั้ง

หลายนั้นสร้างเป็น ๒ ยุค คือสร้างในรัชกาล ที่ ๑ (ถ้าจะมีสร้างใน
รัชกาลที่ ๒ ที่ ๓ บ้างก็น้อย) ยุค ๑ สร้างเมื่อรัชกาลที่ ๔ อีกยุค ๑
พระราชดำริสร้าง ๒ ยุคนี้ ถ้าท่านทรงสังเกตกระบวนแบบของตึกลาย
จะทรงทราบว่าสร้างยุคไหนดีกว่าหม่อมฉัน ๆ สังเกตแต่ว่าพระราช
ดำริยุคแรกขนาดใหญ่มากและรูปเป็นดวงศรากดมทั้งนั้น พระราช
ดำริยุคหลังขนาดย่อมลง และรูปดวงศรเป็นเหลี่ยมก็มี รุกม และ
กดมก็มี

พระราชดำริยุคเดิมที่หม่อมฉันนึกได้คือ ครามหาอุณาโตม
องค์ ๑ คราพระศรุษฟ้าห้อยก็ ๑ คราไอยราพคองก็ ๑ และครามังกร
เด่นแก้ว (ว่าสำหรับประทับพระราชดำเนินไปเมืองจีน) ซึ่งสมเด็จพระ
พุทธเจ้าหลวงพระราชทานให้ใช้เป็นตราโบราณคดีส์โมสร องค์ ๑ จำ
ไม่ได้ว่ามันนอกจากนั้นอีก

พระราชดำริยุคหลัง ว่าตามทีนึกได้ คราพระนพามงกุฎใหญ่
องค์ ๑ นอกจากนั้นพระราชดำริต่างขนาดและตายแปดกแปดก
องค์ เช่นคราอุณาโตม(ขนาด)น้อย สำหรับประทับตรงจำนวนศักดิ์กตินา
ในสัญญาบัตรเป็นต้น จะพูดพรรณนาองค์อื่นที่ได้ด้อมพบเมื่อเขียนจด
หมายนี้ต่อไปข้างหน้า

มูลของลายพระราชดำริยุคแรกดูจะได้ตำรามาจากเมืองเขมร
แต่โบราณ ซึ่งเอาสำเนาเป็นเครื่องหมาย ครามหาอุณาโตมหมายว่า

ตราของพระศิวะ ตราพระศรุตพ่าห์หมายความว่าตราของพระนารายณ์ ตรา
 ไชยราพค (ซึ่งอาจจะเกิดเมื่อภายหลัง) หมายความว่าตราของพระอินทร
 ครามหาอุณาโตมพระเจ้าแผ่นดินขอมซึ่งทรงถือศาสนาพราหมณ์ตาม
 ดัทธิวิเศษใช้เป็นพระราชสัญลักษณ์ ตราพระศรุตพ่าห์สำหรับพระเจ้า
 แผ่นดินขอมซึ่งทรงถือศาสนาพราหมณ์ดัทธิวิเศษ ตราสำหรับพระ
 เจ้าแผ่นดินขอมซึ่งถือพระพุทธศาสนา เดิมในสมัยเมื่อถอยคติมหายาน
 น่าจะเป็นรูปพระโพธิสัตว์ คอสมย์เมือกถอยคติมหายานจึงเปลี่ยนเป็น
 ตราไชยราพค ด้วยความคติหินยานถือว่าพระอินทรเป็น ไทใหญ่กว่าเทพยดา
 ทั้งปวง จึงชวนให้เห็นว่าตราไชยราพคจะเกิดที่หลังครามหาอุณาโตม
 และตราพระศรุตพ่าห์ หรือว่าอีกอย่าง ๑ อาจจะเกิดขึ้นในเมื่อของไทยนั้นเอง
 ก็เป็นได้ ด้วยไทยถือทั้งพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ ๒ ดัทธิ
 ประปนกัน จึงมีพระราชสัญลักษณ์ในเครื่องราชูปโภคทั้ง ๓ อย่าง

วินิจฉัยต่อไปถึงว่าใช้พระราชสัญลักษณ์ ๓ ของคนต่างกันอย่างไร
 ขอนมเคาเงอนชอบภคตยูกดวงตราคเงนพคตวง ซึ่งเหล็กแม่พิมพ์ยังอยู่
 ในพระคลังมหาสมบัติ หม่อมฉันได้เคยขอมาดูที่พิพิธภัณฑ์แห่งชาติ ๓
 ตรวจสอบดูดวงตราต่างกัน ๖ อย่าง

- ๑) ตราจักร คเงนทกรัชกาล เห็นจะหมายประเทศ
- ๒) ตราศรี ที่แม่พิมพ์ยังมีอยู่ชวนให้สันนิษฐานว่าหมายรัชกาล
 กรุงธนบุรี

- ๓) ราชอาณาจักรไทย หมายความว่า ๓
- ๔) ราชอาณาจักรสยาม หมายความว่า ๒
- ๕) ราชอาณาจักรสยาม หมายความว่า ๓
- ๖) ราชอาณาจักรสยาม หมายความว่า ๔

พิเคราะห์ที่ดูเข้ากับถ้อยพระราชาธิบายกร ครึ่งกรุงธนใช้ตราครุฑแทนตรา
พระครุฑพ่าห์ด้วยเป็นเครื่องหมายอาณาเขตต์ด้วยกัน รัชกาลที่ ๓ ใช้
ตราอุณาโลม มาจากกรมมหาดูณาโลม รัชกาลที่ ๒ ใช้ตราครุฑมา
จากตราพระครุฑพ่าห์ รัชกาลที่ ๓ ใช้ตราปราสาท มาจากตรา
โอยราพต รัชกาลที่ ๔ ตรามงกุฏ เป็ดียนมาใช้ตามพระนาม

พิเคราะห์ที่ดูวงตราเงินทองให้ตั้งนิมิตฐานว่าพระมหาดูญจกร ๓ คง
คือ มหาอุณาโลม ครุฑพ่าห์ และโอยราพตนั้น เมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยา
จะใช้เป็นตราแผ่นดินของระชกาลตอยกันไปคอกกรรมัง คือ รัชกาล
หนึ่ง ใช้พระราชาธิบายกรมหาอุณาโลมเป็นตราแผ่นดิน รัชกาลก่อน
ใช้พระราชาธิบายกรพระครุฑพ่าห์เป็นตราแผ่นดิน รัชกาลก่อนมาใช้พระ
ราชาธิบายกรโอยราพตเป็นตราแผ่นดิน แต่จรัชกาลก่อนไปกตบัยขึ้นไป
ใช้พระราชาธิบายกรมหาอุณาโลมอีก ที่เห็นเช่นนเพราะนึกดูไม่เคยเห็น
หรือเคยรู้วามหนงตออะไรประทับพระมหาดูญจกรใน ๓ องกนนี้ด้วยกัน
หรือคิดไปอีกอย่าง ๔ ถ้าหากว่าพระมหาดูญจกรทั้ง ๓ สำหรับประทับ
ในพระราชกิจต่างกัน เช่นตรา ๔ ของเจ้าพระยาพดเทพ หรือตรา ๕

ดวงของพระเทพาธิบดี พระศรีภักดีมุต หรือตรา ๕ ดวงของเจ้า
พระยาจักรี ก็นึกไม่ออกว่าเคยเห็นพระราชลัญจกรมหาอุณาโตมและ
พระครุฑพ่าห์ประทับในหนังสืออะไร เคยเห็นแต่ประทับพระราชลัญจกร
ไอยราพตในประกาศตั้งกรม (ซึ่งเพิ่มขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ ๕) ถ้าใช้
ตามพระราชกิจจานุเบกษา คิดดูถึงกิจต่าง ๆ ก็เห็นว่าจะอยู่ในกิจเหล่านี้ คือ

- ๑) ใบกำกับส่งพระบรมบัตรราชดำเนิน
- ๒) คังพระอัยการกฎหมาย
- ๓) คังพระดำรัส เช่นพระราชทานที่ดำรัสสร้างวัดเหล่านี้ เป็นต้น
พระราชลัญจกรซึ่งเมื่อยรัชกาลที่ ๕ นั้น ย่อมขนาดให้เด็กถือ
กว่าเท่าทงนั้น เห็นจะเป็นคังยถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ ใช้กระดาษฝรั่งขนาด
เล็กมทดสำหรับคังตราออกจากราชสวดย่างเต็ม แต่ดูเหมือนจะ
เป็นคังยทุกกระหม่อมไปตรงทรงเขียนจดหมายถวายพระหัตถ์มาแต่ยังทรง
ผนวช จึงทรงสร้างพระราชลัญจกรขึ้นใหม่หลายองค์ เซอร์จอห์น เบาริง
เขาไปพิมพ์ไว้ในหนังสือเรื่องเมืองไทยที่เขาแต่ง ๕ องค์ คือ

- ๑) พระราชลัญจกรรูปไข่ลายเป็น พระมหามงกุฎมณฑล ๒ ข้าง
- ๒) พระราชลัญจกรรูปสี่เหลี่ยมรี กราบเป็นลายเครื่องราช
กกุธภัณฑ์ กลางมีคังยอักษรขอมว่า "พระบรมราชโองการ" องค์นี้
ที่ประทับสัญญาบัตรด้วย
- ๓) พระราชลัญจกรเป็นรูปโล่ท้อย่างฝรั่ง กลางเป็นคังยอักษร

โรมัน S.P.P.M.M. หมายถึงอักษรต้นพระนาม สมเด็จพระ ประเมนทร
มหา มกุฏ

๕) พระราชบัญญัติฐานยาวรี ขนาดหัวแหวน ประทับ
เป็นพื้นแดงต้นตัวอักษรในตราเป็นสีเขียวก็ได้ ประทับครึ่งก็ได้ มีตัว
อักษร อธิติศกษา ยังกฤษว่า "Sovereign of Siam to" แปลว่า
"แต่พระเจ้าแผ่นดินสยาม ถึง" เห็นจะแกะบนยอดพระขามรงค์หยก
ประทับใต้ทั้งชาติและครึ่ง สำหรับประทับต้นพระราชหัตถ์เดชา
ถึงชาวต่างประเทศ คงมีพระราชบัญญัติออกหลายองค์ ซึ่งหม่อมฉัน
ไม่ได้เห็นหรือจำไม่ได้ในเวลานี้ แต่มีองค์ ๓ ซึ่งยังจำได้คือ ๑. กิต
ไม่เห็นเหตุที่ทรงสร้างมาจนบัดนี้ คือพระราชบัญญัติของกิตเรียกว่า
สยามโดกักราช" (แปลมาแต่คำ "สยามโหดกักของ" ภาษาจีนเป็น
แน่) ตัวพระราชบัญญัตินั้นห่อด้วยทองคำทำรูปเป็นจตุรัสข้างบนตรง
ทิมชกขประทับทำเป็นรูปตัวอุฐูหมอบ ภายตราเป็นอักษรขอม แก้ว
เดียวกับตราพระบรมราชโองการ กิตไม่เห็นว่าเป็นตราสำหรับราชกิจ
อย่างไร จะว่าสำหรับประทับพระราชดำรัสไปเมืองบักกิงตันพระราช
บัญญัติมังกกรเงินแก้วมาแต่รัชกาลที่ ๓ แล้ว และในรัชกาลที่ ๕ ก็
เคยแต่งทูตไปเมืองจีนแต่ครั้งเดียวเมื่อตอนแรกด้วยราชย์ หม่อมฉัน
กิตไม่เห็นราชกิจอื่นนอกจากทรงประดิษฐ์ขึ้นสำหรับประทับสัญญาบัตร
คงเงินเป็นขุนนางเจ้าภาษาอากร นอกจากนั้นเห็นห้ามกษัตริย์พระเจ้า

๓๗
 ดยจกรสยามโดกัศราสไม่ ยงมีพระราษดยจกรอ๊กคอง ๓ ซงหม่อมฉน
 ประหลาดใจหนักหนาตามคำทักถ่วงก้นมาแต่ก่อน ว่าตราของพระมหา
 อูปราษเป็นรูปพระนารายณ์ทรงปืน ถ้าเป็นบัญญัติแต่โบราณต้องเป็น
 รูปพระนารายณ์ถือหรือแสดงศร เพราะภาษาไทยแต่โบราณเรียกศรว่า
 ปืน มาเพิ่มคำเรียกว่า "ปืนยา" เมื่อเกิดมี "ปืนไฟ" ขึ้นเป็นคูณ
 หม่อมฉนได้เห็นสัญญาบัตรกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญทรงตั้งขุนนาง
 วังหน้าประทับพระดยจกรนารายณ์ทรงปืน แต่เป็นรูปพระนารายณ์ยืน
 อย่างเด่นอยู่บนปากกระบอกปืนไฟชนิดเรียกว่า "ปืนครก" หรือ
 Mortar จะควรเชื่อว่าทุกกระหม่อมทรงสร้างพระราชทานพระบาท
 สมเด็จพระบ้นเกล้าฯ อดมตราพระจุฑาตามณีอยู่เป็นคูณกับตราพระมหา
 มงกุฎ หรือประคิษฐุชนดำหรับกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ แต่มี
 บัญหาคือเนื่องไปว่า ครารูปพระนารายณ์ถือศรหรือแสดงศรนั้นไป
 อยู่ไหน

จะเคยทูลวงจฉนค่อไปถึงทไทยไซ้เช่นช่อด้วยตายมีช แทนประทับ
 ตรา หม่อมฉนพิจารณาานานเห็นว่าทุกกระหม่อมทรง ไซ้กอนผูอน
 ด้วยเมื่อทรงศึกษาทราบภาษาของกลุชแฉวแฉยงทรงผนวช ต้องมีตาย
 พระหัดคอบบพวกชาวต่างประเทศ ในอเมริกาแฉวที่เมืองบั้งเนอง ๆ
 จดหมายฝรั่งเขา ไซ้เช่นช่อเป็นดำคิบูก็ทรงเขียนพระนามเป็นอักษรฝรั่ง
 คอบเช่นกัน เมอชงทรงผนวชชู่เหมือนเขียนพระนามว่า ฟ้าใหญ่ Fa Yai

(หญิงคิม อรพรรณ ขยายกรมหมื่นพิทยาดงกรณ์เคยแปลพิมพ์เป็นภาษาไทยแต่หม่อมฉนไม่ฉบับขยทน) แต่เมื่อเสวยราชแถวทรงเซ่นว่า S P P M. Mongkut การเซ่นชอกมผูอนเอาอย่างกระทำตาม ดวนเซ่นเป็นอักษรฝรั่งทง นนแมตวจจคหมายเป็นภาษา ไทยกเซ่นเป็น อักษรฝรั่ง ส้มเค็จพระพุทธรเจ้าหลวง แมเมื่อทรงเสวยราชย์แถวกทรงเซ่นเคมพระนามว่า Chulalongkorn กรมพระราชวงบวรเอาอย่างทุกกระท่อมเซ่นยื่อว่า K P R W B S Mongol กรม-พระ-ราช-วง-บวร-สถาน-มณฑล ส้มเค็จเจ้าฟ้ากรมพระยาบวรปรับักษ์ทรงเซ่นพระนามว่า Mahamala ที่เซ่นเป็นอักษรไทยทุกกระท่อมกทรงไซ่ล่อน เริ่มมในสัญญาบัตรตั้งขุนนาง ข้างท้ายทรงเซ่นว่า " ส้มเค็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม " ยาวคตขอตหน้าสัญญาบัตร กบเซ่นเป็นภาษามคธด้วยอักษรขอมในใบพระราชทานที่ส่งมาจคด้วยอักษรอย่างหนึ่ง มาไซ่เซ่นชื่อเป็นอักษรไทยแพร่หลายค่อในรัชกาลที่ ๕ เล่ากันว่าส้มเค็จเจ้าพระยาเซ่นชชว่า " ศรีสุริยวงษ์ " ดังน

สนองความในลายพระหัตถ์

นทานเรื่องผุมบุญ เช่นเรื่องพระร่วง มีทุกประเทศคหมคทงพม่า มอญ ไทย เขมร แถะเอาเรื่องชองเมืองหนึ่งไปปนเซ่ากบเรื่องเมืองอื่น แถวเดยเซ่ชกนว่าเป็นเรื่องในเมองนน มีมากมายหลายเรื่อง ว่าเฉพาะเมืองไทยมีอยู่ในหนังสือพงศาวดารเหนือ แถะในคำให้การ (จุนหลวง

หาวัด) ชาวกรุงเก่าเป็นต้น พิเคราะห์ดูเป็นคำเก่าให้กนฟังตามที่เคย
 ใคยหมอนเก่า ผู้ฟังจำได้บ้างจำไม่ได้เขาเรื่องอันเขาเคอเคมบ้าง ต้มเค็จ
 พระพุทธเจ้าหตวงดาร์ตเรียกว่า "นิทานยายแก่" ถาคิดพิเคราะห์ออก
 ทางหนึ่ง ดูเป็นเรื่องในสมัยเมื่อชาวเมืองเชอ ความทรงจำของตนเองไม่
 นำพาต่อหนังสือ ถอว่าเป็นตถกถาคัญ ยกตัวอย่างดังเรื่องราชวงศ์
 พระร่วง ที่จริงกรมจาร์กตลงแผ่นศิลาไว้หลายแผ่นแต่ในสมัยราชวงศ์นั้น
 ปกครองกรุงสุโขทัย เช่นจาร์กของพ่อขุนรามคำแหง และจาร์กเรื่อง
 พ่อขุนบางกลางทาวจึงเมืองสุโขทัยได้จากขอม ทั้งจาร์กของพระมหา
 ธรรมราชาพระยาสิทธิไทยที่ออกทรงผนวชเป็นต้น แต่ไม่มีใครเอาใจใส่
 อ่านเรียนทอดทงมาจนเมื่อทุกกระหม่อมทรงผนวชเสด็จขึ้นไปเมืองเหนือ
 ไปทอดพระเนตรเห็นหตกศิลาของพ่อขุนรามคำแหงและจาร์กหตกภาษา
 เขมรของพระมหาธรรมราชาสิทธิไทยอยู่ที่เนินปราสาทในวังเมืองสุโขทัย
 ไปรดให้เอาลงมากองเทพฯ ทรงพยายามอ่านแต่ให้แปลภาษาเขมร
 ออกเป็นภาษาไทย จึงกลับไปเริ่มเรื่องราชวงศ์พระร่วงบ้าง แต่ยังไม่ครบ
 เขาเข้ากับเรื่องพงศาวดารเหนือไม่ได้ มาจนถึงรัชกาลที่ ๕ เมื่อ
 ต้มเค็จพระพุทธเจ้าหตวงทรงตั้งโบราณคดีสโมสรแล้ว แต่นั้นมาจึงได้
 ลงมือค้นเรื่องพงศาวดารกรุงสุโขทัยกันจริงจัง และจับได้ว่าเรื่องทุกถาด
 ในหนังสือพงศาวดารเหนือเป็นนิทานยายแก่โดยมาก แต่จะว่าเรื่องไม่
 มีมูลเลยก็เดยวก็ว่าได้ ยกตัวอย่างดังเช่นที่ว่าพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก

เมืองเชียงแต่นลงมาสร้างเมืองพิษณุโลกแล้วสร้างพระพุทธรูปและ
 พระพุทธรูปหน้าพระพุทธรูป ป.ศ. ๓๕๐๐ นั้น พระองค์ท่านทรงตั้งเกณฑ์เห็นก่อนผู้
 หนึ่งว่าลักษณะพระพุทธรูป ๒ องค์นั้นเป็นแบบใหม่กว่าที่อ้าง เมื่อก่อน
 ตรวจเรื่องภายหลังได้เล่าในศิลาจารึกเรื่องตรงกันหมด เว้นแต่ที่ว่า
 พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก ที่แท้คือพระมหาธรรมราชาพระยาดีไทยทรง
 รบรบพระไตรปิฎก และเมื่อเป็นพระมหาอุปราชครองเมืองชั้นนาย
 คองยกกองทัพมาตีเมืองสุโขทัยเมื่อพระบิดาสวรรคต และสร้างเมือง
 พิษณุโลกเมื่อราว พ.ศ. ๓๘๐๐ ต้นกับลักษณะพระพุทธรูปและพระ
 พุทธรูปหน้า เป็นแบบดังกล่าวซึ่งรุ่งเรืองอยู่ในเวลานั้น ว่าโดยย่อถ้าเปิดชน
 พระนามพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกเป็นพระมหาธรรมราชา เปิดชนเมือง
 เชียงแต่นเป็นเมืองชั้นนาย และเปิดชน พ.ศ. ๓๕๐๐ เป็น ๓๘๐๐ เรื่อง
 ก็ตรงกัน

เรื่องอุบายในคำพวกที่ว่ามาหม่อมฉันยังข้องใจอยู่เรื่อง ๗ คือ
 ในหนังสือพระราชพงศาวดารกล่าวว่าคุณหลวงเดื่อเป็นพระราชโอรสลำดับ
 ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เล่าเรื่องในหนังสือพระราชพงศาวดาร
 ราวกับจารึกกันเป็นแน่นอน แต่ในกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่รัชกาลพระเจ้า
 ธรรมนัมปรงทงชาติไปรุกเกศ สอดันดา อังกฤษ แด่ฝรั่งเคศ เข้า
 มาตั้งห้างค้าขายหรือตั้งขนค้ำด่นาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาตลอดมาจนเดี่ยกรุง
 แก้วพม่า พวกฝรั่งต่างชาติได้แต่งหนังสือเรื่องเมืองไทยไว้มากมายหลาย

เรื่อง ดังเกิดเหตุหนังสือเรื่องเมืองไทยที่ฝรั่งแต่งตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระ
 นารายณ์มหาราชมา กล่าวถึงหลวงสรศักดิ์ทุกเรื่องก็ว่าได้ แต่ไม่มีใน
 ที่จะกล่าวว่าเป็นราชบุครดบ หรือแม้แต่ว่ามีคนเข้าใจกันว่าเป็นราชบุคร
 ดบของสมเด็จพระนารายณ์ กล่าวแต่ว่าเป็นบุครพระเพทราชาเหมือน
 กันทุกเรื่อง ถ้าหากมีเตียงกระซิบกันเมื่อในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์
 หรือ ในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชาและพระเจ้าเสือ ฝรั่งที่มาอยู่ในกรุง
 ศรีอยุธยาคงรู้และคงอดที่จะเขียนลงในหนังสือไม่ได้ หม่อมฉันจึงสงสัย
 ว่าคำดอเขนนั้นน่าจะเกิดขึ้นต่อภายหลังราวในรัชกาลพระเจ้าบรมโกศ
 หรือททลงนมา ผู้แต่งหนังสือพระราชพงศาวดารได้เขียนพูดกันหลายคน
 จึงเอามาเขียนลงไว้

ถักรมหายานไทยเราเอามาถือมาก นอกจากคติต่าง ๆ ที่ทรง
 พรรณนา ในตายพระหัตถ์ยังมีคำคุณออก ๒ ข้อ คือคติที่แบ่งส่วนบุญอัน
 คนกระทำแต่จะให้แก่ผู้อื่นเป็นคติมหายาน ที่อธิบายไว้ในจารึกหรือใน
 หนังสือว่า "ขอให้สำเร็จแก่พระโพธิญาณ ในอนาคตภพชาติ" ก็เป็น
 คติมหายาน

ตั้งหลักที่ต่างกันระหว่างหินยานกับมหายานนั้น พวกหินยาน
 ประพฤติตนเองเป็นเยี่ยงอย่าง ให้คนทั้ง หตายประพฤติตามเพื่อ ไปสู่พระ
 นิพพาน หรืออีกอย่าง ๓ คือดำเนินตามพุทธจริยา พวกมหายานเห็นว่า
 ล้อนพระพุทธรูปต่าง ๆ ขอบายเข่นนั้นได้คนเลื่อมใส น้อยเหมือนเรือเด็ก

รับชนคนใต้แค่คราวละน้อย จึงคิดอุบายใหม่คือสอนให้คนเด็อมใต้พระ
พุทธคำสอนาเดี่ยกอน แล้วจึงสอนทางนิพพานคือกายหลัง เปรียบคค
ของค่นว่าเป็นเรือ โหญ่รับชนดัดควซามดงสำรใต้คราวดะมาก ๆ ดงนี้ จึง
คคอุบายค่าง ๆ เพื่อให้คนเด็อมใต้พระพุทธคำสอนาเป็นสำคัญ เดยด่อน
วการทของชวายไปนิพพานแต่คดงเป็นทางแคบ คดงชวชวายเป็นพระ
โพธิ์ศคว ให้มี โอภาดมาครดรุเป็นพระพุทธรเจ้าช่วยเวไนยศคว ให้พ้นทุกข
เดี่ยกอน แล้วจึงเชาพระนิพพานคคอกายหลัง ยานทง ๒ ผิดกนโดยมุด
คค คคของมหายานเมื่อจำเนียรกาลนานมาจึงทรูทราไปค่าง ๆ

ข่าวเบ็ดเตล็ดที่เมืองบึง

ช้านานกว่า ๑๐ ปีมาแล้ว ฝรั่งเศสคน ๑ ชื่อมอองส์เออร์เบรอด
Breal เป็นครูกิจุพาดงครณมทาวททยาดย ได้รูกจกจนชอบพอกับหม่อมฉน
แล้วเดยรับอาสาต่าตชนภาษาฝรั่งเศส ให้แก่หญิงพูน, หญิงพิลย แต่
ม. เบรอด ออกจากราชการไปงานแล้ว ไปเทียจทำกรงานอยู่ ณ ที่ค่าง ๆ
จนถงเมืองเซียงไฮ้ เมื่อเรว ๆ นหม่อมฉนได้รับจคหมาย ม. เบรอด ดง
มาจากเมืองตงคไปรับบับ ๓ ว่าคควเขากับภรรยาจะไปยุโรปชดคราด
ถ่วนคควเขาจะแยกเขาไปกรุงเทพ ว ดักตองสามวัน จะให้ภรรยามาคชย
ชยทพ่งจนวนจนาทคยท ๒๓ เขาจะชยกมาทางรถไฟและจะแวะมาทา
หม่อมฉนคชย เมื่อเขาได้บอกตวงหนามายงหม่อมฉน ๆ จึงดงไปรับที่
ทาเรือในวันอาทคยนน เมื่อเรือมาดงทา ม. เบรอด ยังอยู่ในเรือ ชายใต้

กับเมียและลูกคนที่ ๒ ซึ่งมาหาหม่อมฉันก่อน และรุ่งขึ้นในวันจันทร์เช
 พามีเยกับลูกมาหาหม่อมฉันที่บ้าน ตามเธอได้ความว่าจะมาพักอยู่บ่น
 ๓ วัน แล้วจะพามีเยกับลูกไปส่งตงเรือเมต์ไปยุโรป ณ เมืองดังศ ไป
 แล้วเธอจะกลับกรุงเทพ ฯ ทางเรือเดย์บิ่ง เหตุที่จะส่งไปนั้นว่าเพราะ
 ลูกคนที่ ๒ ซึ่งโรคหนักเจ็บบ่น ๆ หม่อมฉันมีโรคอะไรคิดอยู่ในอวัยวะ
 ส่งไปให้ตรวจตรวจรักษา ในยุโรปจึงจะหายขาดได้ ซึ่งเกตุเมียเชก็มี
 ครรภ์เห็นจะเคยไปคลอดลูกด้วยเมียบอกจ่าราว ๓๐ เดือนจึงจะกลับ
 วันจันทร์นหม่อมฉันเดียงกลางวันให้ น. เบรชต์กับภรรยาถึงวัน
 อังการจึงได้ชวนชาย ได้กับเมียและลูกมาอีกกลางวัน

หม่อมฉันได้ความรู้ใหม่อย่างหนึ่งซึ่งควรพูดให้ทรงทราบด้วย ภรรยา
 น. เบรชต์เป็นผู้ตงชาวเมืองโคเดีย ผู้บอกอธิบายว่าชาวเมืองโคเดียกับจีน
 เป็นมนุษย์ต่างชาติกัน แม่หน้าตากก็ผิดกัน ภรรยาของเขาเป็นชาติ
 เมืองโคเดียแต่คลอดจนรูปโฉม พิจารณาตุ๊กเห็นจริงด้วย ใบหน้าแบน
 เหมือนพระพุทธรูปจีน อย่างดวงพระพักตร์ยาวท่มกมอยู่ตามจุดจีน กง
 สร้างตามแบบเมืองโคเดียทั้งนั้น

ควรนึกควรแล้วแต่จะ ไปรด

ศก ๖๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖

ตำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๔๘๒

กราบทูล สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ทรงรับทราบ

โดยพระหัตถ์ลงวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ได้รับทราบแล้ว

สนองลายพระหัตถ์

สมเด็จพระรามาธิบดี (ที่ ๒) ตามพระดำรัสอธิบายในลายพระ
 หัตถ์สมเด็จพระชนชาอ้อนมาก ทิศตามปีประสูติเมื่อเสด็จชนเสวยราช
 สมบัติกรมพระชนม์ ๑๕ พรรษาเท่านั้น ได้เดียวกับพระบาทสมเด็จพระ
 พุทธเจ้าหลวง เพราะเหตุเช่นนั้นเอง จึงได้มีรัชกาลยาวถึง ๕๐ ปี ได้
 เดี่ยวนอก คงรเชื้อเอาเป็นแน่ได้ ว่าข้อความตามพระราชพงศาวดาร
 ฉบับหลวงประเสริฐรุ่นเก่าถูกต้อง โดยเหตุที่พระชนมายุอ้อนมากนั้น
 ทำให้เกิดสงสัยกันว่า หรือหนึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจะทรง
 ปฏิบัติไปอย่างง่าย ๆ แบบพระนามเจ้ามอโรที่ว่างอยู่ก็เอามาชานพระ
 ราชทาน ไม่ได้ทรงพระดำรัสไปถึงล้อยคำ หากเกล้ากระหม่อมจะคิดตั้ง
 เกินไปก็เป็นที่แน่ได้ แบบพระนามเจ้าที่ว่า "พระเชษฐา"^(๑) นั้นมีแน่ ในแผ่น
 ดินพระเจ้าทรงธรรมก็มีปรากฏอีก หรือจะหาไกลไปอีก เมืองตานช้าง
 กรมพระไชยเชษฐา และท่อนักเคยพบ คู่เหมือนในพงศาวดารเขมรก็มี

(๑) ค้นฉบับเขียนเช่นนี้

พระชรรค์เต็มจำหัดกไม้จำดงซึ่งเอาไว้ที่พระบรมรูปในห้องภูษา
มาตามัน เกิดากระหม่อมมกเศยเห็น แต่เวตาเมื่อเห็นนั้นยังไม่ม่ใจใฝ่ที่
จะฟังพิเคราะห์ รุ้สึกแต่ว่าใหญ่มาก

กระแต่พระดำริเรื่องตราต่าง ๆ นั้นก็ถูกมาก แต่ตรา ๘ ดวงของ
กรมนาตุไม่เข้ารอยตามกระแต่พระดำริ ไม่เป็นตราประจำกรมประจำ
คัว คุเป็นตราประจำการว่าการชนิดใดใช้ตราอย่างไร กรมตั้งคัว
ซ้ายกลอตรากรมละ ๕ ดวง ใช้ตามการเป็นแบบเดียวกัน กตั้งจะเป็น
คราวหนึ่งกลอทำกันไปอย่างหนึ่ง เป็น "แฟแชน" ยากที่จะเขาเป็น
นิยมได้ รูปในดวงตราก็เศยได้ยื่นเขาถดถให้ฟังว่า ถ้าใช้รูปเทวดาแถว
หมายเป็นยศสูง ถ้าเป็นรูปมานพ (ตดมงกฎเป็นกระบังหน้า) หมายถึง
เป็นยศปานกลาง ถ้าเป็นรูปคนดำมัญ (ไม่แถงคัวหรุหระ) แถวหมาย
เป็นยศต่ำ แต่ถอกันนแถดะ เป็นถอกันนคราวหนึ่งถ้านน ค้อมาคน
ทมยศต่ำก็อยากสูง ทำตราของคณเป็นรูปเทวดาก็ไม่เห็นมี ใครว่าไร
ถ้วนพระราชมติแถงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนนถดบดุง
ชนไปถอก แม้จะโปรดพระราชทานตราแก่ผู้มค้ำแถงใหญ่ยังแถวยอม
ทรงแถอกเขาตราซึ่งเป็นรูปเทวดา เป็นคันว่าพระอิศวรพระนารายณ
แถดะพระพรหมพระราชทาน ถ้าม้อยไม่เหมาะก็ทรงพระราชดำริให้สร้าง
ชนใหม่ พระราชทานค้ำเขา "ถดถ" ให้ฟังว่าเป็นรูปเทวดา รูป
มานพ รูปคนดำมัญ ถ้ามชนนนั้น มีถิมกถาดถถึงรูปตั้งคัว เช่น ราชตั้ง

คชสีห์ ม้า เตี้ยงผา ชยุไนพนตวย จะตั้งตาเขาดำด้อย่างไรไม่ทราบ
 แต่หน้าประทดาดทศราพดกรุปตั้งคองน โคนกยหัวเรือทงนน นากดจเรือจะ
 น้มาก่อนครา แต่เวเฉยเป็นเครื่องหมายถือเอาหัวเรือมาทำเป็นครา อีก
 พดกหนึ่งคราพระยาอานันท์ เช่นครากรมอาญาใหญ่ ขวา ซ้าย เป็นต้น
 นากดจจะตีขึ้นมาแต่ชงกของทหารของพระราม ความทมรูปเขียนดกไว้ใ
 ทต่าง ๆ เช่นกระเบียงพระนครวัดเป็นต้น นี้เป็นตระเนอถวายตามวิถีจิต

คราวันจะกราบทุตถงคราต่างคอง ชงมตั้งชัย มีเตาประกอบ และ
 มเรื่องที่จะกราบทุต

๕) เป็นพระเศษพระคุณฉนพัน ที่ศรีตั้งบอกให้ทราบวา ครา
 ประทับในบุษบก เป็นคราประจำตำแหน่งหรือประจำพระองค์ในกรม
 สมเด็จพระปรมาณูชิต คราคองนตุหม็อนจะได้เคยเห็นแต่จำไม่ได้แม่น
 พระยาอนุมาณ ประทับตั้งมาให้คุณเป็นอย่าง คองหนึ่ง จดได้ว่า "ครา
 บุษบกตามประทับ" แต่ในบุษบกนั้นไม่มีตองไฟมีแต่ตะเกียง และ
 ตั้งเกดว่าถายในครานั้นเก่ามาก คุณจะเกากว่าทำในรัชกาลที่ ๓ กดจจะ
 ไม่ใช่คราบุษบกตามประทับของกรมสมเด็จพระปรมาณูชิต

๖) คราฉนกรมณฑล เข้ามายู่ในกรมอาตักษณั้ตั้งคราใหญ่
 คราน้อย จำได้ว่าคราดำรับนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกดเจ้า
 ยู่หัว โปรดพระราชทานไปประจำกระทรวงยุติธรรม ก็เหตุไฉนจึง
 ตกเข้ามายู่ในกรมอาตักษณั้ เดียวนี้กระทรวงยุติธรรมก็ยคราอะไร

อยู่ ดับตุ๊กได้ความว่าถอยตราพระศุภยพาทิ จึงทำใหม่ยกขึ้นได้ว่า ชอน
 ส้มเต็กรมพระศุภยพาทิตรงคองชน คงจะได้แกะตราใหม่พระราชทานไป
 แทนจันทรมณฑล คงเปลี่ยนในรัชกาลที่ ๒ บุคคลส้มเต็กรมพระศุภยพาทิ
 เข้าไปเกี่ยวข้องอยู่ในกระทรวงยุติธรรมนั้น อนึ่งพระยาอนุমানประทับ
 คราดังมาให้ดูเป็นอย่างตวงหนึ่ง ดูเหมือนจะตราอุณาโลมในบุษบก
 รัต เกตุกระหม่อมพิจารณาเห็นมีรูปกระต่ายอยู่ที่ท้ายรัต อันควรจะ
 เป็นตราจันทรมณฑลแต่กลับกันดูกระไรอยู่ ครั้นได้ดูตราจันทรมณฑล
 ตวงที่แท้ จึงเห็นผิดกันที่ไม่มีอุณาโลมในบุษบก ทำให้ความสันนิษฐาน
 เกิดขึ้นว่า ตวงที่มอุณาโลมนั้นทำขึ้นก่อน แต่จะมีใครเห็นว่ามี
 อุณาโลมนั้นเกินไป จึงได้ทำใหม่เปลี่ยนเป็นไม่มีอุณาโลม

๑) ตราพระเพลิงทรงระฆาต จำได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
 เกตุเจ้าอยู่หัวได้โปรดพระราชทานเป็นตราประจำกระทรวงธรรมการ
 แต่กลับเข้ามาอยู่ในกรมอาชญากรรมเหมือนกัน ราชันทราบได้ว่าตั้งขึ้น
 เพราะเคยจนกระทรวงธรรมการ ใช้ตราเดิมมาธรรมจักร สันนิษฐานว่า
 คงจะเปลี่ยนในรัชกาลที่ ๒ โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 จะทรงพระดำริว่า กรมธรรมการแต่ก่อนใช้ตราเดิมมาธรรมจักร ถึง
 เคยจนจะยกขึ้นเป็นกระทรวงก็ควรใช้ตราเดิมมาธรรมจักรอยู่ตามเดิม ข้อ
 นี้แม้ว่าเป็นการเดาที่ถูกต้องก็เป็นทางปฏิบัติอันชอบ แต่พระยาอนุমান
 ประทับคราดังมาให้ดูเป็นตัวอย่างตวงหนึ่ง มีรูปเดิมมาหินอยู่ในบุษบก

มีรูปจักรวาลเคียงอยู่ข้างบุษบก จศบอกไว้ว่าตราเดิมมาธรรมจักรน้อย
 ตราคงหน้าเขาพระยอดพระอม้อยมาก ด้วยไม่เชื่อว่าเดิมมาธรรมจักรจะมี
 ตราน้อย แต่กระทรวงธรรมการก็ใช้ยุดวงหนึ่ง ดวงที่พระยาอนุมาน
 ตั้งมาให้ดูก็ผิดลักษณะเป็นตราเดิมมาธรรมจักร ถ้าไม่เป็นตราน้อยแล้ว
 จะเป็นอะไร ก็ไม่เห็น จึงได้ตั้งปัญหาทูตมาทูลเรื่องตราน้อย เขาตรา
 พระราชด้นน้อยเป็นหลักฐานหมดตายไป ตราพระราชด้นน้อยกลายเป็น
 ตราประจำ ต่อที่หลวงงนกลขนได้ว่า ประกาศนียบัตรนักเรียนใช้ตรา
 เดิมมาธรรมจักรประทับ ถูกหลาดได้กั้นมามีถมไป จึงเรียกเขามาดู พบ
 เป็นตราตัวใหม่ถอดคำม จึงเป็นอันเข้าใจได้ว่า ดวงที่พระยาอนุมาน
 ประทับคำอย่างมาให้ดูนั้น เป็นตราเดิมมาธรรมจักรดวงเก่า

แก๊ส

คามหนึ่งตั้งเวลาซึ่งตายมาคราวก่อน ตอนที่ทูลถึงจำนวนพระเจ้า
 ในตำพุทเชนนั้นผิดไปมาก บทที่ ๓ นั้นถูกแล้ว แต่บทที่ ๒ ซึ่งทูลว่า
 ๓๒๔,๐๕๕ นนผด ถูกเป็น ๓,๐๒๔,๐๕๕ และบทที่ ๓ ซึ่งทูลว่า
 ๒๕๘,๐๓๘ นนภผด ถูกเป็น ๒,๐๕๘,๓๐๘ เมื่อรวมกันก็เป็นพระเจ้า
 ๓,๕๘๔,๓๖๒ พระองค์ มากเกินที่ ทูลไปนั้นเพราะเกล้ากระหม่อมคิด
 แปรเอาเอง ตั้งสย้อยเหมือนกันว่าจะผิด เพราะตั้งขยาทางบาดนั้นเข้าใจ
 ขากนถแค่นกเรียนบาดยังออกปาก ครั้นได้โอกาสพบสมเด็จพระพุทธ

๘๙๕.๙๑๖

๒๒๕๓๗

๒๒๙๙

078479

๔๕

โฆษาจารย์ สอบถามท่านจริงได้ทูลถามว่า ไม่ใช่ยากแต่ที่ตั้งรยา
ยากที่เสียดามพทเชเขงกภาษาไมคิตด้วย เหมือนตั้งพพพทชา

บรรเลง

จะเพื่อเจอบรรเลงถวายเพื่อสนุกคือไป ในหนังสือเวรฉบับก่อน
ได้ทูลเพื่อเจอบรรเลงเรื่องกำลังนามหลายาน มีเมืองสุวรรณภูมิพพานอยู่ใน
นั้นเป็นเหตุให้นักชนได้คือไปว่า ในกาลครั้งหนึ่ง เกิดากระหม่อมกัมภกรม
หม่นจรวจฉนพากนไปครูปเขชนในพระที่นั่งพุทธไรต์จรวจ คุไปกถึงห้อง
พระเจ้าเทศน์นาบนดาวคงดี กรมหม่นจรวจฉนพุดชนวา "เหมือนวดนอย
ทองอยู่" เกิดากระหม่อมก้อตหัวเราะไม่ได้แล้วรับรองท่านว่า "จริง"
ด้วยเมืองดาวคงดีสุวรรณภูมิเขชนใจนนั้น มีพระสุพามณี เจดีย์รูปไม้เรียด
ทองคำตั้งตั้งสามอง ว่าตามถ่วงเทวดาซึ่งมอยุทนนตั้งกห้าหกตัว พน
ถานพระเจดีย์ปุกระเบของหน้าวด มีกำแพงแก้ว โยกปูนกนอยุเดเพดากพาด
จะว่าทำดอมพระเจดีย์กหาได้ไม่ ให้นักไปว่าช่างชาวถ่วงมาเขชน แก
ได้เห็นแล้วคตามถ่วงคิตคาคค ใจกเกบเขามาเขชนคอง แควน นนมากนก
ทำในใจว่า ถ้าเราจะต้องเขชนเมืองสุวรรณภูมิแล้ว จะเขชนให้บาทที่สุด
ไม่ว่าตั้งใด ๆ จะต้องเขชนไม่ให้เหมือนกบเมืองมนุษย์ที่เราเห็นอยุนเดย
หากว่ามเทวดาอยูกจะรู้ ได้ทนนทวาเป็นเมืองสุวรรณภูมิ คชคั่นนมาไปเฝ้า

ศพใครทฎุเขาของกตมเดี้ยแต่้ว ได้เห็นฎุเขาของเวณานนเขาใจว่ากำลัง
 ซ่อมใหม่ คัดค้นไม้ถ้างหน้างดงเกลี้ยงหมด แต่้วมีการก้อฮรูตือปุ่นค้อ
 ซ่อมใหม่ตรงของคร่งเง่ง เขาใจว่าเจ๊กทำ โดยความตั้งใจจะให้เป็นหินเป็น
 เขา แต่้วจะได้เหมือนหินเหมือนเขาอีกห้ามใดเดย เป็นอย่างไรก็ทุดไม้ถูก
 ค้อยไม้มีค่าจะกราบทุด พอเห็นกจับเขาใจ รุตักว่านเป็นอนหนง ซึ่ง
 จะเขาไปเขียนรูปเมืองสงวรรค ได้แต่เดยวันดบหายไปเดี้ยแต่้ว เพราะค้น
 ไม้กตบับชนปรกเดี้ยหมด

ฝ่าพระบาทคงจะใคร่ทรงทราบ ว่าทำไมจึงเอาจตุณอยทของฮยูมา
 เปรียบค้อยดาวตงตั้งบนสงวรรคทเห็นเขยง เหตุทไปทวดคณนค้อยกนมา
 ใหม่ ๆ เพราะคณนคตกรณาฝีมือเขียนหนงของฮจารย์ใจ (พระพรหมพิศตร)
 คองได้เคยเล่าถวยามาแต่้ว เรื่องไปตั้งขตั้งชนขอคุดหนงพระนครไหวทเจ้า
 พระยาเทเวศร์ กรมหม่นจรวฒนบอกถ่าฝีมือฮจารย์ใจมีเรื่องบุคตพ
 ฮยอกชุดหนง ท่านบอกถ่าเป็นหนงของใครกตมเดี้ยแต่้ว แต่้วเกี่ยวกับ
 เจ้าพุ่มพ้อคุณไฉน เดยวันคกไปฮยุดตั้งมถารจคณนอยทของฮยู กรมหม่น
 จรวฒนเองก็ไม่เคยเห็น จึงได้ชวนกันไปหาท่านตั้งมถารจคณนอยทของฮยู
 ขอท่านคู้ ท่านกคฮนรบรบชุดแต่้วชนหนงมาให้คู้ ถูกพบหนงฝีมือ
 ฮจารย์ใจเรื่องบุคตพมีจริง แค่มฮยุดฮยงตามควท่านน คคเคมก นอก
 หนกเป็นมฮอนแซกแซมเขามาแทน ท่านตั้งมถารท่านกไม่รู้ เพราะท่าน

ไม่ได้เป็นช่าง เมื่อออกจากกัณฑ์การแล้ว ก็เดินเถลไถลเข้าไปอยู่ใน
วงพุทธาวาส นั้นแหละจึงได้ไปเห็นภูมิฐานเก็บเขามาเปรียบกับดาว-
ตงส์ ล่วงรรคซึ่งเขียนไว้ทุกหนไร่องวรย

พร

เมื่อวันที่ ๒๓ สำนักพระราชวังออกหมายการพระราชกุศลเข้าพรรษา
มาเกณฑ์เกล้ากระหม่อมให้ไปจุดเทียนวัดสำแทนพระองค์ ทิวศ
พระเชตุพน วันที่ ๓ สิงหาคม มีใบพิมพ์กำหนดการละเอียดให้มาด้วย
ซึ่งเกล้ากระหม่อมได้ส่งมาถวายให้ทราบฝ่าพระบาทโดยหนึ่ง พร้อมกับ
หนังสือเวียนฉบับנדวยแล้ว หนังสือเวียนคราวนี้ เมื่อแรกนกลอย่างหยาบ ๆ
กลัวจะไปโดนกับวันหยุดเข้าวัดสำ จึงคิดว่าจะเขียนส่งมาถวายเดี่ยก่อน
กำหนด แต่เมื่อตรวจละเอียดก็เห็นไม่เกี่ยวข้องถึง แม้กระนั้นก็เกล้า
กระหม่อมก็ได้เขียนเดือนเป็นให้ ได้ส่งวันศุกร์มาทลายเที่ยงแล้ว เพราะ
เห็นว่าส่งวันเสาร์นั้นคงจะเป็นผิดข้างอยู่ ถ้าส่งไม่ทันเวลายืดเม็ดก็จะมา
ถึงช้าไป

ข่าว

วันที่ ๒๓ ทำบุญชยาศิษ วันที่ ๒๔ บวช เกล้ากระหม่อมได้ไป
ทั้ง ๒ วัน วันบวชได้รุ่งเช้าโบสถ์ด้วย การเป็นไปเรียบร้อยดี ฝน
ก็ไม่ตกในงานนี้เกล้ากระหม่อมดูใจจนผิด เมื่อวันที่ ๒๕ ก็ได้เข้าไป

ในพระราชวังด้วยหลงว่าเป็นจันทาขัญ แต่ "กีนทาว" ไม่พบใคร
จึงใคร่ตั้งจันทาขัญนิตไปเข้าใจว่าเป็นจันทา ๒๓

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

พรหม

× × × ×

๕
ที่ ๘/๒๔๘๒

หมายกำหนดการ
พระราชกุศลเข้าพรรษา
พุทธศักราช ๒๔๘๒

๑๕ วันที่	เวลา	รายการ	ที่	แต่งกาย
๓๑ กรกฎาคม	๗๖.๓๐ น.	จุดเทียนพรรษา ถวายพุ่ม	วัดพระศรีรัตน วัดราชบพิธ วัดบวรนิเวศ	ปกคิ
๓ สิงหาคม	๗๖.๐๐ น.	จุดเทียนพรรษา ถวายพุ่ม	วัดพระเชตุพน วัดเบญจมบพิตร	

นายกรัชมนตรี ในตำแหน่งบังคับบัญชาสำนักพระราชวัง รับบัญชาคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ว่า การพระราชกุศลเจ้าวรวงษาพุทธศักราช ๒๔๗๒ ให้กำหนดดังต่อไปนี้

วันที่ ๓๑ กรกฎาคม เวลา ๗ นาฬิกา ๓๐ นาที คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ทรงจุดเทียนนวพรรษาถวายพุ่มบูชาพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร พระสัมพุทธพรรณีพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระพุทธเลิศหล้านภาไลย แล้วทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ และทรงประเคนพุ่มบูชาเทียนแค่มเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระราชาคณะ พระราชคณะพระภิกษุราชสังฆควงค์ สุภานุกรมเปรียญ และภิกษุราชภัญญ์ แล้วพระราชทานเทียนธนูวนแก่ พระราชวงค์ไปจุดเทียนนวพรรษา ในพระอารามหลวง และตามพุทธเจดีย์ฐานสำคัญแล้ว คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ออกจากวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ไปวัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามเข้าพระอุโบสถ ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ทรงจุดเทียนนวพรรษาบูชาพระรัตนตรัย และเครื่องราชสังกการและเครื่องนมัสการ ถวายพุ่มบูชาพระพุทธองค์แล้ว และทรงประเคนพุ่มคันไม้แค่มเด็จพระราชาคณะเจ้าอาวาส แล้วคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ไปวัดบวรนิเวศวิหารเข้าพระอุโบสถ ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ทรงจุดเทียนนวพรรษาบูชาเทียนเครื่องราชสังกการและเครื่องนมัสการ แล้วถวายพุ่มบูชาพระพุทธชินศรี และพระรูปสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณ

จโรธ และถวายพุ่มต้นไม้แด่สมเด็จพระราชาคณะเจ้าอาวาส แต่
เสด็จไปจุดเทียนพรรษาและบูชาตามปูชนียสถานในพระอารามนี้

วันที่ ๑ สิงหาคม เวลา ๗ นาฬิกา โปรดให้พระราชวงศ์
เสด็จไปวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ทรงจุดเทียนพรรษาบูชารูปเทียน
เครื่องราชสักการะและเครื่องนมัสการ แล้วถวายพุ่มบูชาพระพุทธชเว
ปฏิมากรในพระอุโบสถ และทรงจุดเทียนบูชาพระพุทธรูปนปูชนียสถาน
ต่าง ๆ ถวายพุ่มบูชาพระอัฐมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมา
ณัติชินโนรตที่คำหนัก และถวายพุ่มต้นไม้แด่สมเด็จพระราชาคณะเจ้า
อาวาส และในเวลาเดียวกันนั้น โปรดให้พระราชวงศ์เสด็จไปวัดเบญจม
บพิตรดุสิตวนาราม ทรงจุดเทียนพรรษาบูชารูปเทียนเครื่องราชสักการะและ
เครื่องนมัสการ แล้วถวายพุ่มบูชาพระพุทธรชินราชในพระอุโบสถ และ
ทรงประเคนพุ่มต้นไม้แด่สมเด็จพระราชาคณะเจ้าอาวาส แล้วเสด็จไปทรงจุด
เทียนบูชาตามปูชนียสถานในพระอารามนี้

อนึ่ง ในวันที่ ๓๐ ที่ ๓๑ กรกฎาคม และที่ ๓ สิงหาคม ตรงกับวัน
๓๕ ค่ำ ๓๕ ค่ำ และแรม ๓ ค่ำ ๓ เดือนแปดหลัง เวลาเช้า มีพระสงฆ์
รับอาหารบิณฑบาตในพระบรมมหาราชวังวันละ ๓๕๐ รูปทั้ง ๓ วัน

แต่งกายแต่งเครื่องแบบปกติ

สำนักพระราชวัง

หมายมา ณ วันที่ ๒๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๒

บ้านชินนามอน ปับัง

วันที่ ๓ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๗๒

ทูล ถ่มเต็จกรมพระนริศฯ

หม่อมฉนไกรบดาฯ พระหัตถ์เกล้าฯ บดงวันที่ ๒๗ กรกฎาคม ๒๔๗๒

ทูลเรื่องพระราชัญจกรเพิ่มเติม

เมื่อตั้งจดหมายเกล้าฯ ของหม่อมฉนไกรบดาฯ บดงวันที่ ๒๗ กรกฎาคม ไป
 ถวายแล้ว นักเกล้าฯ เอนพระราชัญจกรขึ้นได้อีก ๓ คือที่ ๕ ราชประ
 ทวาร เทจราช มเหศวร ทางเจ้าพระที่นั่ง ไพศาลทักษิณ ราชที่ตั้งพระที่นั่ง
 บุษบกมาดา เขียนถวายเป็นพระราชัญจกรต่าง ๆ อย่างระบายนี่เรียง
 ถิ่นขึ้นไปไว้ข้างละ ๕ หรือ ๕ องค์ นักขอได้ ๖ องค์ คือ ๑) มหาอุณา
 โดม ๒) พระครุฑพ่าห์ ๓) ไอยราพค ๔) มังกรเด่นแก้ว ๕) หงส์
 พิมาน ๖) ไคร่สารเค่งค ออก ๒ หรือ ๕ องค์ ซึ่งนักไม่ออก ถิ่นขึ้นฐาน
 ว่าคงเขียนเมื่อรัชกาลที่ ๓ คราวเดียวกับเขียนฝาผนังพระที่นั่ง ไพศาล
 ทักษิณ คือเขาไปทฝ่าในผนัง ๒ ราชประทวารพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน
 กเขียนระบายนี่เป็นรูปคราคำแห่งอศรมหาเสนาบดีทั้ง ๒ แดะจุดศุคมี
 ทั้ง ๔ ซีนกนข้างละ ๓ คงมีพานรองแเดะกนตั้งปทน แต่รูปคราเสนาบดี
 ทั้ง ๖ นขาจจะเขียนเพิ่มขึ้นในรัชกาลที่ ๕ เมื่อสร้างพระแท่นที่ประทับ
 ออกแขกเมืองฝ่ายในตรงพระทวารออกมากเป็นได้ เรืองถิ่นกนใหม่
 นตั้งว่าพระราชัญจกรกษนรัชกาลที่ ๕ จะมีเพียงที่เขียนไว้ข้างพระทวาร

เทวราชมเหศวร และพระราชธัญจกรไตรสารเควค เป็นรูปโรมันมุข ๓
 ขของมฆางเผือกย่นไผตหน้าของตะเคิว น่าจะสร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๒ แต่
 พระราชธัญจกรทั้ง หงส์พิमानและไตรสารเควค นั้นจะ ดำหรับประทับ
 หนึ่งต่อในราชกิจอย่างใดก็ยังไม่เห็น ถ้าหาใครไปพิจารณาตุ๊กเขียน
 ไว้ข้างพระทวารเทวราชมเหศวรเห็นจะรู้ ได้หมด ว่าเมื่อก่อนรัชกาลที่ ๔
 มีพระราชธัญจกรอะไรบ้าง

นอกจากเรื่องพระราชธัญจกรยงนักษัตรโคกเรื่อง ๙ คือตราประจำ
 ตำแหน่งพระสังฆนายก ตั้งแต่สมเด็จพระสังฆราชลงไปจนพระครูเจ้า
 คณะหัวเมือง เขียนไว้ข้างหลังบานหน้าต่างพระอุโบสถวัดพระเชตุพน
 บริบูรณ์ แต่เขียนรัชกาลที่ ๓

นึกได้ต่อไปถึงประเพณีทรงเครื่องพระราชอาคันตุกะใหญ่ชั้นสุพรรณ
 บัทรและหิรัญบัทร พระราชทานตราตำแหน่งได้ถึง แพร่ค้วนคิ้วลงดี
 เหลืองปากถุงสีแดงด้วยดวง ๓ ทั้งได้เคยพบจดหมายเหตุ (แต่จะอยู่ใน
 หนึ่งร้อยเรื่อง ไตนึกไม่ออก) ว่าเมื่อเริ่มรัชกาลที่ ๕ โปรดให้เรียกตรา
 บัญแจกษัตริย์จากกรมขุนจรัญจักรพรรดิราชภาพ แล้วเอาตราหนึ่งลงเรือเอกชัย
 แห่งไปพระราชทานเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (หรือเจ้าพระยาภาณุวงศ์
 หม่อมฉิมจาช่อไม่ได้แน่) แต่ก็คิดว่าเห็นว่าเป็นประเพณีเก่า เจ้านายรับ
 กรมก็ให้พระสุพรรณบัทรไปทวง แล้วขาดกษัตริย์คงถวายพร้อมกัน
 คงเสนาบดีก็เห็นจะ ให้สุพรรณบัทรและหิรัญบัทรกับตราตำแหน่งไป

พระราชทาน น่าจะเป็นประเพณีเดิมดั้งเดิม แต่คงพระราชทานคุณประโยชน์ใหญ่
มีการเลี้ยงพระเป็นการบำเพ็ญพระราชกุศลด้วย จึงทำพิธีทูลในวง

สนองลายพระหัตถ์

เกณฑ์กำหนดรูปดวงตราตามชนบทของผู้ขอ อย่างครัดมาตุ
ชอบกุด คือ

พระราชดุษฎีจกร รูปเบื้องด้วยพระเป็นเจ้า

ตราเจ้านาย รูปเทวดา

ตราราชบริพาร รูป "พระยาตั้งดวง"

ตราศฤงคาร รูปคนดำมัญ

ยังมีตราดอกไม้ เช่นดอกบัวเป็นต้น อันใคร ๆ ก็ใช้ได้ แต่
พิจารณาไปดูเกณฑ์อย่างว่านี้ ไม่เข้ากันฉันท์ที่เดียว เพราะว่าตาม
ธรรมเนียมคร้ามตั้งมั่นไม่ตรงเกณฑ์อยู่หลายแห่ง แต่จะโต้แย้งก็หา
เกณฑ์อย่างอื่นแทนไม่ได้

เรื่องรูปตั้งดวงนั้น ในพงศาวดารว่าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรง "แก้
เรื่องแซ่เป็นเรื่องขยแต่เรื่องรูปตั้งดวงต่าง ๆ" เมื่อปีมะเด็ง พ.ศ. ๒๓๗๖
หม่อมฉนเขาใจว่าทแก้เป็นเรื่องรูปตั้งดวงนั้นเพื่อจะให้คงบนไทยโตทหัวเรือ
เป็นดำคัมภีร์ รูปตั้งดวงนั้นถ้าเป็นเรือตั้งเป็นรูปเกณฑ์ ๓ คือ ครุฑทศู ๓
กระบี่ (๒ คู่) ธง ๒ คู่ เรือเด่นาบตีและเรือประคองเขารูปตั้งดวงตรา
ตำแหน่งทำ เห็นว่ารูปตั้งดวงเรือจะมาแต่ตรา

คราคุดยพ่าหั้นประหลาดอยู่ท่ม่อมฉนั้นไม่เคยไต่ยหนักเคยว เห็นจะ
 เกิดชนในรัชกาลที่ ๖ เมื่อห่ม่อมฉนออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวง
 มหาดไทยแล้ว แต่มเรื่องเป็นเจ้าพ่อจะเตาเข้ากับคราดวงนั้นได้ ก็อยู่ใน
 รัชกาลที่ ๖ เมยทรงคงพระยาอินทราชิบคังทราชระของเมือง (น.ร.จ. จพ
 สุทัศน์) เป็นเจ้าพระยาอภัยราชา เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ทรง
 พระราชดำริว่าเจ้าพระยาอภัยราชาไม่ชำนาญธรรมศาสตร์ จึงโปรด
 ให้สมเด็จกรมพระสวัสด์เป็นตำแหน่งอธิบดีศาลฎีกามียศเสนาบดี
 กระทรวงยุติธรรม แยกหน้าที่ในกระทรวงให้เสนาบดีบัญชาการฝ่าย
 ธุรการ และให้อธิบดีศาลฎีกาบัญชาการฝ่ายตุลาการ ห่ม่อมฉนเห็นว่าคง
 เป็นเมอมผู้บัญชาการ ๒ คนในกระทรวงเดียวกันเช่นนั้นจึง โปรดให้สร้าง
 คราคุดยพ่าหั้นสำหรับตำแหน่งผู้พิพากษาศาลฎีกา ครั้นเมื่อเด็กตำแหน่ง
 ผู้พิพากษาสูงพิเศษในศาลฎีกา จึงโปรดให้เอาคราคุดยพ่าหั้นไปใช้เป็น
 คราตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม และจึงตั้งคราจันทร์มณฑลคิน
 เข้าไปได้ในกรมอาลักษณ์ ห่ม่อมฉนตั้งนิษฐานว่ากรณีน่าจะเป็นอย่าง
 ที่พูดมานี้

เรื่องคราเสมาธรรมจักร ห่ม่อมฉนพูดได้มากกว่าครากระทรวง
 ยุติธรรม เพราะได้เคยอยู่ในกระทรวงนั้นมาเอง เมื่อแรกโปรดให้รวม
 กรมศึกษาธิการ กรมธรรมการ และกรมพยาบาลเข้าเป็นกระทรวง
 ธรรมการยังไม่ได้ตั้งเป็นกระทรวงเสนาบดี ห่ม่อมฉนเป็นแต่ตำแหน่ง

ขิมศักดิ์ ทรจวงธรรมการ เวदान์เจ้าพระยาวิจิตรวงศ์วุฒิไกร (ม.ร.ว.
 กิติ สุกข์) ยังเป็นพระยาวุฒิการบดี ตำแหน่งจางจางกรมธรรมการ
 ถ้อยคราเดมาธรรมจักรมานานแล้ว เมื่อรวมเป็นทรจวงทำนกงเป็น
 ตำแหน่งขิมศักดิ์กรมธรรมการก็ถ้อยคราเดมาธรรมจักรต่อมา หม่อมฉัน
 ได้เคยเห็นคราเดมาธรรมจักรดวงที่พระยาวุฒิการบดี ขนาบคราอยู่
 ข้างข้อมแถมมีทั้งรูปเดมาและรูปจักรอยู่ในดวงตรา (แต่จะเขียนผูกกัน
 อย่างไรหม่อมฉันจำไม่ได้ แต่สมกับที่เรียกชื่อว่า "คราเดมาธรรมจักร")
 หม่อมฉันไม่เคยถ้อยคราตำแหน่งในทรจวงธรรมการ เพราะเมื่อยกขึ้น
 เป็นทรจวงเดมาบดี หม่อมฉันต้องย้ายไปเป็นเดมาบดีทรจวง
 มหาศไทย เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) มาเป็นเดมาบดีทรจวง
 ธรรมการ ได้รับพระราชทานตราพระเพลิงทรงระมาดถือเป็นตำแหน่ง
 ส่วนพระยาวุฒิการบดีเป็นปัดตทุตถองรวมกับตำแหน่งขิมศักดิ์กรม
 ธรรมการ ก็คงถ้อยคราเดมาธรรมจักร ต่อมาตลอดสมัยเจ้าพระยาภาสกรวงศ์
 เป็นเดมาบดีทรจวงธรรมการ เมื่อพระยาวุฒิการบดีได้เลื่อนขึ้นเป็น
 เจ้าพระยาวิจิตรวงศ์วุฒิไกรและเป็นตำแหน่ง เดมาบดีทรจวงธรรมการ
 เห็นจะคงถ้อยคราเดมาธรรมจักรมาด้วยจนกระทั่งเกิดทุพพสภาพกราบถวาย
 บังคมทูตดาชอกจากเดมาบดีในรัชกาลที่ ๖ พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว.
 เบี้ย มาลากุล) ปัดตทุตถอง ได้เป็นผู้รับตำแหน่งเดมาบดีทรจวง
 ธรรมการอยู่คนหนึ่ง คงถ้อยคราพระเพลิงทรงระมาดและคราเดมา

ธรรมจักรรวมกันมา หม่อมฉันฉันนั้นฐานว่าน่าจะเป็นคอนนเองที่เกิด
 บัญญาเรื่องราวแต่มาธรรมจักร ด้วยเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
 ทรงตั้งพระยาวิสุทธรังษียกคิดเป็นเจ้าพระยาเสนาบดีกระทรวงธรรมการ
 มีพระราชประสงค์จะให้ตรงกับทำเนียบโบราณ จึงพระราชทานราชทิน
 นามเป็นเจ้าพระยาพระเสด็จ และให้ถอดเรื่องราวธรรมจักรแทนตรา
 พระเพลิงทรงระมาด แต่ดวงตราแต่มาธรรมจักรเต็มหน้าเด็กนัยไม่สม
 กับเป็นตราตำแหน่งเสนาบดี จึงโปรดให้สร้างตราแต่มาธรรมจักรชนิดใหม่
 ที่ไซยบูบดิน หม่อมฉันฉันนั้นฐานว่ามุดเหตุที่ส่งคืนตราพระเพลิงทรง
 ระมาดแต่ตราแต่มาธรรมจักรดวงเดิม (มีใช้ตราน้อย) เข้าไปยังกรมอา
 ตักษณจะเป็นดังทูตมา

เรื่องตราบุษบกประทับบนหม่อมฉันชอบความศรัทธามาก ยังเชื่อว่า
 เป็นพระราชดำริของทูตกระหม่อม ด้วยตรงกับศาลาที่พระธรรมยุติ
 สวดทำวัตรเช้าว่า "ธมโม ปกัโป วีย คัสสั ตตฺตโน" หม่อมฉัน
 ก็คิดไม่เห็นว่าจะมีใครอื่นนอกจากทูตกระหม่อมที่อาจจะค้นเอาศาลานมา
 ทำดวงตรา ตราสมเด็จพระราชาคณะอย่างเก่าหม่อมฉันเคยเห็น เป็น
 รูปบุษบก แต่ในบุษบกจะเป็นอุณาโตมหรือธาระขัดสมาธิหม่อมฉันจำ
 ไม่ได้ สองข้างบุษบกมีรูปพัดแฉกปักข้างละเล่ม ตราเจ้าคณะรองทรง
 หิริบุษบกก็เห็นจะเป็นทำนองเดียวกัน แต่มีอะไรเป็นเครื่องหมายให้ผิด
 กันหม่อมฉันจำไม่ได้ ที่ทูตว่าตรา "อย่างเก่า" นั้น เพราะดูเหมือน

สมเด็จพระมหาสมณเจจะเป็ตยใหม่เดี่ยหมดแต่ถ หม่อมฉันทราบโดย
ทางอ้อมเมื่อแต่ทงตั้งเรือประคยฐานพระตั้งขั้ยามวงค์ ในดังกาทจับ
ถวดยท่งทงท่งแจกในงานพระศัพเสด็จแม่ หม่อมฉันทพบในจดหมาย
เหตุของท่งดังกาทพระรณหนักงไปเผ้าสมเด็จพระตั้งขั้ยามวงค์ ว่าสมเด็จพระ
ตั้งขั้ยามวงค์ประทับบนราชอาสน์ มีพดแฉกคองข้าง ๓ พดงาด้านคองข้าง ๓
แต่มีพระดำวคยยนประนมมืออยุ่ซ้ายขวาฝ่ายละองค้ หม่อมฉันทไปแต่
ถวดยสมเด็จพระมหาสมณ และท่งคองความเห็นค้อไป ว่าสมเด็จพระราชา
คณะท่งท่งขั้รายนามว่า "คามวดีอรณญวดี" แต่ก่อนเห็นจะมีพด
ยศ ๒ แต่ พระราชคณะท่งท่งขั้รายนามมีแต่ชื่อว่า "คามวดี" เช่นพระ
พมดธรรมเห็นจะมีพดยศเป็นพดงาด้าน ท่งท่งเห็นชอบคด้วยและครัด
ค้อไปว่าเสี่ยคายท่งหม่อมฉันทไปท่งขั้ไป ท่งท่งแ่กคองคราเจ้าคณะ
ตั้งขั้เมื่อเรว ๆ นนถาท่งท่งท่งท่งจะเป็ตยพดแฉกในตราสมเด็จพระ
ราชคณะให้เป็นงาด้านข้าง ๓ ตั้งนี้ จึงท่งท่งว่าท่งแ่กคองครา แต่
จะแ่กเป็นอย่งไรหม่อมฉันทหาได้เคยเห็นไม่

หม่อมฉันทขอยท่งชอบพระคุณยอกครั้ง ๓ เป็นศคยวาท ท่งท่งเป็น
พระขระในการบวชพระคค้ หยิงจงก็ได้เขียนมามาก หม่อมฉันทมีความ
ปลั้ชื่นใจเป็นอย่งยง

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖
ชาวเบตเตกคตทเมืองบ่ง

๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐
เมอกลงเดอนมกาวพ ขเษาพรรษาทาทวคครัดวงฆารมณ หม่อม

ฉันไปช่วยทั้ง ๓ วัน และต่อมาผมเองก็มาเชิญให้หม่อมฉันเป็น
 ผู้จุดเทียนพระราชด้วย เดี่ยวแต่เป็นฝนตกปรอยทั้ง ๓ วันคนน้อยไป ถ้า
 แดดเห็นจะมีคนมาก เพราะเคยจนดูมจวนจนคนเต็มได้มากจน อยู่ใน
 พอกจนชนสุดเป็นพัน ในวันเข้าพรรษาหม่อมฉันจะตักบาตรนิมนต์พระ
 กไม่ได้ ควบคุมผู้นอนเขานมนต์ทั้ง ๓ วัน หม่อมฉันเพิ่งมาได้ตักบาตรต่อ
 วันที่ ๕ สิงหาคม ขอถวายพระกรุณาด้วย

ควรมีควรแต่จะโปรด

ทูลหม่อมราชวงศ์

ตำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๕ สิงหาคม ๒๔๗๒

กราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าพระบาท

สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ได้รับพระทานแล้วจะทูล
 ถวายขอความในสายพระหัตถ์แต่ต่างขอ เท่าที่จะทูลกราบทูลได้คือไป
 เรื่องพระราชบัญญัติ ตามที่ทรงรจนากฎาถึงพระราชบัญญัติ
 สยาม โสภณราชว่าข้างบนตรงที่ถือเป็นรูปคืออยู่หมู่บนนั้น คลาดเคลื่อน

ทรงระดึกเอาพระราชบัญญัติกรมหาโดโค (เดียม — โด — กัก — ออง)
เข้ามาปน ที่แท้ได้ทำขยับย้ายไปเป็นรูปข้างหมอบ เพราะเหตุนี้จึงได้
ตั้งมาเรียกกันว่า “ข้างหมอบ” คากาโนนั้นถ้ามารดจะกราบพูดได้จำ
เป็นคางน

สยามโลกศคราชวงศ์

ต้นเทศตัญจนีอิทั

อชฎมาวาสถาน์ดาสกตุต

จิวิเศตัพพชนคูนั

แต่จะแปลว่ากระไรนั้น ขอประทานระวังไว้ปริक्षाตมเด็จพระพุทธ
โฆษาจารย์เสียก่อน จะจกที่คนอื่นแปลมาถวากถวจะผิด มีอกองคหนึ่ง
คู่กัน มีตั้งมาเรียกว่า “ข้างย่น” เพราะมีรูปข้างย่นอยู่บนนั้น องค์พระราช
บัญญัติเหมือนเป็นแท่นข้าง รูปดีเหตยมี มีอักษรขอมอยู่ในกรอบ
ตายดอกไม้ แต่อักษรจะว่ากระไรนั้นพูดว่า ชื่อว่าพระราชบัญญัติ
“นามกรุง” เป็นทนาดังตั้งอยู่เหมือนกันว่าทำไม เมื่อแต่ก่อน
เคยใช้ประทับใบพระราชทานทวงส่งคามตั้งมา อันใบพระราชทานทักแก้วัด
นั้น แต่ก่อนมาหาใช้เป็นการของพระมหากษัตริย์ไม่ เพิ่งโอนมาใน
รัชกาลที่ ๔ ปรากฏในพระบรมมณูญเป็นหน้าทกรมเกษครออกหนึ่งตั้ง
ประทับตราพระโพธิ์ภ อันพระราชบัญญัตินั้นของเก่ามีน้อยเป็นแน่
เพราะต้องใช้น้อย มาเพิ่มมากขึ้นในรัชกาลที่ ๔ เพราะทรงจัดใหม่

การใช้หนังสือในหน้าที่พระมหากษัตริย์มาถวิล เป็นต้นว่าสัญญาบัตร
 แแต่ก่อนก็ไม่มี จะโปรดให้ใครเป็นอะไรก็ออกหมายเท่านั้น พระราช
 ัญญากรซึ่งเปลี่ยนเป็นรูปต่าง ๆ แแต่ไปจากรูปกลมแบบเก่า แแต่ทำด้วย
 วัสดุอย่างอื่นนอกไปจากงานนี้ เกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๕ ทั้งนี้ เพราะ
 แบบอย่างต่างประเทศนำไป แม้ดวงขนาดใหญ่ขนาดเล็กเหมือนกัน
 แแต่ก่อนเห็นจะถือว่าดวงใหญ่เป็นผู้ยศใหญ่ ดวงเล็กเป็นผู้ยศน้อย
 การก็ควรเป็นเช่นนั้น เพราะผู้ยศน้อยจะหาขนาดใหญ่มาทำควา
 ภายากเติมที

พระราชัญญากรเก่ามักประหลาดอยู่ ดวงชนิดก็มีมาก ดวงชนิด
 ก็น้อย ดวงชนิดกลมแแต่ชช ดวงพระราชัญญากรหายไปไหนก็ไม่ทราบ
 เช่น ตั้งพิมาณ เป็นต้น รูปพรรณดังฐานจะเป็นอย่างไร มาแต่ไหน
 ใช้อะไรเป็นพระราชัญญากรหรือมิใช่ก็ไม่ทราบ หงตั้งพิมาณ มีตราเป็น
 รูปเทวาราทรงหงตั้งอยู่ดวงหนึ่ง ตราดวงนั้นจะเป็นหงตั้งพิมาณหรือมิใช่
 ก็ไม่ทราบ โปรดให้เกล้ากระหม่อมเขียนพระราชัญญากรหงตั้งพิมาณ
 ถวายองค์หนึ่ง เป็นรูปไข่ เพื่อให้เข้ากับชุดไชยราพคองคททำด้วยไมรา
 เกล้ากระหม่อมกคนอกอกไมราจะเขียนอย่างไร ที่แรกก็นกถึงฮายแดง
 คน แแต่ไปเบ็ดพจนานุกรมสั่งกฤคดู เขาบอกว่าเป็นชื่อพาหนะดังกัน
 เกล้ากระหม่อมก็เขียนเป็นหงตั้งพิมาณบกแปล่าคังบนหลัง เสด็จก็โปรด
 เป็นอันใช้ได้ ที่จริงตรา ตั้งพิมาณ และ หงตั้งพิมาณก็เขียนไว้ที่บาน

แฉดพระทวารพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ดูเหมือนเป็นรูปสัตว์รูปหงส์
 อยู่ในวิมาน เกดถ้ากระหม่อมกตัญจะเขียนเตาไปตามชื่อ ไม่มีตุ๊กอยู่ใน
 นนจรงไม่เขาอย่างมาเขียน พระราชดัญจกรมหาโองการ หรือมหาอุณา
 โดม มีอยู่องค์เดียว โปรดให้เกดถ้ากระหม่อมเขียนลงเป็นพระราชดัญจกร
 รูปใช้เหมือนกันเกดถ้ากระหม่อมก็ถ่ายเขาตำแหน่ง พระราช ดัญจกร
 มหาโองการนี้ มีท้าวโชนมกตางอกเตาประคุ่มุก ทงทพระพุทธบาท
 และวิหารยอดในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทำให้รู้ได้ว่าใช้เป็น
 คราประจำพระองค์พระเจ้าแผ่นดิน ในรัชกาลพระเจ้าบรมโกศมาเป็น
 แนนอน พระครุฑพ่าห์ได้พบตององค์ เป็นตราประจำชาติของค์หนึ่ง
 ประจำครั้ง องค์หนึ่ง โปรดให้เกดถ้ากระหม่อมเขียนถวายเป็นรูปใช้
 ของค์หนึ่ง แต่องค์นี้สำคัญ ด้วยรูปอยู่แต่ด้วยควรจะเขียนอย่างไร แม้
 ไม่ได้เห็นดวงเคมก็เขียนไม่ผิด โอยราพศ พบมีอยู่ครั้งโหด ไม่ทราบ
 ว่าทำจนใจทำไมจึงมีมากมายเช่นนี้ ม้องคพระอินทร์ทรงกม ไม่มกม
 มีวิมานบนกระพองกม ไม่มกม แต่ดวงนี้เกดถ้ากระหม่อมไม่ต้องเขียน
 เพราะ ใช้องค์ที่ทำได้ด้วย ไมรายนเป็นหลัก

ตรานารายณ์ทรงบนัน งามารตที่จะทูลถวายขรรดาธิบายให้กว้าง
 ออกไปได้บ้างด้วยเคยเห็นตราประจำตำแหน่งวังหน้าของเก่าดวงหนึ่ง
 เป็นตราประจำครั้ง แต่โคเกือบเท่าพระราชดัญจกรพระครุฑพ่าห์ททางบ
 ปลายในตราเป็นรูปมนุษย์ทรงหนุมนาน จะตั้งกรหรือตองกรจำไม่ได้แน่

แคล้อชงูงก่าตงยงน่นแน เราเรียกกันว่าตราพระดกษณ์ทรงหนุมา
 ไม่ได้เรียกกันว่ารายณ่ทรงบั้น จะมาเรียกเป็ดย่นเดยทหง เมื่อสร้าง
 ตรานารายณ่เหยยบบั้นใหญ่จนแฉว หรืออย่างไรไม่ทราบถ้าเทียบ ด้วย
 รูปภาพท่าหงกโฉนพระเบยงพระนครวัดกเป็นพระราม ไม่ใช่พระดกษณ์
 แฉง่าเป็นพระรามก็ควรเป็นพระราชดัญจกร ถ้าหรมพระเจ้าแผ่นดิน
 ไม่ควรเป็นตราตำแหน่งวงหน้า แฉง่าเดือนพระราชทานไปใช้ก็ใช้ได้
 ตรานารายณ่ทรงบั้น ซึ่งเป็นรูปนารายณ่เหยยบบั้นใหญ่นั้น ทราบว่า
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ทรงสร้างพระราชทานพระบาท
 สมเด็จพระบั้นเกล้าเจ้าอยู่หัว บั้นใหญ่นั้นหมายสกวงว่าทรงบัญญัติการ
 ทหารบั้นใหญ่ ในตอนปลายแห่งรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงสร้างตรานารายณ่
 ทรงบั้นจนออกดงหน่งพระราชทานแก่ผู้บัญชาการทหารบก โปรดให้
 เกด้ากระหม่อมเขียนลงราย เป็นรูปนารายณ่แฉงศร์อยุ่นนรถ รกน่น
 เห็นนคเดยง องค์นารายณ่ใหญ่เต็มควงตรา

นิทานเรื่องพระร่วงดูนางนาคนนทิมมาก ทราบความค้อมาภายหลังว่า
 ได้มาแต่อนเดยทเดยง ถ้าเนาเรื่องมีดกษศรียในวงศ์ปานทวงองค์หนึ่ง
 ไม่ได้นางนาคเป็นชายา มีพระโอรสเป็นสมมุติควงศ์คณกษศรียบดดจะ
 กษศรียในวงศ์นนแหงตทเขามาครของเมืองจาม เมืองเขมร เรื่องราว
 ทงนกกตตมา ฟังจากเขาท อนุการพูด ๆ เด่า ๆ กนนั้นแหงเป็นใหญ่
 ม่มากอน ทงตยเกิดชนค้อภายหลังการเขียนหนังสือกเขียนไปตาม

ความรู้อะไรหรือไม่ ทางเมืองเขมรก็มีเหมือนกัน ท่านอาจารย์คนหนึ่ง
เห็นว่า ตั้งแต่ในพระนครมาคือเป็นเครื่องหมายในทางพระพุทธศาสนา
จะเป็นเครื่องหมายทางศาสนาพราหมณ์หาได้ไม่ ด้วยพระเจ้าชัยวรมันผู้
สร้างนครธม พระองค์เป็นกษัตริย์ผู้ทรงนับถือพระพุทธศาสนา เกิด
ระหโมมก้นกบาทเองว่า พระนครนั้นใหญ่โตมากแต่คงอยู่
ช้านาน ตั้งแต่ในพระนครนั้นจะสร้างอันดำริในรัชกาล
พระเจ้าชัยวรมันหกองค์หรือ จะสร้างเค็มเซาที่หาดงมาบ้างได้หรือไม่
และในยุคหลัง ๆ ลงมาจะมีความเปลี่ยนแปลงอะไรไปบ้างได้หรือไม่

ตามที่ทรงพระเมตตาโปรด เอาชายใส่กับทั้งครอบครัวไปเพียง
ที่ดาวหนกนั้น เป็นพระเดชพระคุณต้นเกล้า ด้วยชายใส่กลับเข้าไปถึง
กรุงเทพฯ เมื่อ วันที่ ๑ สิงหาคมแล้ว กลับทางรถไฟนั้นเอง ไม่ได้กลับ
ทางเรือว่าหาเรือไม่ได้

ได้รับหนังสือด้านงานราชการในพระองค์ บอกรมาเมื่อวันที่
๑ ว่า พระองค์หญิงยติศัยกับเจ้าจอมมารดาอ่อน กราบถวายบังคมลา
ไปตากอากาศที่ดังศไปร์ จะออกมาในวันที่ ๕ ขนเป็นวันเดียว กบที่ส่ง
หนังสือมาถวาย ถ้าเสด็จแวะที่นั่นก็คงเสด็จมาถึงก่อนหนังสือ

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

พรหม

บ้านขุนนามอน บึง

วันที่ ๓๐ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๒

ทูต สัมเด็จพระนครินทร์

ตายพระหัตถ์เจรมบับดงวันที่ ๕ สิงหาคม หม่อมฉันได้รบแล้ว

ทูลสนองความในลายพระหัตถ์

เมื่อย่านตายพระหัตถ์ฉบับนี้แล้วหม่อมฉันนึกขึ้นด้วยความรู้สึกคิดว่าที่ทูลอธิบายเรื่องพระราชัญญกรต่าง ๆ ถวายไปนั้น เป็นเหมือนอย่างเราว่า "จุดได้คำขอ" เพราะท่านทรงทราบดีกว่าหม่อมฉันมาก

แต่พระราชัญญกร "นามกรุง" ที่ประทับในบัตรพระราชทานที่จัดส่งมาฉันนั้น พอจะทูลอธิบายเป็นความคิดเพิ่มเติมได้บ้าง มนต์เห็นจะมาแต่ทรงคนในคัมภีร์ ต่มาฉันนั้นแต่มีพระราชประสงค์จะให้พระสงฆ์สังฆนายกเข้ามา จึงทรงเพิ่มคำเข้าในบัตรพระราชทานจัดส่งมาฉันว่าให้ที่ภายในพัทธฉันนั้น "เป็นส่วนหนึ่งต่างหากจากพระราชอาณาเขต" หมายความว่าเพียงเพื่อให้พระสงฆ์สะดวกใจในการที่จะทำสังฆกรรมหรือว่าอีกอย่าง ๑ เป็นวินัยกรรม มิใช่รัฐกรรม หม่อมฉันนึกได้ว่าเมื่อเป็นอธิการุมนครในรัชกาลที่ ๗ ได้เคยยกคำฉันนั้นเป็นปัญหาครั้ง ๑ ว่าชดกบหนักประเพณีที่ออกกันในปัจจุบันนี้ เพราะคำว่า "พระราชทาน" ที่ให้เป็นส่วนหนึ่งต่างหากจากพระราชอาณาเขต" ไปตรงกับที่เรียกในภาษาอังกฤษว่า Extra Territorial หมายความว่าในบริเวณที่นั้น

รัฐบาลเจ้าของเมืองไม่มีอำนาจจะเข้าไปบังคับบัญชาจากตัวอย่างไรได้
 อย่างเช่นสถานที่ทุกเป็นต้น ผิดกับที่อยู่ในทางพระวินัย หม่อมฉันได้เคย
 เห็นว่าควรถอนคำมั่นขอแยกเดี่ยวจากบศรพระราชทานที่วิสุคามฉันมาคือไป
 หม่อมฉันยังกังวลใจอยู่ด้วยเรื่องพระสติจักรของพระมหาอุปราช
 ครานารายณ์ทรงบั้นกรกนันท์ทุกกระหม่อมโปรดให้สร้างขึ้นพระราชทาน
 พระบาทสมเด็จพระที่นั่งเกล้าเป็นแน่ไม่สงสัย เหตุที่สร้างน่าจะเป็นเพราะ
 ครานารายณ์ทรงบั้นของเดิมหายสูญไป เพราะที่พระมหาอุปราชว่าง
 มาถึงคราว ๒๐ ปี คราพระดกษณ์ทรงทูลมานทว่า เป็นพระสติจักร
 สำหรับพระมหาอุปราชนั้น หม่อมฉันก็สงสัยว่าจะเป็นแค่แบบรูปภาพปั้น
 เช่นที่หน้าบนพระมณฑปวัดมหาธาตุ พระราชทานพระบรมราชานุญาต
 ให้ทำเทียบกับพระศรุตพ้าห์ของวังหลวง สมดังคำท่านผู้รู้คน ๓ จะเป็น
 ไตรจำไม่ได้เสียแล้ว เคยบอกหม่อมฉันว่ารูปพระดกษณ์ทรงทูลมานน
 มาแต่เรื่องรามเกียรติ์เมื่อพระดกษณ์ทรงทูลมานแสดงศรพ้าห์สูร
 มุถพดมน้องท้าวจักร์เดชะ ถ้าเช่นนั้นน่าจะเป็นความคิดใหม่ในรัชกาล
 ที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์ หม่อมฉันก็ไม่ออกว่าเคยเห็นรูปพระดกษณ์
 ทรงทูลมานทำไว้ที่ไหนแต่ก่อน สมยนั้น พระสติจักรรูปนั้นก็ไม่มี
 ถ้าว้าตามหลักฐานในทางโบราณคดีที่ปรากฏอยู่เช่นที่นครวัดตายจำหลัก
 ครอบงวนแก้พยุหยาตราที่มีรูปศรุตพ้าห์ มีแต่กระบวนนำพระองค์
 พระเจ้าแผ่นดิน กระบวนนำแม่ทัพอันมีแต่รูปกระบี่ แยกเติมเป็นดังนี้

ชวนให้เห็นว่าแต่เดิมไทยก็จรเขืออย่างมาใช้เช่นนั้น คือพระมหาอุปราช
มีแต่รูปกระบวนากระบวน ครั้นภายหลังเขามารวมหน้าเด็คเจ้าแผ่นดิน
ทั้ง๒ อย่างเป็นคู่กัน เป็นมุดของขงกระบี่ซุฬฟ้าหี

เรื่องปรากฏบายนทีเมืองนครนิมนน์ คำสั่งคราจารย์เซเต็ดได้เขียน
วิจารณ์ตามหลักฐานที่ตรวจพบมาจนทุกวันนี้ส่งไปตงพิมพ์ ในหนังสือ
ของดมาศเมเกิน Kern Institute ณประเทศ ฮอลแลนด์ ซึ่งเขาได้เลือก
หม่อมฉนเป็นดมาศกักคิมคักคมาฉนแล้ว จึงตงหนังสือนั้นมาให้เมื่อ
เร็ว ๆ นี้เดมิ * หม่อมฉนยังอ่านไม่ออก เมื่ออ่านแล้วจะตงมาถวาย
ทอดพระเนตร โนนนมแผนผังปรากฏบายนแต่ตงว่าดร้างเด็ริมกียุก
แต่ระบุไทน์ได้แก่ ให้แผนผังแปรไปเป็นอย่างไรนำต้อย

พระองค์หญิงอติศัยเคยเสด็จมาบิ่กับเจ้าจอมมารดาอ่อนครั้ง
ฉนมาแล้ว ครั้งนั้นท่านครัดบอให้หม่อมฉนทราบก่อน จึงได้เขียน
เสด็จมาประทับแรมอยู่ที่บ้านของหม่อมฉนคตอดเวดาคัดเด็คอยู่บิ่
แต่เสด็จครั้งนั้นไม่ได้ครัดบอกมาให้หม่อมฉนทราบเหมือนเมื่อครั้งก่อน
หม่อมฉนก็กระทำตามกฎซึ่งได้ประพฤคคังแคแรกมาอยู่บิ่จนทุกวันนี้
ค็ขว่า ใครมาบิ่จากกรุงเทพ ฯ หรือที่แห่งใด ถ้าไม่บอกมาให้หม่อมฉน
ทราบก่อน หรือไม่มาหาหม่อมฉนก่อน หม่อมฉนไม่ไปรับหรือเกียรขซึ่ง
กับคนนั้นเลย ที่พระองค์อติศัยเสด็จมากับเจ้าจอมมารดาอ่อนครั้ง
หม่อมฉนได้ย่นว่าคังพระทัยจะเสด็จไปเมืองตังคไปรี่ มาพักอยู่ในรถไฟ

เครื่องแต่งตัวงวตที่เราเคยเห็นมาแต่หนุ่ม เกรงคิดปกรรมของกันจะเลื่อม
ไปเสียแล้ว

เมื่อเร็ว ๆ นพระยาอนุমানเขียนจดหมายมาถามหม่อมฉัน ถึงเครื่อง
มาทอระแซหุณก ถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
เป็นเจ้าพระยาจักรี หม่อมฉันได้เขียนอธิบายให้ไปและคัดสำเนาส่งมา
ทรงอ่านเล่นด้วย

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

ตั้ง ๒๖ กรกฎาคม

× × × ×

อธิบายเรื่องเครื่องมาทอระแซหุณกถวาย
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

เรื่องเครื่องมาทอระแซหุณก ถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกมหาราช ฉันได้เคยสืบเสาะมาช้านานตั้งแต่ยังเป็นนายทหาร
มหาดเล็ก ได้ความดังจะเล่าให้ฟังต่อไป เมื่อเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์
วงศ์มุนีเป็นพระยาว่าการกรมม้า ฉันเคยถามว่าเครื่องมาทอระแซหุณก
นั้นอยู่ที่กรมม้าหรือที่ไหนฉันอยากจะได้เห็น เจ้าพระยาเทเวศร์บอกว่าเป็น

ต้มยี่เมอกรมพระพททกะเทเวศ์องค์พระอัยกาของ คิวทาน ทรงบัญญัติ การ
 กรมมาในรัชกาลที่ ๕ ชาวราชการเก่าในกรมม้าคน ๓ เขาเคยชแวงข้าง
 เครื่องมาให้ทานคู้ทหนึ่ง บอกจาแวงคูนนเป็นแวงเครื่องมาทอะแซทูนก
 ถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า แต่เจตนาหนักทานยังเป็นเด็กก็
 ได้เอาใจใส่จำไว้ว่าคู้ไหน แต่ตั้งอนนออกจากแวงข้างท่านไม่เคยได้ยิน
 ว่ามีอยู่ในกรมม้า คนขอให้ตั้งถามถึงแวงข้างคูนนก็ไม่ได้ความ เพราะ
 คนรับเก่าที่เคยจำได้ตายเสียหมดแล้ว คิวทานเองก็จำไม่ได้ คนต้อง
 พยายาม ถามคนอื่น ต่อมากก็ไม่มี ใครรู้ว่าเครื่องมาทอะแซทูนกถวายอยู่
 ที่ไหน

มาถึงรัชกาลที่ ๗ ต้มยี่เมอฉนเป็นนายกราชบัณฑิตยสภารับพระ
 ราชดำรัสสั่ง ให้จัดพพรภณท่งถานสำหรับพระนคร ทวงราชรถชนถ
 แวงข้างเครื่องมาทอะแซทูนกทเจ้าพระยาเทเวศร์ (ซึ่งตั้งอตุกรรมเดี่ย
 นานแล้ว) เคยบอกว่าอยู่ในกรมม้า คิดว่าแวงข้างคูนนตงตายทเขียน
 คงเป็นอย่างพม่า ถงเก็บปะปนอยู่กับแวงข้างเครื่องมาของไทย พิจารณา
 ตงตตายทเขียนเห็นจะรู้ได้ว่าแวงข้างคู้ไหนเป็นของอะแซทูนก ฉนจึง
 ขอให้กรมม้างบรรดาแวงข้างทมอยู่มาให้ฉนดู ได้มากกว่า ๓๐ คู้แต่
 เห็นว่าผิดกันเป็น ๒ อย่าง อย่าง ๓ พันดงรักตั้งแคงเขียนตายทงฉฉฉ ฉก
 อย่าง ๓ เขียนตายค้วยตั้งค่าง ๆ มีอย่างตงทตายค้วยค้วยกัน ครนพิจารณาข้อ
 ถงไปถงตงตตายก็เกิดประหลาดใจ ค้วยแวงข้างเหล่านี้เขียนแบบตาย

เช่นรูปตั้งที่เป็นคัน อย่างพม่าทางนน กทมตทางที่จะตั้งเกิดลดตายให้
รูกากุโหนดเป็นของอะแซหวนก (เหตุโตแมงช้างในกรมมาจงเขียนแบบ
พม่าทางนน จะดองกคความจดยกถาวทอนค่อไปข้างหน้า) การทณดัม
หาเครื่องมาอะแซหวนกด้วย "คนของ" ยุคเพียงเท่านี้

แต่ยังดัมด้วย "คนคค" ค่อไป ในหนังสือพระราชพงศาวดาร
ฉบับพระราชหัตถเลขา (ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ เดม ๒ หน้า ๕๒๓)
พรรณนาถึงของซึ่งอะแซหวนก ไทกานดแก่เจ้าพระยาจักรแม่ทัพไทย (คือ
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก) ครั้งนั้น มีของ ๕ สิ่งด้วยกัน

คือ

- เครื่องมาทอง ถ้ำรับ ๓
- ผ้าสักหลาด พับ ๓
- คินด้อแก้ว ๒ ก้อน
- นามนตพ ๒ ทม่อ

ที่เรียกว่า "เครื่องมาทอง" นนทจริงค่อเป็นแต่ "บัตทองคำ
เปิด" จะเป็นอย่าง "หุ่มทองคำ" ไม่ได้ เพราะเครื่องมาหุ่มทองคำ
มีแต่เครื่องมาพระทง ทางเมืองพม่ากนาจะมีประเพณีเช่นเดียวกัน
แม่ตวอะแซหวนกเองก็จะมีเครื่องมาหุ่มทองคำไม่ได้ ยังมีขอถ้าคญอก
ข้อ ๓ ซึ่งมีใครมใครรู กอการทตั้งเบเดี่ยวทำทางไมศรกบซาศ์กฮาจม ไทย
เทียบถึงเป็นขบค ขอนทาให้เชื่อได้แน่วเจ้าพระยาจักรคกรับตั้งของ

กานตทอระแซหุณก ไทนนมาถวายพระเจ้ากรุงชนบุรีมิได้เข้าไว้ใช้สอยเชิง
 และน่าจะเป็นมุดเหตุที่เครื่องม้าอระแซหุณกตกมาอยู่ในกรมม้า เพราะ
 เห็นเป็นแต่เครื่องอย่างขุนนางพม่าใช้ เมื่ออยู่ในกรมม้ามานานมาหลาย
 ดับปีเครื่องส่วนอื่นมูพังหรือกระจัดกระจายไปหมด จึงเหลืออยู่แต่แผง
 ขางตงเจ้าพระยาเทเวศร์ว่า

มีกรณิธานของเตยอกนเกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๔ อีกครั้ง ๑ พระเจ้า
 กาวีโดรสต์ผู้ริยวงศ์ เมืองเชียงใหม่ให้เอาช้างไปขายที่เมืองพม่า ความ
 ทราบถึงพระเจ้ามณฑลตั้ง ให้เตยอกนอุปการะพวกท้าวพระยาชาวเชียงใหม่
 แล้วตั้งตั้งวางเครื่องยศอย่างพม่ามาประทานพระเจ้ากาวีโดรสต์ พวกชาว
 เชียงใหม่ที่ไม่ชอบกันกล่าวหาว่าพระเจ้ากาวีโดรสต์เอาใจออกจากไปเข้า
 กับพม่า พระเจ้ากาวีโดรสต์ก็เอาสายสร้อยนั้นลงมาถวายพระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าฯ กราบทูลเล่าเรื่องตามจริงให้ทรงทราบ พระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าฯ มีพระราชดำริว่าไม่ทรงระแวงความซื่อสัตย์
 ของพระเจ้ากาวีโดรสต์อย่างไร แต่สายสร้อยนั้นไม่ทรงรับไว้ ด้วยทรง
 รั้งเกลียดว่าจะเป็นรับเครื่องยศพม่า ฝ่ายพระเจ้ากาวีโดรสต์ก็ไม่ยอมเอา
 สายสร้อยฯ กลับไปเมืองเชียงใหม่ ด้วยเกรงจะเป็นมดทินว่ายังปรารถนา
 จะคบหาพม่า ถึงที่สุดพระเจ้ากาวีโดรสต์ฯ ถวายสายสร้อยนั้นสมเด็จพระ
 พระเจ้าลูกเธอในเจ้าจอมมารดาเที่ยงพระต้นมเอก ซึ่งประสูติใหม่เมื่อ
 พระเจ้ากาวีโดรสต์อยู่ในกรุงเทพฯฯ จึงพระราชทานพระนามว่าพระองค์

เจ้าหญิงพวงสร้อยดอangk (มักเรียกกันแต่เจ้า "พระองค์สร้อย") ยัง
ดำรงพระชนม์อยู่ในบัดนี้ เหตุด้วยสร้อยพม่าถ่ายนั้นเป็นนมด

จะกล่าวถึงชนิดเหล็กที่แฉ่งข้าง ในกรมม้าเขียนเป็นจดตายอย่าง
พม่าคือใบ เครื่องม้าที่ใช้กันในเมืองไทยมี ๒ อย่างมาแต่สมัย
กรุงศรีอยุธยา เป็นเครื่องม้าทหาร อย่าง ๑ เครื่องม้าพดเรือนอย่าง ๑
เครื่องม้าทหารทำตามแบบพม่า อานทำด้วยไม้แฉ่งข้างและ โกลน
เครื่องม้าพดเรือนเป็นแบบไทยใช้กันในพื้นเมือง อานทำเป็นเบาะ ไม้
แฉ่งข้างและ ไม้ โกลน มักเรียกเครื่องม้า ๒ อย่างนั้นต่างกันว่า "เครื่อง
แฉ่ง" และ "เครื่องเบาะ" ถึงเกิดดูเครื่องแฉ่งหนักกว่าแฉ่งทำยากกว่า
เครื่องเบาะ แต่เห็นจะหนักกระชับควาเวลารบพุ่งดีกว่าเครื่องเบาะจึงใช้
เป็นเครื่องสำหรับทหารม้า พวกกรมม้าแข่งเป็นอย่างทหารม้ารักษา
พระองค์จึงใช้เครื่องแฉ่งมาแต่เดิม แม้ในชั้นหลังเช่นสมัยรัชกาลที่ ๕
เมื่อใช้ขานม้าอย่างฝรั่งกันคาดกันแล้ว ในงานแห่ต้นานหรือขานม้าก็แข่ง
กันเมื่อแข่งแล้ว พวกกรมม้ายังใช้เครื่องแฉ่งในงานนั้น ขอนเป็นมุดทมิ
เครื่องแฉ่งอยู่ในกรมม้ามาก พงเห็นได้ด้วยจำนวนแฉ่งข้างที่ยังเหลืออยู่
ตั้งกล่าวมาแต่ ขอนเขียนแฉ่งข้างเป็นจดตายอย่างพม่า นั้น เห็นว่า
จะเป็น ได้ด้วยเหตุอย่าง เดียว คือ แฉ่งข้างที่อยู่ในกรมม้า โดยมาก เป็น
เครื่องบรรณาการเมืองประเทศราช ในมณฑลพายัพพายัพ ประเพณี
โบราณเมืองประเทศราชต้องถวายต้นไม้ทองเงินกับตั้ง ขอนซึ่งกันค้ำ

หรือหาได้ในเมืองนั้น ๆ มาใช้ราชการในกรุงเทพฯ ฯ เมืองแขก มลายู
 ประเทศราชยังถวาย "บั้งไฟ" (คือได้ทำด้วยหวายหรือเปลือกไม้) มาจน
 รัชกาลที่ ๕ ทศกัณฐ์เครื่องแฉก หรืออาจจะเป็นแต่เฉพาะตัวแฉก
 ข้าง (เอามาประกอบกับอานที่ทำในกรุงเทพฯ ฯ) เป็นเครื่องราชบรรณา
 การประเทศราชมณฑลพายัพนั้น เพราะคิดประโคมเมืองเท่านั้นแต่ก่อน
 ชอบใช้แบบพม่า ซึ่งมีปรากฏอยู่จนทุกวันนี้มาก เช่นรูปตั้งหินและ
 ปลายจำหลักเป็นต้น แฉกข้างเครื่องมาเขียนลวดลายที่ชอบทำในพม่าเมือง
 จึงเป็นตาสพม่า ที่ไทยในกรุงเทพฯ ฯ จะไปถ่ายแบบอะไรของพม่ามาทำ
 ในสมัยกรุงธนบุรี หรือกรุงรัตนโกสินทร์ก่อนรัชกาลที่ ๕ เห็นจะไม่มี
 ด้วยยังแทนพม่าทางบ้านท่งเมือง ขอน ให้เห็นคือไปว่าเครื่องมาทอระแฆ
 หุ่นกลถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนรินทร์เมื่อรัชกาล
 ที่ ๓ ก็น่าจะไม่ได้ถือว่าเป็นของเจ้าหลักสำคัญอันควรจะได้เก็บรักษาไว้ต่าง
 หาก เครื่องมาทอของเจ้าคุณเห็นในเครื่องราชูปโภคคนนั้น ฉะนั้นจึง
 เห็นจะเป็นของสร้างเมื่อรัชกาลที่ ๑ สราวเดียวกับสร้างเครื่องราช
 ูปโภคอย่างอื่น แทนของเดิมซึ่งสูญเสียเมื่อเสียกรุงศรีอยุธยา ฉะนั้นเคย
 เห็นผูกมาพระที่นั่งสูงตามเสด็จ ในระบอบนแห่พยุหยาตรา แต่ไม่เคย
 พิจารณาตูลง

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๓ สิงหาคม ๒๔๘๒

กราบทุก ส้มเต๋จกรมพระยาตำรง ฯ ทราบฝ่าพระบาท

ถวายพระหัตถ์เดว ลงวันที่ ๓ สิงหาคม ได้รับประทานแล้ว

สนองลายพระหัตถ์

เรื่องพระราชัญจกร ซึ่งมีเขียนไว้ที่บ้านแฉดพระทวาร เกด้า
 กระทบหมอกันได้เหมือนกัน ได้กราบเขียนทูตมาในหนังสือเดวลงวันที่ ๔
 สิงหาคมนั้นแล้ว ก็ตออยากอยู่เหมือนกันที่จะออกครึ่งหนึ่ง แต่ตัวเองจะ
 เข้าไปตูกักยากจะหาใครไปช่วยตูกักยาก ขระอนต์าคัญที่จำเป็นจะตอ
 ให้รูกยงไม่มีมา โดยจำกตจงได้ออกขระเดี่ยพตาง แต่กทำใจไว้เหมือน
 กัน ว่าถ้ามีโฮกาดได้เข้าไปก็จะดู

ได้พบจดหมายบันทึก บอกถึงพระราชดำสันคำห้าม ไปเมืองจีน
 ว่าประทับพระราชัญจกร ๕ องค์ คือ (๓) มหาโตโต (๒) พระราช
 โองการ (เข้าใจว่ามหาโองการ หรืออีกนัยหนึ่งเรียกว่ามหาอุณาโตม
 นั้น) (๓) พระครุฑพ่าห์ (๔) ไอยราพต (๕) มังกรทก พระราชัญจกร
 องค์ตลงน เป็นรูปมังกรจีน หน้าตาดหัวตงตามปรกติ ไม่ใช่หัวหงกอันจะ
 ตมด้วยชอ แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ทรงพระราช
 คำว่า จะเป็นมังกรตก ขอบขิงนัถ กับพระราชัญจกรมหาโตโตนั้นก
 ประทาด มีตองจำตองหลายตอง ไหญ่ชนกมี เล็กตงกมี ไม่ทราบจะใช้

อะไรบ้าง ยืนพระราชบัญญัติมหาโตโตนั้นได้มาครั้งไร ฝ่ายพระบาทได้
ทรงพบบันทึกที่ไหนบ้างหรือไม่

พระราชบัญญัติ ใคร่างแล้ว คงร่างในรัชกาลที่ ๒ เป็นแน่
มัน ที่ไรประท้วงเกิดถ้าระหม่อมเคยเห็นประทับใบปลิว ดอดไว้ใน
หนังสือสัญญาเก่าเห็นจะเป็นครั้งกรมีด

ที่หลังบ้านพระอุโบสถวัดพระเชตุพนกัลยาศรม นึกได้แต่ว่ามีรูปพัก
ยกับดวงกลม ๆ ในนั้นเป็นหนังสือ บอกไว้ว่าคราใดเป็นอย่างไร
ความที่เห็นเช่นนั้นเป็นบอกถึงตราพระกรุหัวเมือง ส่วนที่เป็นครารูปอย่างไร
นั้นยังไม่เคยได้เห็น แต่ดูไม่ทั่ว มีเขียนไว้มากมายนัก

เรื่องเปลี่ยนตราตำแหน่งพระราชอาคันตุกะ เคยมีเรื่องมาสู่เกิด
ระหม่อม คือการทรงธรรมเนียมหนังสือส่งส่งบัญชาทำให้เกิด
ระหม่อมเขียนตราเหล่านั้น เกิดการระหม่อมก็เขียนตอบไปเป็นมธุรสโดย
เคารพ แต่มีใจความว่าไม่ใช่บ้าง แล้วก็เลยเจียบหายไป แต่จำความ
ในบัญชีที่มาได้บ้าง ดูเหมือนเป็นรูปเรือกิ่งอันมีบุษบกคงชุกดางโดย
มาก

จริงอยู่ที่พระราชพงศาวดารว่า แก่เรือแซเป็นเรือชยและเรือรูป
สัตว์เมือกรงแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ แต่ได้ไปเห็นพระเบียง
พระนครวัดเขาจำหัดกรูปภาพไว้ มีเรือกิ่งเรือรูปสัตว์อะไรพร้อมอยู่แล้ว
ทำให้ตระหนักใจได้ ว่าเรือชนิดเหล่านั้น มีมาก่อนแผ่นดินสมเด็จพระ

พระมหาจักรพรรดินานแล้ว ออกประการหนึ่งรูปเขียนพระราชพงศาวดาร
ซึ่งเขียนเมื่อรัชกาลที่ ๕ ทำรูปเรือกิ่งครึ่งแผ่นคั่นสมเด็จพระนเรศวรเป็น
มังกร ไม่นิ่งจง มีแต่กระหนกปลายงวงมาคั่นอยู่ที่งูมังกกรดูชอบกล
หนักเพราะในพระราชพงศาวดารว่า พระเจ้าทรงธรรมทรงเอากิ่งคอกเตา
ปักชนทหวเรือเห็นงามจึงให้ช่างทำถ่ายเป็นเรือกิ่งต่อไป แต่ความจริง
จะเป็นอย่างไรก็สุดที่จะรู้ได้

ตราบุษบกประทับ ตามที่ทรงสันนิษฐาน ว่าจะจะเป็นพระราชดำริใน
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ นนชอบแล้ว แต่ควรจะมี
ดวงประทับเป็นประธาน คราดวงที่เกล้ากระหม่อมทูลนมทนะเกยง ไม่มี
ดวงประทับ ทงเห็นฝีมือเก่ามากเกินกว่าควรจะเป็นครั้งรัชกาลที่ ๕ จึง
มีความสงสัยว่าจะไม่ใช่ดวงซึ่งสร้างขึ้น พระราชทานกรมสมเด็จพระปรมมา
นุชิตนั้น ในเรื่องตราบุษบกตามประทับนี้ได้พบประกาศในราชกิจจา
นุเบกษา ร.ศ. ๓๓๓ (พ.ศ. ๒๔๖๗) ว่าพระราชทานไปประจำตำแหน่ง
เสนาบดีกระทรวงธรรมการ แดพบประกาศราชกิจจานุเบกษา ร.ศ. ๓๓๔
(พ.ศ. ๒๔๖๗) ว่าพระราชทานตราพระเพลิงทรงรมาคไปแทน ส่วนตรา
บุษบกตามประทับนั้น เดือนไปพระราชทานประจำตำแหน่งอธิบดีกรม
ศึกษาธิการ สันเป็นว่าจะยังคงอยู่ที่นั่น คือดวงที่พระราชทานกรมสมเด็จพระ
พระปรมานุชิต ที่จะไม่ใช่ดวงที่เกล้ากระหม่อมกราบทูลความแด่ตะเกยง
หากจดชื่อไขว้เขวกันไปจึงพาหลง เรื่องตราพระเพลิงทรงรมาคนนมขอ

ชายคั่นหนามขมว่าดี ก็พยายามฆ่าเป็นพระเก่า ๆ ไม่ชอบ
งาเป็นพระบวชใหม่ จริงอย่างว่า

ทรงพระเมตตาประทานผลแห่งพระกุศล อันได้ทรงบาตรดิบแก่การ
เขาวัดสำมานน เป็นพระเดชพระคุณต้นเกล้า ขอถวายอนุโมทนาใน
การที่ได้อบรมบำเพ็ญพระกุศลด้วยความยินดี การหมั่นทำพระไม่ได้
เป็นของธรรมดา ด้วยพระดังขมน้อย คางกแยงกนหมนคเพือบาเพญ
บุญ แผลนของท่านสมภารวัดหน้าพระธาตุพระประแดงเก่าซึ่งตั้งอยู่ใกล้
บ้านของท่านออกจะดี ๆ ท่านจะทำงานอะไร เช่นก่อพระทรายตั้งกรานต์
เป็นคั้น ท่านไม่ทำเวลาดังกรานต์ หดไปทำเดี่ยวเวดาอินด้วยตั้งกรานต์
หนักไหน ๆ เขาก็ทำพียงกัน หาดีปบุรุษสุดใจยาก

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณองค์ท่านก็ปรารภจะออกมายืนนี้ แต่จะหาที่
อยู่ให้เป็นที่สบาย คือประสงค์ที่จะไม่ให้เกิดกพดำน

บรรเลง

เจ้าราชบุตรเขียงใหม่ ส่งหนังสือแจ้งงานศพเจ้าแก้วนวงรัฐมา ให้
๓ เต็ม คือตำนานพระธาตุคอกยสุเทพ เต็ม ๓ สร้างขึ้นสำหรับแจ้งงานศพ
แททเตยว กับประเพณีคำสอนชาวตะวันออก เต็ม ๑ ถัดมาลงพชททำ
กันทางเมืองยุบตเป็นของพระญาณคตถ วัดเจดีย์หลวงเมืองเชียงใหม่
แต่งแต่งคพมพชวย กับเรื่องเกิดตายอีกเต็ม ๑ ของคณะสงฆ์วัดเจดีย์
หลวงเชียงใหม่คพมพชวย มีข้อศกุดใจแค่นี้ ๒ เรื่องข้างคน จึงจะ

กราบทูลบรรเทงถวาย ในเต็มหลังนั้นเป็นธรรมะ ไม่รู้ถึงพริกที่กราบทูล
อะไรได้

ในตำนานพระธาตุคอกยต์เทพนั้น มีสติปัญญาอยู่ ๒ แห่ง คือชื่อ
คอกยต์เทพมีคำ ว่า เต็มเข้า เป็นเขาจวดเทพนุอย่างหนึ่ง จะเต็มเข้าใหม่
หรือจะเป็นมาแต่เต็มไม่ทราบ แต่เห็นคำจวดเทพ เป็นชื่อ พระกฤษณ
เป็นทางพราหมณ์ ไม่เข้ากับทางพระพุทธศาสนา ที่ชื่อว่า ฐเทพ นั้นก็
เป็นภาษาคืออยู่แล้ว แปลว่าเทวดาใหญ่ จะเข้าทางพระพุทธศาสนามาก็ได้
หรือจะเข้าทางศาสนาพราหมณ์ก็ได้ เป็นดั่งง่ามอยู่ กับอีกคำหนึ่ง ว่ามี
พระเกสรใหญ่ ชื่อว่าอุทุมพรปุพพมหาอำนาจ ทำให้รู้ถึงชนว่าพระนาม
เจ้าฟ้าคอกยต์นั้น เป็น "รับพร่าอาทานอย่าง" ไม่ใช่เป็นต้นเค้า
อันหนึ่งคำว่า "มะเคืออุทุมพร" เห็นจะเป็นมะเคืออุทุมพร

ในเรื่องประเพณีศาสนาชาวตะวันออกนั้น ท่านจัดแบ่งการวิชิไว้
เป็น ๓ อย่างเป็นพิธีทางพุทธศาสนาอย่าง ๓ พิธีทางศาสนาพราหมณ์
อย่าง ๓ กับปนกันอีกอย่าง ๓ ท่านแบ่งดีและถูกด้วย พิธีกรรมซึ่งจะ
ทรงเรียบเรียงนั้นเป็นชนิดพิชปน

อีกเรื่องหนึ่ง มีในตำนานหรือพงศาวดาร อะไรก็ตามแต่จะเรียก
กล่าวกันว่าพระอุโบสถวัดบวรนิเวศนั้น ทำตามรูปเมรุ ซึ่งกรมพระราชวัง
บวรมหาศักดิพลเดชทรงสร้าง ณ ที่นั้น ได้นักสงฆ์อยู่แต่ ว่าทำตาม
รูปเมรุทำไมจึงเป็นศรีमुख ธรรมเนียมเมรุถ้าทำอย่างนี้จะคงเป็นจตุรมุข

ถ้าอย่างเดวก็เบียดเหยียด ที่จะเป็นศรีมูขนนไม่มีเดย ครนเมื่อนที่ ๗
 นี้ ไปบูชาพระพุทธรูปที่และด้อมเดยพระมหาสมณเจ้าทรงสองพระองค์
 ทนนี้ แดวออกเดินศุบัติศุเป็เทียบดูอะไรต่าง ๆ ในองพระอุโบสถ พบ
 ปรากูขนนว่ามุขข้างทั้งสองนั้นเป็นของก้อค้อขนใหม่ พระอุโบสถเดิม
 เป็นรูปดีเหยียดมีไปตรง ๆ เท่านั้น ที่รู้โควว่าเป็นของก้อค้อใหม่ก็เพราะ
 ฉนังมุขข้างนกก้อทบทน โบสถ์มาเดิมเข้าไปตรงหนึ่ง ที่จริงควรจะรู้เดย
 นานเดย เพราะฉนังภายในพระอุโบสถตรงไป ไม่มีท่าทางที่จะพึง
 ปรากูว่าเป็นศรีมูขนน นกเป็นพยานอนหนึ่ง ตามที่ได้กราบทูลว่า
 ฉมีอช่างซ่อมเป็นชาคักกับค่านาน

วิหาร พระศรีศกยมุนีไปได้ความมาจากสมเด็จพระสังฆราช ว่า
 มุขเดยนั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงค้อออกไป

ข่าว

พระองค์เจ้าคาร์บถนพระชนมเดยเดย เมื่อวันที่ ๗ ประชวรโรค
 มะเร็งในดำคอ เป็นการเหลือดี ตรงพระศกพววันที่ ๘ เวลา ๑๖.๓๐ น.
 พระราชทานเครื่องประกอบเกียรติยศตามศกคักคักตั้งไว้ที่ตำหนัก พระ-
 ราชทานผ้าไตรดัดบัปกรณ ๓๐ ไตร

ควรมีคจรเดยเดยจะไปท

พร

บ้านชินนามอน ปับัง

วันที่ ๓๗ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๕

ทุก สมเด็จพระนริศ ๑

หม่อมฉนได้รับตายพระหัตถ์เจดบับดงวันที่ ๓๓ สิงหาคมแล้ว

สนองลายพระหัตถ์

ยธิบายปรทานมาถึงพระราชตัญจนกรที่ประทับพระราชดำเนิน ไป
เมืองจันน เป็นความรู้หม่อมฉนเพิ่งได้ใหม่ทีเดียว ทั้งพอใจได้ทราบ
จ่ามกิจประทับพระมหาตัญจนกร มหาอนุาโตม พระศรุทพำห์ และ
ไชยราพคด้วยกันทั้ง ๓ ควง

พระราชตัญจนกรมังกกรทนนหม่อมฉนจะพูด ได้แต่เงาเงยนตทราบบ
อยู่สำหรับทรงพิจารณาปรับปรุงให้เข้าเรื่อง ได้ยินมาแต่ก่อนว่าเมื่อ
พระเจ้าแผ่นดินไทยเสวยราชย์ใหม่ ต้องแต่งทูตไปทูล "ขอทอง" คือ
พระเจ้ากรุงจีน ถ้าอย่างฝรั่งคือไปขอ Recognition ของพระเจ้ากรุง
จีน พระเจ้ากรุงจีนปรทานทองคำตราด้วยดวง ๑ ตราที่พระเจ้ากรุง
จีนปรทานน่าจะตรงกับพระราชตัญจนกรทก สำหรับใช้เป็นตราประเทศ
เบียดยราชวงศ์ใหม่จึงปรทานครั้ง ๑ พระราชตัญจนกรที่เรียกจ่ามหา
โตโตน่าจะเป็นตราปรทานประจำรัชกาล พระเจ้าแผ่นดินพระองค์
ใหม่รับใหม่ทุกรัชกาล ที่ว่ามานี้โดยเดา แต่ที่ได้นกดำงกันมาเป็น
หลักฐานนั้น ว่าพระราชดำเนินไปเมืองจันนต้องมีพระนามพระเจ้า

แผ่นดินเป็นภาษาจีนทุกพระองค์ พระบรมราชวงศ์จักรนไชศา "แต่"
 เป็นแซ่คำหงที่ เป็นพระนามต่างกัน หม่อมฉันเคยจำได้ทุกพระองค์แต่
 เจตนาเดิมไปเสียบ้าง คงจำได้แต่ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
 ไซ้พระนาม "แต่ยอก" และพระนามกิตขณดำหริบดมเด็จพระพุทธเจ้า
 หุดจงว่า "แต่เจย" แต่มิได้เคยไซ้ เหตุที่มพระนามอย่างจีนนั้นดูน่า
 จะเป็นดำหริบจารึกอักษรจีนลงในพระราชตัญจนรทพระเจ้ากรุงจีน
 ประทานทอง ขอให้ทรงพิจารณาเหตุเกิด

คราบุษบกประทับหม่อมฉันชอบใจทั้งความคិតที่เอาดวงประทีปมา
 เป็นหง แต่ที่ทำเป็นรูปตะเกียงตั้งในบุษบก อันหมายชัดว่าที่เกิด
 ดวงประทีป ถ้าทำรูปอย่างอื่น เช่นเป็นแคเปดงไฟก็จะเข้าใจไปได้เป็น
 อย่างอื่น แต่ตามธรรมเนียมตราเกาศนรัชกาลที่ ๕ ก็คงเป็นความคิต
 ของท่านผู้อื่นที่ข้างกัน หรือแม้ทุกกระท่อมเมื่อยังทรงผนวชอยู่ใน
 รัชกาลที่ ๓ ก็น่าจะเป็นได้

ครั้นมาถึงการปักหนุรูปภาพในตราให้สูงนูนขึ้นมาจากพื้นมาก ๆ
 นั้น หม่อมฉันนราดจนได้ลงเมื่องานฉลของรัชกาลที่ ๕ ครบหม่นวัน
 ไปรดให้ทำพัตรองถวายพระราชาคณะผู้ใหญ่ในงานนั้นเป็นรูปพระราช
 ตัญจนรแต่ละดวงตราเสนาบคักระทรองค่าง ๆ คราวนั้นเห็นจะหนุกันถึง
 ที่สุดด้วยเป็นการประกวดกัน หม่อมฉันใคร่จะพูดแต่คำขอไปให้ทรง

อนุโมทนา เมื่อจิตพิชิตกันที่สถานสำหรับพระนครหม่อมฉันนึกขบถ
 พัดรองชุกนั้น อันไม่มกสที่พระจะใส่แล้ว จึงพยายามเที่ยวขอได้มา
 รวมรักษาไว้ในพิชิตกันที่สถานทุ่งสุต ชาติเดิมเพียงแค่นั้น พระคุณ
 องค์อาจารย์ (สง.) วัดปรเมศย์กาจได้พระราชทานไป เมื่อท่านถึง
 มรณภาพแล้ว ไม่มีใครรู้ว่าตกไปอยู่ที่ไหน ถึงกระนั้นหม่อมฉันก็นึก
 ที่รวมเอาไว้ได้หมด ชาติไปแต่เดิมเพียง

ที่ทรงปรารภถึงความบางข้อที่ปรากฏในหนังสือแจกกงานศพเจ้า
 เชียงใหม่ คือ ๑) ชื่อ "เซา" คอยดูแลที่เมืองเชียงใหม่ ในหนังสือ
 บางเรื่องมีคำว่า "จา" อยู่ข้างหน้ากลายเป็น "จาดูเทพ" ไปตรงกับ
 ชื่อเรียกพระอิศวรในทางไสยศาสตร์ จะเป็นด้วยเหตุใด ๒) ทรง
 ปรารภถึงนามพระมหาเถระองค์ ๑ ว่า "อุทุมพร บุปผามหาสดามิ"
 จะหมายว่าดอกมะเดื่อ นามนมมาเก่าแก่มิใช่คงค้นด้วยพระนามเจ้าฟ้า
 ดอกมะเดื่อ (ขุนหลวงหาจัต) นั้น หนังสือแจกกงานศพเจ้าเชียงใหม่
 ยังมาไม่ถึงหม่อมฉัน เห็นจะได้ชื่อเมื่อหญิงงอกออกมาถึงจนพลุหัดบด
 ที่ ๑๗ นี้ แต่พอจรตวายวิดิชันมาได้ก่อน ด้วยค้นพบในหนังสือพงศาวดาร
 โยนกของพระยาประชาภิจักรจักร (แถม บุนนาค) ทั้ง ๒ เรื่อง

๑) เรื่องชื่อว่า "ดูเทพ" หรือ "จาดูเทพ" นั้นในตำนานเมือง
 ลำพูนมีว่าเมื่อ พ.ศ. ๓๖๑๘ มีมีฤกษ์ซึ่งเป็นสหทัยกัน ๔ องค์

องค์ที่ ๓ ชื่อว่า สุเทวะ อยู่ที่อุบลบรรพต คือ เขาตอยสุเทวะ

องค์ที่ ๒ ชื่อ สุกระทันต อยู่ที่สุธรรมบรรพต คือ เขาตมยคชน ณ
เมืองตะไคว

องค์ที่ ๓ ชื่อ สฤษณาดย อยู่ที่ตรางคบรรพต ณ เมืองสฤษนาดย
(ควรเป็นเมืองเซตยง)

องค์ที่ ๔ ภาษาพุทธชิต อยู่ ณ ขรรบรรพต แขวงเมืองนครจำปาศ
ภาษาสุเทวะ (ในหนังสือนี้ต่อมาเรียกว่าจาสุเทวะ) กับภาษา
สุกระทันต ช่วยกันสร้างเมืองทริภุชชัยแล้วคิดอ่านเชิญนางจามเทวี
ราชธิดาพระเจ้าจักรพรรดิเมืองตะไควขึ้นไปครองเมืองทริภุชชัย คำที่
เรียกนามภาษาจาสุเทวะกับชื่อภูเขาตอยสุเทวะตรงกัน เชื่อได้ว่า "จา"
เพิ่มเข้าหน้านามภาษาเมื่อภายหลัง

เรื่องชื่อพระอุทุมพรมหาสวามีนั้นอยู่ในตอนว่าด้วยคำสวดตั้งกา
วงศ์ไปถึงเชียงใหม่ ว่าเมื่อ พ.ศ. ๑๘๗๔ มีพระมหาเถระมอญองค์ ๓
ซึ่งได้ไปอุปสมบทและเล่าเรียนตั้งกาทวงปี แล้วกลับมาตั้งคณะสงฆ์
ตั้งกาวงศ์ ณ เมืองเนาะตะมะ พระมหาเถระองค์หนึ่งทรงนามว่า อุทุมพร
บุปผามหาสวามี เป็นผู้ตั้งคำสวดให้เขามาตั้งคณะสงฆ์ตั้งกาวงศ์ใน
ประเทศนั้น ก็คำภาษามอญว่า อุทุมพรบุปผา ตรงกับภาษาไทยว่าตอก
มะเคือ หม่อมฉันเห็นว่าจระมาแต่นามเดิมของพระมหาเถระองค์นั้น แต่
เป็นภาษามอญ อย่างไทยเราเรียกว่า "มะเคือ" บางทักยอตั้งเรียก

แต่ว่า “เค็ย” เช่นพระนามเดิมของขุนทองเจ็ย มีใช้นามฉายา
 น่าจะเป็นพระคณฤศนาจารย์ผู้แต่งหนังสือภาษามคธ เช่นเรื่องชินกาล
 มาดณ มาเปลี่ยนเรียกในภาษามคธว่า อุตุมพรบุปผาชนมชอคนทเรียก
 ว่า คชกมะเค็ย หรือ มะเค็ย หรือเค็ย เห็นจะมาแต่หมคคท์เกิดเจด
 คชกมะเค็ยยานทองนน น่าจะมีมาแต่ก่อนเก่า พระนามเจ้าฟ้าคชกมะเค็ย
 ก็คงเป็นแต่คำคนเรียกกันเช่นเรียก “เจ้าฟ้าปลง” บางทีพระเจ้าบรมโลก
 จะเสียนิมิตนั้นแปลงเป็นภาษามคธจารึกพระสุพรรณบัฏว่า เจ้าฟ้า
 อุตุมพรก็จะเป็นได้คชกมะมั้ง

เรื่องที่ว่าแผนผังพระอุโบสถวัดบวรนิเวศทำเป็นจตุรมุขอย่างรูป
 เมรุศพจอมมารดาของพระองค์เจ้าตารา ท่านไปทรงพิจารณาเห็นว่า
 มุขเป็นของค่อค่อกายหงนงน ข้อที่ว่าทำตามแผนผังเมรุ หม่อมฉันทเศย
 ไต่ย่นดมเค็ยพระมหาสมณครตั้งว่าเค็ยพระอุโบสถฉายเค็ยครตั้งเด้ออย่าง
 นน เมื่อนำอ่านพระวิจารณ์ของท่านในถายพระหคถฉบับน ทงนร่าดก
 ถึงหม่อมฉันทเศยพิจารณามาแต่ก่อน ออกเห็นชอบตามพระดำริ และเห็น
 ทางที่จะผูกเรื่องการตั้งสร้างได้ตั้งน คือแผนผังพระอุโบสถแรกสร้างเป็น
 อย่างโบสถ์สามัญ เขาไปตั้งเพียงหงนงคตงพระประธาน (ท่านองค์ใหญ่)
 ซึ่งเชิญมาจากวัดสระตะพานเมืองเพชรบุรี พระอุโบสถจะเป็นเมื่อเชิญพระ
 พุทธชินตั้งหงนงมาจากเมืองพิษณุโลก ไม้มที่จะตั้งให้เหมาะ กรมพระราช
 อังบวรจงทรงพระดำริคือมุขจากพระอุโบสถเป็นคตงพระพุทธรินตั้งให้ จะ

คือแต่เมื่อเห็นไม่งามจึงค่อยออกจากด้านข้างอีก ๒ มุข มุขที่ตั้ง
 ตั้งพระพุทธชินสีห์ มุข ๒ ข้างทรงหล่อพระพุทธรูปยืนขนาดสูงถึง ๖ ศอก
 ตั้งไว้มุขตรงกลางเห็นจะทรงอุทิศถวายแด่พระเจ้าบรมชนกนาถองค์ ๓
 องค์คือพระชนนีองค์ ๓ และมีเรื่องต่อมาว่า เมื่อกษัตริย์ราชวงศ์จักรี
 มหาศกคิดปลดปล่อยบรรพตแล้ว สมัยเมื่อทอดพระเนตรมณฑลนครของ
 วัดบวรนิเวศอยู่นั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าทุก
 ครอบง้อมว่าวัดบวรนิเวศยังไม่ดีพระเจ้าย้ายจะทรงช่วยสร้าง ทุก
 ครอบง้อมจึงขอให้ย้ายพระพุทธชินสีห์เข้าไปไว้ในพระอุโบสถ และ
 รัชกาลที่ ๓ ทรงเห็นว่าพระเจ้าย้ายจะทรงช่วยสร้าง ทุกเท่าที่ทำได้ใน
 เวลาว่างจตุรพักตหมายฉบับนี้ อาจพลาดตพดงบ้างก็เป็นได้

เรื่องเบ็ดเตล็ดในบึง

เดิมหม่อมฉันหมายจะถอดบรรเลงเรื่องพระเตงงานสมรสในบึงใน
 จตุรพักตหมายฉบับนี้ แต่เขียนมาจนถึงวันพฤหัสบดีที่ ๑๕ สิงหาคมอันเป็น
 กำหนดจะไปรษณียยังไม่สิ้นเรื่อง . ขอประทานผิดใจถวายต่อคราวหน้า
 หน้า

ทวรมิตรแล้วแต่จะโปรด

ดํ ๑๖ ๑๖ ๑๖ ๑๖ ๑๖

ตำหนักปลาทูเนิน กลองเตย

วันที่ ๓๗ สิงหาคม ๒๔๗๒

กราบทูล สมเด็จพระยาดำรงฯ ๑ กราบฝ่าพระบาท

ถวายพระหัตถ์ เสด็จวันที่ ๓๐ สิงหาคม ได้รับประทานแล้ว

พระราชบัญญัติ

จรรยาบรรณของพระราชบัญญัติ ซึ่งได้กราบทูลขาดค้างอยู่ให้
เต็มเสียก่อน

หนังสือในพระราชบัญญัติ “สยามโลกัศราช” ตามที่เขียน
ถวายมาก่อนแล้วนั้น ได้ปรึกษาหารือกับพระมหาเถร ซึ่งท่านรู้
หนังสือดีหลายรูป ได้ความว่าถ้าหากแปลตรง ๆ ไม่ประกอบคำระดับ
พระเกียรติยศแล้ว จะเป็นความดง

(๒) อัน คือตราประทับหนังสือ

(๓) ของอัครราชสยามโลก

(๔) ผู้ปกครองตั้งสอน

(๕) สรรพชนในแว่นแคว้น ฯ

ส่วนพระราชบัญญัติ “นามกรุง” ซึ่งมีหนังสือขออยู่ในกรอบ
ถวายขอไม่พบเข้าใหม่โดยบังเอิญ ปรากฏหนังสือในนั้นเป็นดังนี้

กรุงเทพมหานคร

อมรรตน์โกศล

มหินทาโยชฌิยา
บรมราชธานี ฯ

ไม่ต้องแปล

พระราชดุษฎีจากรัตนองคน นำส่งด้วยยู่ที่ว่าทรงสร้างชนทำไม่
“สยามโตกัศราฐ” นั้นพอจะเห็นทางได้ ว่าอาจเป็น “มหาโตโต”
นำพระราชดำริไปให้ทรงสร้างชน แต่ “นามกรุง” นั้นคิดตามไป
ไม่ถึง จะสังเกตที่ไรก็ตามที่เคยใช้ ก็เห็นใช้แต่ในทางวัด ๆ ไม่รู้ดีกั
จำเป็นควรต้องสร้างพระราชดุษฎีจากรัตนองคน ใช้โดยจำเพาะ จะใช้ “พระ
บรมราชโองการ” อย่างการบ้าน ๆ ดูไม่น่าจะขัดข้องเลย

สนองลายพระหัตถ์

ในเรื่องที่วิงวอนมานานนี้ เกิดอาการหม่อมอยากจะปรับว่าเป็น
เรื่องที่หลงวันจณยกันถถจนเกินไป ความประสงค์เดิมท่านจะห้ามไม่ให้
ไปทำสังฆกรรมในอนัมเจ้าของหลวงแพน เช่นในเรือนบุคคลหรือในนา
ของบุคคล ซึ่งเจ้าของเขาอาจมาได้เสียก็ได้ แม้ทำในป่าอันไม่มีบุคคล
หลวงแพน หรือทำในถ้ำน้ำดำคตอง อันเป็นที่ดำธารณะไม่มีใครเป็น
เจ้าของ ย่อมทำได้เสมอ เพราะฉะนั้น ถ้าเป็นที่ในหมู่บ้านจึงต้องมิใคร
ยกให้ ว่าท่านเป็นเส่งนของพระ จะทำอะไรก็ได้ตามใจ การให้ท่าน
ไม่สำคัญที่ว่าจะต้องให้ด้วยวิธีอย่างไร จะให้ด้วยปากหรือให้ด้วยหนังสือ
ใช้คำอย่างไรก็ได้ สุดแต่ให้เป็นผลสำเร็จจริงก็ ใช้ใดทรงนั้น

ตราพระดกษณที่ทรงทนต์มาน ตามที่เกด้ากระหม่อมกราบทูลว่าได้
เห็นนั้นเป็นตราประจำครุฑ ส่วนตราประจำชาตินั้นไม่เคยเห็น อาจหา
เสียแต่อย่างทีกระพระตำรับเป็นได้ ตรานารายณ์ทรงปืนนั้นได้พบของ
หลวง ดวงหนึ่งเป็นปืนกรกรางแท่นมีขนาดย่อมทน้อย อีกดวงหนึ่งเป็น
ปืนใหญ่รางเกวียน นอกจากนารายณ์ยังมีรูปเทวดาของอยู่อกด้วย
ดวงนี้มีความใหญ่กว่า จะเป็นตราน้อยตราใหญ่ก็ กนหรือมี ไรก็ไม่ทราบ
ตราดวงใหญ่ที่กราบทูลนี้ ไม่เคยพบประทับอะไรที่ไหน ที่พบก็เป็น
ดวงตราที่เก็บไว้ในกรมอาตถุสน

หน้าบนิ้วหาร พระธาตุที่วัดมหาธาตุ นั้น เป็นรูปนารายณ์ทรง
ครุฑ ไม่ใช่พระดกษณที่ทรงทนต์มาน ที่ทรงทนต์มานนั้นเป็นนิ้วหาร
พระโลกนาถวัดพระเชตุพนค้วทรงมีตึกเป็นนารายณ์ นารายณ์จะหมาย
ถึงพระรามได้ จะหมายถึงพระดกษณไม่ได้ ด้วยไม่ใช่ นารายณ์อวตาร
พระเบียงพระนครวัดนั้น เขาตักเป็นรูปมนุษย์ต้องกรถือศรขตั้ง แล้ว
มีรูปมนุษย์ถือศร ย่นอยู่เบื้องหลัง ถัดไปมีรูปยักษ์ยืนถือพระขรรค์
จึงทำให้เขาใจไปว่า รูปมนุษย์ขตั้งนั้นหมายทำเป็นพระราม รูป
มนุษย์ยืนนั้นหมายทำเป็นพระดกษณ รูปยักษ์ยืนนั้นหมายทำเป็นพิเภกษ
ยังไต่ถามประหลาดใจ ว่าอายนี้ทำไปไต่ถามกับหน้าบนิ้วหาร พระโลก
นาถ จริงอยู่ในที่ใดรูปมนุษย์ขตั้งนั้น เขาทำเป็นขงมีรูปครุฑก็ค้อย
ที่คน ยิ่งทำให้เห็นชัดช่นอกจากรูปมนุษย์ขตั้งนั้น เขาตักใจจะให้

พระราม ก็อวยรายณ์ออกสารลงมากที่ไม่ได้ทำให้ทรงครุชก็เพราะครุช
 ไม่ได้อดสารตามมาด้วย ให้ตั้งแทนตุ๊กตาคอมกัณเฑาะว์ เรื่องนารายณ์
 รัชครุชหนักเกลี้ยงกามาเคียนเคียนแล้ว ในหนังสือมหาภารตยุดที่ว่าครุช
 ขอพรมาอยู่ที่ขง ไม่ได้ขอพรกมหลังให้ ทจริงคำวา "จาหะ" (ซึ่ง
 เขามาใช้คือหลังว่า "ครุชพาหะ") นั้น แปลว่านำไป ตั้งพวกก็
 คิดว่าเป็นสิ่งทงไป ตั้งพวกก็เห็นว่าเป็นไม่ใช่ เช่นพระพิฆเนศจอมเทวนั้นเป็น
 พาหะ ข้างจะขี้นุอย่างใดก็ได้ คือหมายถึงเป็นครุช เป็นขง เป็นเพื่อน
 และเป็นอะไรอื่น ๆ ไป ขี้นุนางผู้ใหญ่ของเรา ซึ่งตั้งทงว่า "ภริยา
 พาหะ" นั้น เป็นความคิดของพวกที่เห็นว่าคำ "จาหะ" ไม่ได้หมาย
 ความว่าเป็นขงขี้นุ ไม่ใช่คนใช้สำหรับขี้นุไป เป็นที่ปรึกษาให้คำ
 แนะนำต่างหาก เหตุเป็นตั้งนึ่งได้ทะเลาะกัน พวกไท้จะเจ้านิทาน
 ก็เจ้าให้เป็นไปตามใจ ขี้นุขอกทางหนึ่ง ได้เห็นไท้ก็ทงเจ้านิทาน
 ไม่คกเคียดแล้ว ในที่เป็นบานกู่เขาเขียนรูปมนุษย์ทรงหลนุมานไปหน้า
 รูปมนุษย์ทรงองคคตามหลัง คิดว่าตั้งใจจะให้เป็นพระรามกับ
 พระลักษณ พระรามทรงหลนุมานนั้นไปโดนเข้ากับที่พระนครวัด พระ
 ลักษณทรงองคคคนนั้นไม่โดนกับไท้ ทงจะชนให้ ได้คูกนเท้านั้น ที่
 เรียกว่าพระลักษณ ทรงหลนุมานนั้นยคเขาตามทงต่างไว้ ในรามเกียรติ์
 รัชกาลที่ ๓ เมื่อพระลักษณปราบมฤตมัมเน แต่เรื่องรามเกียรติ์นั้น
 ถัดออกเกิน ฉบับกรุงธนและกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๓ ที่ ๒ ถัด

กันไปมาก ๆ หากจะเอาฉบับโตไปเทียบกับฉบับอื่นก็คงกันไม่ได้
 ในอินเดียเองมีเรื่องรามเกียรติ์หลายฉบับ ต่างผิด ๆ กันทั้งนั้น คราพระ
 ดกษณ์ทรงทรมานนน เป็นเนนเจ้าผู้คงชอคงเทียบเอาตามเรื่องรามเกียรติ์
 รัชกาลที่ ๓ ตอนปราบมอดมัตม์ แต่คนเขียนครานนเขาจะนึกเป็นอย่างไร
 หนักเป็นได้

ในการ “จุดใต้คำคอ” จะถือเอาว่าเป็นการไม่มีประโยชน์เห็น
 ไม่ได้ ไม่ใช่ว่าคอจะรู้อะไรไปหมดทุกอย่าง ต่างอย่างก็ไม่รู้ ถ้าถูก
 ใต้คอเขาที่ไม่รู้อะไร เพราะฉะนั้นความสำคัญจึงเดือนไปอยู่ที่คนจุดคำ
 ถ้าเป็นผู้มีความคิดแต่จกมีประโยชน์ ถ้าไม่มีความคิดแต่จกไร้ประโยชน์

พระปรารภ “บายน” ในพระนครมนน รือแก่และทำคอกน
 มามากค้อมาก จนเกล้ากระหม่อมไปประเดยวเดยวก็เห็น ไทชให้
 คำดศรจารย์เซเคตต์ญุ แกยงจำไตจนเอาออกช้อแ่งดง ในป่าชุกถา
 เพราะเห็นไตว่าทำแกกนมาหลายคราเช่นนั้น จึงไตเกิดดงดัยชนในควม
 เห็นของอาจารย์ถางคน แต่คำดศรจารย์เซเคตต์นนเชอเนนจาวไตคดออก
 คำจจารณทงไปดงพมพนนเชอจาดมาก หนักใจแต่ทงไปวดนคา
 นากถวพมพเป็นภาษาทจะอ่านไม้ออก แต่ทงอ่านไตกเชอจาเขาคง
 แปรเป็นภาษาอังกฤษไวค้วย

เรื่องงวซึ่งประทานโปรแกรมนไป อ่านมิดแปคตัน ไมชมทราย
 เหมือนโปรแกรมนหนึ่งเรื่องดงไต ที่ประทานเขาไปครวาก่อน คำว่า

King of the Western Regions นับเป็นฝรั่งหรืออะไร ถ้าเป็นฝรั่งทุก
 จะไปทางเดินเรือ "ซาหมอ พะ กิงตง" ในเรื่องเครื่องแต่งตัว
 ซึ่งประธานพระตำรับไปนั้นเขาใจดี ด้วยเคยไปดูพวก โรงถนนเขววราช
 เขกเขาชวนไป เห็นเครื่องแต่งตัวเหมือนอย่างทศรถบอกล ถึงที่เขา
 ถานงานชนกว่าแต่จริง แต่ฝีมือที่ทามาจากแบบจีนอย่างเก่าไปมาก
 ในชนเหล่าที่ระหม่อมกลเก็บเอามาพวกกลางข้างไทย เห็นทำอะไรก็
 อย่างเป็นฝรั่งขงชนทุกที แต่แต่พวกปดงศกความนจะคงเป็นเช่นนั้น เพราะ
 ความดีมาคนถวางออกทำให้โตเห็นมากจน ถึงโรมแรงก็ดูเขาไป
 งามบ่งเขาใจเดินใจเขาไป ในแบบเก่ามากนั้นชอบใจเขา ที่ถนน
 เขวราชนั้นไซดเคมท มีฉากและช้อนศรียตนศรียอย่างละครฝรั่งที่เคย
 ภาจะพูดถงวแบบเก่า เขาแคจตโรงเทานนกลดดาเดศเสยแฉง ที่แรก
 โรงกียกพันตั้งช้อยคนดู ไม่ให้ดำบากที่จะคงไปหาม่ายกมาคอคันดู
 ที่เดินกเขามานต์ห้าฉนมาเขววเขากไซโต เครื่องประกอบการเดินเช่น
 โคระเกาอิ ดงจะเป็นของแรงทงอะไร เขาฝ้างาม ๆ ศลุมเดี่ยกงามไป
 หมด ศรียตนศรียกจตถ้าคีย์ แยกเอาคนศรียเดินเวดาร์ธง ศรียเดินเวด
 ออกทำ ไม่กดบเดี่ยกนได้ เครื่องศรียกงจรมเดี่ยง โย่งนำงคุมตามมาก
 คมระเบยบเขากนคิ ไม่ใช่ต่างคนต่างคิไปตามใจอย่างประ โคม
 เวียงเครื่องมาอะแซหวนก จะกราบพูดเดริมให้ทรงระลึกคิว่า
 ฝ่าพระบาทได้เคยไปปรก ให้ชนแฉงข้างหลายคู้ เข่าใจว่าเป็นแฉงซึ่งศรีย

เรียกมาจากกรรมมา ประทานมาให้เกล้ากระหม่อมพิจารณาว่าคูไหน
 เป็นฝีมือพม่า เกล้ากระหม่อมได้บอกให้ไปกราบทูลว่าไม่มี ซื่อที่เรา
 ใช้เครื่องพม่าเป็นเครื่องทหารตรองเห็นเหตุที่นอกจาก จักระขับแน่นได้
 ถัดอย่างหนึ่ง ว่าเป็นเกราะกันไม่ให้อาวุธของมา ในที่สำคัญได้มากด้วย
 เครื่องมาพระที่นั่งทองคำจะมีเครื่องไม้ทราบ เกล้ากระหม่อมเคยได้ดู
 ถัดจนเครื่องหนึ่ง ทำด้วยเหล็กปรุแดงทอง หัวอันจำกัดก็เป็นรูปศร
 จะว่าเครื่องนี้เป็นของอะแซหุณกลวากก็หาได้ไม่ เครื่องอะแซหุณกล
 นนเห็นจะแฉ่งมานานแล้ว โดยนเมื่อเร็วพระองค์ท่านกพระราชวังกัน
 ได้ ได้ส่งไปพิพิภณที่สถานแล้ว เกล้ากระหม่อมก็ยินดี จะทำให้ผู้
 แฉ่งต้นห้องไป เรื่องพระนาม "พวงสร้อย" มาแต่สร้อยพม่าเป็น
 มุذنัน ยังไม่เคยทราบเลย ได้ความรู้เต็มที คำ "บิไล" นั้นได้
 ดับทางความอายุแล้ว ได้ความว่าเขาเรียก "บิไล" ก็เป็นอัน
 เข้าใจได้ว่าเราพูดด้วยคนไม่ถนัดทำให้คว ร ตกไปเสีย เข้าใจว่าชื่อ
 นเองที่เบียดย่นไปอีกชื่อหนึ่งเป็น "แพงวิไลย" สดุดตามธรรมเนียมอ่าน
 ไม่เข้าใจก็ยังคงคิดว่าเขียนผิด ต้องแก้ตากไปหาคำที่เข้าใจ

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

พรหม

บ้านชนนามอน ปันง

วันที่ ๒๔ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๒

ทูล ถ่มเต็จกรมพระนริศ ฯ

หม่อมฉนโตรับถวายพระหัตถ์จดหมายลงวันที่ ๑๗ สิงหาคม นั้นแล้ว

สนองลายพระหัตถ์

หม่อมฉนชานอธิบายที่ประทานมาถึง พระราชดัญจกร มังกรหก (หรือชก) แด่พระราชดัญจกรมหาโตโต ทำให้ทวนรำลึกถึงพระราชดัญจกรมังกรเด่น (หรือคาบ) แก้ว ซึ่งถ่มเต็จพระพุทธรเจ้าหลวงพระราชทานให้เป็นตราสำหรับโบราณคดีสโมสร ในประกาศนี้เรียกจำพระราชดัญจกร ถ้าพระราชดัญจกรของคนมิใช่สำหรับพระราชดำเนิรไปเมืองจันไซร์ คงดำหรับใช้ในการซื้อขายอันอนใดคนหนึ่ง พระราชดัญจกรของคนตั้งแต่คนแบบที่เขียนลายดูเป็นแบบเก่าถึงรัชกาลที่ ๓ มาคิดเห็นว่าจะดำหรับประทับพระราชดำเนิรไปเมืองญวนคอกกระมัง ในเรื่องพงศาวดาร ปรากฏว่าเมื่อก็ค เชียงต้อเขามาพึ่ง พระบารมีพระบาท ถ่มเต็จพระพุทธรชยตฟ้าจุฬา โดกแดงกดับไปคได้ เมืองไซ่ง่อนแะเมืองเวคิน ชนแรกคงควเป็นแค่เจ้าอนมกก ถวายคินไม้ทองเงินมายังกรุงเทพ ฯ ฉางฐานะเป็นแค่เจ้าประเทษราช คอนนคตามประเพณคิงมีแค่คู่ภักษรเด่นาบคคอบ ครนองคเชียงต้อโตเมืองตงเกยรวมราช

อาณาเขตประเทศเวียดนามใต้แต่ก่อนหมดแล้ว ก็คงคิดเป็นขี้อัศจรรย์
 นามว่าพระเจ้ายาตอง แคนหนักไม่ถวายคืนไม้ทองเงินดังแต่ก่อน เป็ดย่น
 เป็นมีพระราชดำรินมาเนื่อง ๆ ทางกรุงเทพฯ ก็มีพระราชดำรินคอบ
 พระราชดำรินไป มากับญวนเคย เป็นประเพณี มี ดับมาจน รัชกาลที่ ๒
 และที่ ๓ พระราชดำรินทมิไปเมืองญวนเห็นจะไม่ประทับพระราช
 ดัญจกรมังกรหูกเพราะเป็นคราหองของจีน จึงสร้างพระราชดัญจกร
 มังกรควมแก้วชน ไซคอกถระมัท ที่ทูลโตยเคาด้วยไม้กตเห็นกรอนที่จะ
 ใช้พระราชดัญจกรทองนั้น

• พระราชดัญจกร “ดงยามโลกศคราช” และพระราชดัญจกร
 “นามกรุง” พิจารณาเห็นมกตงเกศชยุเพียงว่า พระราชดัญจกร
 ดงยามโลกศคราชหมายถึงพระองค์พระเจ้าแผ่นดิน พระราชดัญจกร
 นามกรุงหมายถึงแผ่นดินในเขตราชธานี แต่ยังคงไม่ออกว่าจะ ใช้
 สำหรับกิจการอย่างใด

เรื่องพระราชดัญจกรต่าง ๆ ที่ได้อนจดยกขึ้นมาในจดหมายเหตุหลาย
 ฉบับแล้ว ถ้าจะให้เป็นประโยชน์ทางความรู้ผู้ถาวร หม่อมฉันเห็นว่า
 น่าจะทำตำราได้ โดยจัดตั้งถาวรค้อยไปนี้

๑) ทำบัญชีรายชชชพระราชดัญจกร และบัญชีนั้นเป็น ๒ หมวด
 คือหมวดพระราชดัญจกรที่สร้างก่อนรัชกาลที่ ๕ หมวด ๑ สร้างตั้งแต่
 รัชกาลที่ ๕ มาหมวด ๑

หนังสือ "ประเพณีคำสอนชาวภาคตะวันออก" ที่พิมพ์แจก
 ในงานศพเจ้าเชียงใหม่ ก็ถึงจึงได้นำมาให้หม่อมฉันและหม่อม
 ฉันทน์ได้อ่านตลอดแล้ว ก็inghamว่าช่างรวบรวมเอามาแต่งไว้เป็นการดี
 มาก พระพรหมมุนี (ชั้น) เอาใจใส่ในโบราณคดีมาก ยังมีเรื่อง
 อื่นอีกขอการทรงสมณศักดิ์คำถามแบบเวียงจันทน์ข้างไว้ ในหนังสือเรื่อง ๑
 ยังเรื่องว่าด้วยเนื้อหาของภาคและอื่น ๆ ที่ใช้เป็นที่เขียนในสมัยเวียงจันทน์
 เรื่อง ๓ ถ้าศรัทธาของเขามาได้ก็จะได้ และไปตรองเนื้อหม่อมฉันทน์ด้วย
 ฉบับ ๑

หม่อมฉันได้ทูลอธิบายไฉนแล้ว ว่าจะเขียนแต่เรื่องการพิช
 แต่งงานดมรดกของชาวเมืองทวาย จะทูลในคราวนี้ ชาวเมืองมณฑลทวายชาติ
 หลากภาษา ต่างชาติต่างทำพิธีตามแบบของเขา

๑) พิธีแต่งงานของพวกเขาถือคำสอน คริสต์ศตวรรษ ที่ สัญชาติเป็นฝรั่ง
 หรือแขก หม่อมฉันไม่เคยเห็นที่หนึ่ง ทราบแต่ว่าให้แขกพรตทำพิธีที่
 วัดหรือมณฑลเทศาภิบาลไปตั้งโต๊ะบนที่เจ้าพนักงาน แต่งกลบมาเลี้ยง
 อาหารกันที่ไฮโคต

๒) พิธีของพวกเขาถือคำสอนอิสลามผู้ใดตรงกันข้ามกับจีนอย่าง ๑
 พวกเขาตั้งศพที่บ้านเจ้าบ่าว พวกเขาตั้งศพที่บ้านเจ้าสาว แต่
 เหมือนกันอย่าง ๑ คือบ้านไหนจะแต่งงานจำต้องมีสายระยางไฟฟ้าแต่ง
 ด้ว่าในถานบ้าน และมีป้ายติด โคมไฟฟ้าเป็นด้วยอักษรว่า Wedding

ผ่านไปได้เห็นเตรียมก่อนหลาย ๆ วัน ก็ขอพวกโรงไฟฟ้าเขาทำไว้
 สำหรับให้เขาคัดเคี้ยว ส่วนการพินนทุดตามหม่อมฉันได้เคยเห็น คย
 เริ่มทำการพชด้วย เขียวพวกพองมากจนเสียงเวงค่า พวกอี๊ดตามมัก
 เสียงหลายจน แครจนเสียงจนเดียว ถึงจนถูกขเวงค่าเขียวพวกอี๊ดมี
 มาส่งคนนครให้พรก่อนพอได้เวงถูกขบางงานหัวคาราอ ๒๒ น. บาง
 งานกคกกวานน จึงแห่เจ้าบ้างไปยังบ้านเจ้าดาว ทว่าเห็นแห่จริง ๆ
 มีแตรวงและเครื่องศูรียงกรถยนต์กะบะหน้าหน้าตามหลัง แลวงรถด้วย
 เจ้าบ้างทำปราโถงแต่งด้วยผ้าโปร่งประดับดอกไม้ มีโคมไฟฟ้าห้อย
 ตามระบายนโคมตั้งและแขวนรายรอบ ตัวเจ้าบ้างแต่งตัวประดับด้วย
 เพชรพลอยนุ่งกางหมอนอย่างองค์พระประธานที่เขาเห็น มรดยนต์ตั้ง
 เครื่องโถนาโมทำไฟฟ้าที่จุด ในรถเจ้าบ้างพ่วงค้อไปด้วยกัน ๓ ค้อนั้น
 ถึงรถยนต์ของญาติและมีศรตามเป็นกระบวน แห่ไปตามถนนใหญ่ให้
 คนชมไปจนถึงบ้านเจ้าดาว ทางข้างบ้านเจ้าดาวหนักเขียวพวกของตน
 มาแต่ยงแต่ค่อนบ่ายในวันแต่งงานนั้น แต่พอค่ำแล้วคนฮนไปหมดเหลือ
 แต่พวกญาติเจ้าดาว แต่งห้องที่อยู่และแต่งตัวเจ้าดาวอย่างหรูหราคอย
 อย้อย่างเงยมั่งคั่ง พอกระบวนแห่พวกเจ้าบ้างไปถึงก็ให้เสียงด้วย
 เครื่องประโคม ที่เป็นงานสมรสไม่ถึงชนที่เป็นเศรษฐูไรจุดประทัด
 ค่ายกับเราทอดผ้าป่า พวกญาติเจ้าดาวก็พากันออกไปรับพวชนเรือน
 คู่เหมือนจะหม่อมฉันฝ่ายเจ้าบ้างด้วย อวยชัยให้พรแล้วจึงเข้าหอ

๓) พี่เลี้ยงงานของพวกที่มีพร้อมฉันไม่เคยเห็น เป็นแต่รู้เพียง
 จะพูดแต่ถวายเป็นเด็ก ๆ คนหนึ่งชื่อชื่อนมที่พี่จ้างไว้ทำสวนคน ๓ มี
 ลูกผู้หญิงยังเป็นเด็ก ๒ คน นมแม่ใจมารบใช้จึงเคยเป็นเพื่อนเล่นกับ
 หลานหม่อมฉันมากกว่า ๒ ปีแล้ว จนพูดภาษาไทยได้คล่อง อยู่มา
 เมื่อสัก ๒ เดือนมานี้ พ่อแม่ฉันมาบอกเป็นคำลับว่า จะขอให้ลูกสาว
 คนใหญ่ที่ชื่อกนัญมาไปแต่งงาน หม่อมฉันประหลาดใจจนออกปากว่า
 กนัญเด็กกนัญจะเอาไปแต่งงานอย่างไร เราบอกว่าอายุมันถึง ๓๒ ปีถึง
 ขนาดควรจะแต่งงานได้แล้ว หม่อมฉันก็ใจ เด็กกนัญมานั้นแต่ก่อน
 มาฉันจะจุมกแต่ใบหูข้างข้างได้คุมหูอยู่แล้ว เริ่มการพบเห็นจะตรงกับ
 หม่อมฉัน เขาบอกว่าให้เจาะใบหูข้างบนสำหรับเพิ่มหูช่ออีก หม่อม
 ฉันให้ถามว่าเจาะอยู่แล้วถึง ๓ แห่งไหนจึงต้องเพิ่มช่ออีก ได้รับคำ
 ข้างความเครื่องประดับเพิ่มช่อความหน้ามาสวยงาม การพบที่หม่อม
 ฉันได้เห็นเพียงเมื่อจมนมจะไปแต่งงานที่บ้านเจ้าบ่าวทางปากไปรี มัน
 แต่งตัวด้วยผ้าไหมนุ่งห่มอย่างผู้ใหญ่มาตา แล้วไปทำการพิธีแต่งงาน
 เมื่อแต่งงานแล้วพอยังคุมอยู่หลายวันจึงส่งตัว เมื่อส่งตัวแล้วมันเอา
 ของกำนัลมาให้ ศตายกบมาไหว้ ฝ่ายข้างหม่อมฉันก็ให้ของขวัญรับ
 ไหว้เป็นเสร็จงาน หม่อมฉันได้เคยอ่านหนังสืออธิบายประเพณีแต่ง
 งานของพวกนี้ดู ว่าที่แต่งงานแต่ผู้หญิงยังเป็นเด็กนั้น ทจริงเป็นแต่
 ทำพิธีเมื่อยังเป็นเด็ก พ่อทำพิธีแล้วส่งผ้าห่มกับเอาลูกกอดไป
 เฝียงไว้จนเติบโตใหญ่ได้ขนาดจะมีตัวได้ จึงส่งตัวไปให้อยู่กับตัว

๕) ประเพณีเงินแต่งงานในบั้นนี้ มีบุคคลซึ่งหาเลี้ยงชีพด้วย
 ๖ จำพวก จำพวก ๑ คือแม่ชื่อนั้นมักเป็นหญิงหม้าย ในคฤหบดีทชชิต
 ดัน พวกนี้ถือเอาเป็นธุระกิจ ในการเที่ยวตั้งเสาระตามบ้านผู้คน ใครจะ
 หาเมียหรือผัวก็ให้ดู เขาจะช่วยเลือกสรรแนะนำตอคนพูดจา
 ว่ากล่าวให้ตกลงกัน อีกพวก ๑ มีทั้งหญิงและผู้ชายทั้งเป็นเงินและ
 แยกเพศ หาเลี้ยงชีพด้วยเป็นพนักงานทำการค้าฯ ในพิธีทำ (คล้าย
 กับพวกกรรมราชของเรา) แต่งงานทีไหนก็เรียกคนพวกนี้ไปใช้
 ลักษณะการพิธีแต่งงานของพวกจีนที่ท่าในบั้นนี้ ดูทำต่างกันเป็น ๓
 อย่าง คืออย่างที่ ๑ ทำอย่างฝรั่ง เจ้าบ่าวแต่งตัวเครื่องสำอางเจ้าสาว
 ก็แต่งเหม่มนฉา ไปรดตมศรีพระประดับดอกไม้เหม่อนอย่างฝรั่ง เชิญ
 พอกพิธีทั้ง ๒ ฝ่ายไป ประชุมทำพิธี ที่ห้องใหญ่ในโฮเต็ล บ้างไป ทำใน
 อาคารของพวกมหายาน เรียกว่า Buddhist Association บ้าง ลักษณะพิธี
 อย่างนี้เหม่อนฉนไม่เคยเห็นแก่ตา แต่ทราบว่าเป็นตักนภาพภา ๑ ก็เสร็จ
 การพิธี บางทีแต่งงานอย่างนพรอมกัน ณ ที่แห่งเดียวกันหลาย ๆ คู่ก็
 มี คงเป็นเพราะทำงานแต่ละไม่สิ้นเปลืองเหม่อนทำพิธีอย่างอื่น จึงมัก
 ทำพิธีอย่างนคนเป็นพน

อย่างที่ ๒ ลักษณะเป็นจีนปนฝรั่ง เหม่อนฉนไม่เคยเห็นครั้ง ๑
 ทำพิธีที่บ้านเจ้าสาว เริ่มด้วยมีการเลี้ยงเวดาค่าอย่างฝรั่ง เชิญพอกพิธี
 ทั้งที่เป็นเงินและเป็นฝรั่งไปกินเลี้ยง (แต่เหม่อนฉนขอตัวไม่ไปในตอน

น) ตอนนั้นเจ้าบัวแดงเจ้าสาวหามาบังโตร์ด้วยไม้ หม่อมฉันไปก้ม
 บิตามารดาของเจ้าสาวก็พาไปดูห้องหอ คือห้องที่จะให้อยู่ด้วยกัน
 แต่งอย่างหรูหราเครื่องใช้ไม้ดียอนบรรจงจัดสรร เครื่องเท้าผู้หญิง
 อย่างหัวปลาคูกบักทองแกมลูกบัต ก็กว่า ๓๐ คู่ หม่อมฉันอยู่ตักครู่
 เขาก็พาควเจ้าสาวมาหา แต่งตัวอย่างแบบजनประดับด้วยเครื่องเพชร
 พลอยจนพราวตา เจ้าสาวรู้ภาษาอังกฤษพูดกันไต่ จึงอำนาจพรให้
 ตามธรรมเนียมแล้วผู้ใหญ่ พาเจ้าสาวไป และให้เรา คอยอยู่ในห้องนั้น
 ตักครู่หนึ่งเจ้าบัวแดงมาทักบ้านตามเงาฤกษ์ มีเพื่อนบ้างรุ่นราวคราว
 เดียวกันตจนแต่งเครื่องสำอางตามด้วยหลายคน เราจะไปไหว้พ่อแม่ผู้ต่าง
 อย่างไม่ก่อนหม่อมฉันไม่เห็น คือเมื่อเสร็จการนั้นแล้วเขาให้เจ้าบัว
 แดงกับเจ้าสาวมาบังเตียงกันที่หัวโตร์ยาวในห้องรับแขก แล้วเชิญแขกไป
 นั่งที่เก้าอี้ตอมมา มีคนถือถาดตมด้วยนารีงน (ขนาดถ้วยน้ำพริก) ตม
 เต็มในหม่อมฉันอยู่ข้างเจ้าสาว ๆ ยกถ้วยชงคานบแล้วตั้งให้แขกกินรัง
 นกคนละถ้วย กินแล้วต่างอำนาจพรเจ้าบัวแดงเจ้าสาวแล้วถอยออกมาให้
 เก้าอี้แขกอื่นเขาไปกินรังนกและอำนาจพรเรียงตัวคือไปจนหมดงาน
 อย่างजनประดับหม่อมฉันได้เห็นเพียงเท่านั้น

อย่างที่ ๓ แต่งงานตามประเพณีजनแท้ หม่อมฉันได้เห็นที่บ้าน
 พระยารัตนเศรษฐี (ค้อยุดอก ณระนอง) เมื่อเร็ว ๆ นี้ เขาแต่งงาน
 นางสาวแปะบ่วงถูกสาวคนเล็ก เชิญพวกหม่อมฉันไปด้วยกันหมดได้

เห็นลักษณะงานถนัดกว่าแห่งอื่น ทบานอชฎางค์ของพระยารัตน
 เศวตรัฐคกแต่มีราว โคมไฟฟ้าเหมือนแต่ในงานทบานอื่น กอหนวันแต่
 งานเซียมพวกพ้องไปเลี้ยงอาหารค่ำ แต่หม่อมฉันขอตัวไม่ได้ไป เมื่อ
 คุณหญิงรัตนเศรษฐีมาเซียมเจ้าหญิงบอกกล่าวขบว่าเมื่อไปพบดูต่างที่จะ
 แต่งงานขอให้พูดจาเอาใจ เช่นชมเครื่องแต่งตัว หรือชมว่าแต่งตัวสวย
 อย่านำให้ไป แสดงความดีงาม ด้วยเครื่อง แต่งตัววันแต่งงานนั้น ประดับ
 ประดาอย่างเงินหนักมาก ถ้ามีพวกพ้องเพื่อนฝูงไปปรารภเช่นนั้นเกรง
 ดูต่างจะร้องไห้ด้วยรำคาญเครื่องแต่งตัว เวลาทำการพรวนเขานต์
 ให้หม่อมฉันไปเจตา ๓๓ นาฬิกา เพราะกำหนดฤกษ์เจตาบ่าย ๑๔
 นาฬิกา เจตาว่าจะมาถึงบ้าน เมื่อหม่อมฉันไปถึงเห็นแขกที่ไปช่วย
 งานมมากกวารอยแฉ่ง มีแขกคนไทยชนมุดหาเห็นมีฝรั่งไม่ แขกมัก
 เป็นผู้ใหญ่ชนเป็นพว้านาอาวสูงเป็นพัน ที่เป็นหนุ่มสาวน้อย หญิงต่าง
 ดูจะเป็นพวกเพื่อนนักเรียนของเจ้าสาวหรือเป็นญาติทงนน เขาจับ
 แหกผู้ชาย ในห้องชนต่างรบแขกผู้หญิง ในห้องชนบน แต่พวกหม่อมฉัน
 เขาเซียมชนไปชนบนคงเกาอแฉ่งให้ ดูการ พิศต่างท เกไม่ ประปนกับแขก
 พวกอื่น ๆ ถึงเกิดดูพวกแขกผู้หญิงถ้าเป็นชนมุดใหญ่แต่งตัวอย่างเกา คือ
 เกาผมสูง หุ่นผ้าได้รังได้เดือกรุย หรือทเรียกกันว่า “แต่งอย่าง
 ขอหย้า” ทงนนแต่ประดับเครื่องเพชรพลอยมาอดตกันทุกคน พวกที่
 เป็นหญิงสาวดีผมอย่างฝรั่งแต่แต่งหน้าแทบไม่เว้นตัว บางคนได้เดือ

ยาวแหวกข้าง ๆ อั้ง โคนชายอย่างเฉียงไฮ้ บางคนก็ได้เลื้อยรัดเขื่อน
ทางเก่งขันอย่างเช่นตั่งกันเป็นลำมัญ ในปิ่นนี้ ตั่งเครื่องเพชรพลอย
ก็เดกน้อย

ที่ท่า พิช นน ธนต่าง หลง ดบแฉ ครงทางเช่าเรอหม มีโคะ เครื่อง บูชา
(อย่างโคะไซก) ตังไว้โคะ ๓ ขนบนมโคะเครื่องบูชา (ดูหม่อมจะ
เป็นอย่างโคะไซก) ตังในท้องประชุมแขกทางข้างด้านหน้าเรอหมโคะ ๓
ตั่ง โคะที่บูชาสำหรับบ้านอนอยู่ตมผนังด้านหลัง มีโคะขวางหลัง) ตัง
เครื่องบูชาและเครื่องประดับพิเศษสำหรับงานโคะ ๓ โหมของเครื่องตัง
พิเศษบน โคะหม่อมฉันประหลาดใจอย่าง ๓ ที่มี "หมากพนม" จะ
เรียกอย่างอื่นไม่ได้ มีหมากเจียนและพลูจับประดับเป็นชั้น ๆ ค่อยขึ้นไป
เป็นแต่รูปแปดกจากหมากพนมเทศมหาชาติไปบ้างเท่านั้น อาจจะเป็น
เพราะไทยพวกญาติของพระยารัตนเศรษฐีและภรรยาพระยารัตนเศรษฐี
อันเป็นเชื้อไทยทั้ง ๒ ฝ่าย หรือพวกมลายูทำมาช่วยหม่อมฉันไม่ทราบ

หม่อมฉันไปถึงกำลังเจ้าสาวจะลงมาบูชาเทวดาที่ โคะข้างตั่ง ตั่ง
ตังได้ เดี่ยวแพรวปักไหมทองและไหมดี เป็นเสื่อทางอย่างจีน ชายยาวลง มา
ถึงข้อเท้า ปลายแขนก็ยาวเดยออกไปจากปลายนมหม่อมฉัน ทศตรงอก
เดื่อนนประดับเครื่องเพชรแทบไม่มทอวาง บนศีรษะก็ได้หมวกทางคันทม
เครื่องเพชรพลอยประดับ เวลาเดินให้ประดับนมออกตรงอกจนชายแขน
เสื่อจรคกันไม่แลเห็นมือเจ้าสาว คอขงมีนางหมักงานอำนวยความสะดวกพิชคน ๓

เดินเที่ยงไปด้วย สำหรับขทางและบอกให้เจ้าต่างทำอย่างไร ๆ พอ
 หมดขมฉัน พบตัวเจ้าต่าง ก็เข้าใจ เหตุ ที่ คุณหญิง รคนเศรษฐู ได้ ห้ามไว้
 เพราะแม่บวชเป็นคนคุ้นเคยชอบพอกับพวกหม่อมฉันมาแต่ก่อน เคย
 มาทชนนามอนสอดเนียง ๆ แคพบวันนคุดหน้าตาดไมยมเยมอย่างเช่น
 เคย ก็ตั้งเกดได้วาทงเป็นเพราะว่ากายูเกรืองแคงคว หม่อมฉันคอง
 เข้าไปจับมขชางนชกแซนเดือให้พร เจ้าหญิงก็พากันชมเชยต่าง ๆ
 การบูชาเทวดาท โตะชนต่างจะทำอย่างไรหม่อมฉันไม่ได้เห็น บูชาแต่
 กกดบชนไปชนบน กราวนไปบูชา (เห็นจะเป็นบุพการี) น โตะ
 เครื่องบูชาคงทอยูชางตานหน้า พวกเจ้าพนักงานแจกเทกได้เกรืองแบบ
 ยชางฝรั่งศคทาเชงคชยคาม เวลางบทจะยกเกาชคงทไทน หรือท
 จะทอดเบาะให้คูกเขา มนชนเหมือนพวกโรงงวไมคองมีโครงตั้ง บวงที่
 มนคกเคชนเอาคองช่าไป เมื่อเจ้าต่างบูชาทโคระศวตานหน้าแต่ถ พ้อ
 แม่ คอ พระยารคนเศรษฐูกับคุณหญิงเข้าไปยืน ๒ ช้าง เขาแพร่ไปรง
 ด้ดำปักถวคตายทองคดุมกัษะเจ้าต่าง การคดุมยำนพระยารคนเศรษฐู
 บอกชบายแก่หม่อมฉันเมยกายหลังว้าเป็นชรรมเนยมเกามาก เริ่มม
 แดเมชจนเดยบ้านเมืองแก่พวกเม่งรุ แต่ ننเมอแคงงานดุกช่าว จึงเขา
 ฉาคดุมหัวเดยมให้ เห็น เครื่องหมาย อย่างใด ๆ ที่ ปรากฎว้าพวกเม่งรุ
 ปกครอง เมื่อพ้อแม่คดุมมำให้แเดวก็พาเจ้าต่างกดับเข้าไปช่อนควอยู่
 ห้องโน

คราวนั้นถึงพืชศยน์เจ้าบ่าวมากอง เมียมมาถึงข้างต่างทำอย่างไรบ้าง
 หม่อมฉันไม่ได้เห็น เห็นแต่เมือชนมาชนบน มีผู้ใหญ่เขาใจว่าเป็น
 บ่าวหน้า ๒ คน คือเจ้าบ่าวได้เสื้อแพรดีเชียวปักทองประชันสีเขียวเข้ม
 ขอบเท่า คัดคุมไฟด่างอย่างจีน บนศีรษะได้หมวกกาไหล่ของรูปคล้าย
 ชามด่างหม่อมพรวบ มีพวกเพื่อนบ่าวสองคนเป็นชายหนุ่มแต่งเครื่องต่างด
 บางคนก็ได้แต่เสื้อเชคตามหลังหลายคน เมือเขาไปถึงโต๊ะเครื่องบูชา
 ครัวข้างใน พวกพนักงานคงเกาะอเดียวให้เจ้าบ่าวนั่งข้างหน้าโต๊ะ พอ
 เจ้าบ่าวนั่งแล้วพวกเพื่อนบ่าวก็ยกนมทากกรยาอากาศกระของธนูกลั่นนาม
 และเข้าไปพูดกับเจ้าบ่าวเป็นทล่อเจียนต่าง ๆ เจ้าบ่าวก็นั่ง คอย
 เขาบอกอธิบายแก่หม่อมฉันเมือภายหลัง ว่าเป็นการตองใจเจ้าบ่าว
 ติงยให้เพื่อนฝูงที่เคยเที่ยวกระของมาตวงกันแต่ก่อน มาชักชวนให้ได้พ
 ธุราและเที่ยวกระของตามเคย ที่เจ้าบ่าวนั่งอยู่ได้เป็นดำคญว่าเจ้าบ่าว
 ตระพยศด้วยหวังจะตงตัวให้เป็นฝั่งฝาคือไป เมือทอดของดำเรจแล้วจึง
 พาเจ้าบ่าวเข้าไปรับเจ้าสาวมาจากห้องใน เจ้าสาวเดินหน้าเจ้าบ่าว
 เดินตามไปยังโต๊ะเครื่องบูชาครัวข้างหน้าและบิดามารดาขยชยอยู่ ทนน
 บ่าวสาวเข้าไปคำนับบิดามารดา (ดูเหมือนจะเป็นพิธีทักดูกต่างให้
 แก่เจ้าบ่าว) ค่อนนั้นพาเจ้าบ่าวเจ้าสาวไปยังห้องหอที่จะ ให้อยู่ด้วยกัน
 ห้องนั้นแต่งหรูหราเหมือนพรรณนามาแต่ก่อนแล้ว พอถึงหน้าเคย
 หม่อมเจ้าบ่าวเขาพดตามจวเขยเอาแพร ไปรับคำที่คคุมเจ้าสาวออกเดิน

เขาไปพาดไถบนหลังเตียงนอน ส่วนเจ้าสาวที่ปลดตุ๊กตุมคอเดือของ
 เจ้าบัวเมื่อดู (ทำนองจะเป็นสัญญาว่าตัวมัตราจะอยู่กับเป็นผัวเมียกัน)
 แล้วไปนั่งโต๊ะกินข้าวจนจุดโหม่งกนด้วยกนทง ๒ คน กินพอเป็นพิธี
 แล้วลุกออกจากห้องนอน ไปยังโต๊ะเครื่องบุษาคู่ตัวกันใน พนักงาน
 จุดเกาใจหน้าโต๊ะสำหรับบ้านังศอ ๓ มารตานิสังศอ ๑ เจ้าบัวเจ้า
 สาวเข้าไปคุกเข่าตรงหน้าตั้งหน้าชาให้บิดามารดาบริโภค (ทำนองจะ
 เป็นการไหว้และอำนวยพร) เป็นเสร็จพิธีทำที่บ้านเจ้าสาว ค่อน
 เจ้าบัวกับเจ้าสาว ยังแต่งตัวเต็มยศอย่างได้พรรณนามา พากนชน
 ารถไปไหว้ บิดามารดาเจ้าบัวเสร็จแล้วจึงพากนกดบมาอยู่ ที่บ้านพระยา
 รัตนเศรษฐี หม่อมฉันทราบเพียงเท่านั้น

กรรมิศวรแล้วแต่จะ โปรด

๓๖ ทรงพรหม

ตำหนักปลายเนิน กลองเคย

วันที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๑๒

กราบทูล ถ่มเค็จกรมพระยาตำรัง ฯ ทราบฝ่าพระบาท

ถวายพระหัตถ์แว้ ลงวันที่ ๓๗ สิงหาคม ได้รับประทานแล้ว

สนองลายพระหัตถ์

ครั้นถึงพระปรมาภิไธยอย่างจั้นของพระเจ้าแผ่นดินเรา ราวักตาม
ก็ตระหนักใจว่าเคยได้ยินเหมือนกัน แต่จำได้เพียง ๓ พระนาม คือ
“แต่ตาก” เป็นพระนามพระเจ้ากรุงธน “แต่ฮุด” เป็นพระนาม
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า “แต่เจีย” เป็นพระนามพระองค์ใด
ก็ดมเดี่ยแล้วด้วยใจหนักไปในทางไม่เชื่อถ้อยบอกกล่าว “ดัม” จึงไม่
ได้กำหนดใจจำ ข้าเห็นมพुरुอยู่ด้วยที่คำ “ฮุด” เคยตั้งเกล้าว่าคำนั้น
ใช้ในที่ตรงกับคำ “พุทธ” ของเรา พระนาม “พระพุทธยอดฟ้า” ก็
เพิ่งบัญญัติขึ้นในรัชกาลที่ ๓ กว่าจะเป็นที่ประติษฐ์ให้

ที่กราบทูลว่าพระราชัญจกรมหาโตโตม้จาดองหตายดวง ไหญ่
กมเดกกมนน ทรงพระราชดำริว่าจะเป็นที่ราชซึ่งพระเจ้ากรุงจั้นประทาน
ห้องตามลำดับรัชกาลนั้น เข้าที่อยู่มาก แต่หมคบัญญัติไม่ได้ตั้งเกล้าว่า
หนังสือผิดกันหรือไม่ถึงจะตั้งเกล้าเห็นว่าผิดกันก็อ่านไม่ออก ไม่ทราบ
ว่าอะไร จะต้องอาศัยคนรู้หนังสือจนอ่าน แมคนทรูหนังสือจนกไม่ใช้
จะอ่านหนังสืออย่างทีเขียนเป็นประแจจั้นได้ทุกคน เป็นการลำบากอยู่

ดูเป็นยังไม่เข้าพระทัยจะแจ้ง ในเรื่องตราบุษบกประทับ คงเป็น
 ค้วยเกล้ากระหม่อมกราบทูลดวงไป จึงจะกราบทูลด้วยใหม่ต่อไปนี้
 คราวครั้งที่กราบทูลว่าเก่าก่อนรัชกาลที่ ๕ นั้น เป็นรูปตะเกียงดับ ไม่มี
 ไฟ จะไปเข้าทาง "ธมฺโมปทีโป" เห็นไม่ได้ จึงนึกว่าเป็นคนละดวง
 กับบุษบกประทับ ถ้าหากตราตะเกียงดับซึ่งเป็นตราเก่า นั้น จะเป็น
 สะพานให้ทูลกระหม่อมทรงพระราชดำริดำเนินไปเป็นตราบุษบกประทับ
 แล้วว่าไม่ถูก อาจเป็นได้ ที่กราบทูลว่าตราตะเกียงดับเป็นของเก่า
 ก่อนรัชกาลที่ ๕ นั้น ถ้าหากว่าทางผู้มีอำนาจก็ไม่มีอะไรที่จะทรงเชื่อ
 ถอดด้วยพระองค์เอง คือตะเกียงที่ปรากฏอยู่ในตรา นั้น เป็นรูปคล้าย
 กระจ่างหรืออย่างถ้วยแก้วเชิง ตรงกลางกระจ่างมีพวยไฟขึ้นไปที่หนึ่ง
 ซึ่งไม่เคยเห็นมีใช้ในรัชกาลที่ ๕ ถ้าหากเกล้ากระหม่อมไม่ได้ไปชุกพบ
 ทรงกรุงเก่า (ซึ่งกรมหมื่นมหิศรตจพงษ์ว่าตะเกียงยายจำแฉ่น) แล้วจะ
 ไม่รู้เลยว่าสิ่งที่ตั้งอยู่ในบุษบกนั้นเป็นตะเกียง

ขอถวายอนุโมทนา ในการที่ได้ทรงเก็บเอาพิศดารต่าง ๆ เข้าไป
 ไว้ในพิพิธภัณฑสถานหมด แม้ชาติไปเต็มหนึ่งก็ยังเป็นการดีมาก
 เรื่องพิศดารานมเหตุที่จะกราบทูลบรรเลงถวาย แก่เกล้ากระหม่อมเขียน
 คาทาในพระราชบัญญัติ "สยามโลกัศราร" ไปถวายสมเด็จพระ
 พุทธโฆษาจารย์ ขอคำแปลแต่ท่าน และลงท้ายบอกออกด้วยไป ว่า
 ต่างที่จะจดบันทึก เพราะเห็นเห็นอักษรในพระราชบัญญัติ ซึ่งประทับได้

ไม่ช้า ด้วยเหตุนี้ท่านจึงไปต่อบังกวัดบวรนิเวศ ด้วยท่านระลึกได้
ว่าสมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงรับพัดพระราชดุษฎีจากรองค์
นั้น แต่พระยูกษาคำหนักไม่รู้ชื่อไหนชื่อไหนอะไร เลยไม่ได้เรื่อง แต่
จริงท่านควรทราบ เพราะท่านเองก็ได้ถวายพัดครั้งท่านได้รบเดิม
หนึ่งแก่ฝ่าพระบาท แต่เห็นจะเป็นด้วยไม่เข้าใจ ว่าฝ่าพระบาททรง
เก็บพัดตราหมดทุกเล่ม

“ตอยด์เทพ” เป็นอันได้ความแน่ว่าเรียกชื่อตามชื่อผู้ซึ่งอยู่ที่
ชานน “ตา” เค็มเขากหดงเพื่อให้เพร็ดพรงโดยไม่มมุด ที่เรียกว่า
“เขาอูด” กัมเขยงใจในหนังสืออันเหมือนกัน เกด้ากระหม่อมยังได้
พดิกดูพจนานุกรมของอาจารย์จตเขตต์ด้อบ “อูด” แปลให้ใจว่า
ออย ชื่อเมืองตั้งชานนตย์ ซึ่งควรจะเป็นเมืองระยองนน เห็นได้ว่า
คานานแดงที่หดง นกถึงชื่อเมืองระยองไม่ออก พระนามขุนหดงเคือ
กิตถึงไม้ทน เป็นอันเคียวกับพระนามเจ้าฟ้าดอกมะเดื่อนั้นเอง อันชื่อ
แต่ก่อนนั้นเห็นจะแต่ใดใครคือใครจะเรียกกัน ทนุหดงผู้ใหญ่ให้ชื่อ
เห็นจะมาเกิดชนภายหดง แม่ทุกถนคนทนงกมกจะมดของชอ ซึ่งชาย
ดิด์เธอเรียกชอผู้ใหญ่ตั้งว่าชอเค็มยศ ด้วยเธอเขยงหนังสือถึงหญิงอ
บอกข่าวเกด้ากระหม่อมจะกตบถนกรุงเทพ ฯ เธอว่าเธอหนักชอเค็มยศ
ของหญิงอไม่ออก

เพิ่งจะได้ทราบ ว่าพระอุโบสถวัดบวรนิเวศที่เป็นครุมุขนั้น เพราะ
 รัชชูปถมาเจ็ดเพื่อสร้างพระเจดีย์ ถึงแม่พระอุโบสถเก่าจะเป็นจตุรมุข
 เหมือนเมรุก็ด ก็ปรากฏอยู่ว่าที่เป็นจตุรมุขนั้นก่อแก้คอเคมที่หลัง
 หนึ่งต้นมาวัดบวรนิเวศนั้นไม่เหมือนกบที่โหนดหมด พระประธานอยู่นอก
 เสดมา ฝ่าพระบาทย่อมจะทรงระดักได้ ว่าเสมาทางด้านหลังอยู่หน้า
 ฐานชุกชี เพราะเหตุนี้เมื่อแรกระหม่อมจึงไปจับได้ว่ามุขข้างคอใหม่
 เพราะกบผนังที่บดมารวมด้านหลังไว้ครึ่งหนึ่ง นวากงัดมาเก่า ไม่ใช่ที่
 กุศลระหม่อมทรงผูกขยายออกไปอีก

ข่าวกรุงเทพ ฯ

เมื่อวันที่ ๓๕ หยิงจงไปหา บอกลดาจะขอกมาบ้าง เกด้า
 ระหม่อมก็บอกว่าได้ทราบแล้ว เพราะสำนักงานราชเลขาการบอก
 มา ในการที่เซอไปทานั้น หยิงมารยาตรกับหยิงกุมารีคิดไปด้วย
 ก็ไม่มีอะไรนอกจากคุยกันเท่านั้น รู้จักว่าหยิงกุมารีโตมากแล้ว ดู
 เป็นหัดดี ๆ ที่เซอคิดหยิงฮามไปอยู่กบมานปดายเนิน แต่ทว่าจริงนาน
 ที่เคยจแล้ว

เมื่อวันที่ ๓๖ เจด้า & ทุ่มกว่า เห็นฟ้าแดงกรูว่าไฟไหม้ แต่ก็
 หารไ่ม่เอาใจได้ค้อยไป จนรุ่งขึ้นจึงได้ทราบว่ามีไฟไหม้แถวโรงเรียนด้าย
 บัญญา เพราะเกี่ยวข้องกับหตานวิธ้าหา ไหม้เอามากด้วย คิดดูถึง
 เรื่องไฟไหม้ เมื่อยงมหน้าที่อยู่ไนทหาร พอไฟไหม้ก็ของแดงตัวคอย

ราชการ ครั้นต้นหน้าทจากทหารแดง พอรูว่าไฟไหม้ก็พุ่งไปดูไฟ
 บ่ยอมเข้าไคถึงไฟทุกที มาเมื่อใหม่หัดตั้งวัดพระธรรมกายแถวถนนพระ
 ซากาศย์ ไปถึงบ่ยอมมหาภาพสะพานผ่านฟ้าก็คองหยุดไปไม่รอดเพราะ
 คิดคนดูแน่นหมด จึงวิ่งกว่าเคยจนคนมากชนกว่าแต่ก่อนมาก จะเข้า
 ถึงไฟไม่ได้ คองคนกหยุดการไปดูไฟ เมื่อวันที่ ๒๐ จะคองไปช่วย
 พระยาสุรเสนาเขาบวชอุกที่วัดเทพศิรินทร์ เป็นอนจะคองผ่านที่ไฟไหม้
 ไป จึงให้รถขับไปทางถนนกรุงเกษม แล้วเดินรถจนหลงไปเข้าหัด
 วัด ซากลับไปทางถนน ๒๒ กรกฎาคม เห็นเนกที่ขงไฟไหม้มาก
 เต็มที่ ยังไม่เคยเห็นที่ไฟไหม้กว้างใหญ่เท่านี้มาเคย จะพรรณนา
 ถวายให้ละเอียดก็ไม่มีประโยชน์ เพราะหนังสือพิมพ์เขาพรรณนาไว้
 มากแล้ว คองอดจนมแผ่นทด้วย คองจะได้ทรงทราบละเอียดแต่ทุก
 ประการจากหนังสือพิมพ์ทางหลายหน โรงเรียนบาลทวัดเทพศิรินทร์
 ได้ยินว่าร้อนจนควนจน พระคองช่วยกันสาดน้ำ ตุกรมถนนตรงโรง
 เรือนข้ามกยงมเรือนเหลยทไฟไหม้ไฟเคมหลังบ้างคองหลังบ้าง ไฟไม่
 ถึงถนนเลยอก กระหนโรงเรียนทวัดเทพศิรินทร์ขงเคมท ทวัดพลับพลา
 ซัยขยคตกับไฟเดี่ยด้วยซ้ำ แต่ดูไม่เป็นไรเลย เข้าใจว่ากำแพงแฉะ
 กันไม่รมเซตคช่วยบ่องกันไว้

เมื่อวันที่ ๒๒ ได้รบตมคของส่มาคมเกิน ซึ่งทรงพระเมตตาโปรด
 ประทานเข้าไปให้อาน อยู่ข้างประหลาดใจที่เป็นภาษาอังกฤษล้วน จะ
 ไล้ค้อยเพียรอ่านไปตามสติกำลัง

เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๖๕
ใหม่ ได้มีมติขายที่ดินมาฉันทวย เป็นผลของกลาง ๆ ขอถวายพระกรุณา
ทรงมีคำสั่งแต่จะโปรด

พรพ

บ้านชินนามอน ปันง

วันที่ ๓๓ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๖๕

ขอ ส่งเอกสารพระนริศ ฯ

หม่อมฉันได้รับถวายพระหัตถ์เจรณบบดงวันที่ ๒๖ สิงหาคม นั้นแล้ว

สนองลายพระหัตถ์

ซึ่งท่านทรงพระเมตตาโปรดให้ นิมนต์ พระนริศไป เข้าในงานฉลอง
เรือนใหม่ที่หญิงชื่่อสร้างคล้ายกับฉลองพระนริศด้วยนั้น หม่อมฉันมีความ
ยินดีอนุโมทนาและขอบพระคุณมาก นอกจากนั้นขอได้โปรดตรัสบอก
หญิงชื่่อด้วยว่าหม่อมฉันขอพรแก่เธอกับทั้งลูกทุกคนให้ อยู่เย็น เป็นสุข
ทุกประการเป็นนิจ เทอญ

เดี๋ยวนี้ด้วยพระนริศนั้น หม่อมฉันก็ได้เคยตั้งเกล้าว่าไปเสมาติดกับ
ผนังพระอุโบสถ และมีอยู่ในขันได้ฐานสูงชันด้านหน้าโบ . และยังมี

นอกพระอุโบสถข้างด้านหลังที่เคยเป็นวิหารพระพุทธชินสีห์อีกโบสถ์
 ทำโบสถ์มาติดกับผนังโบสถ์หม่อมฉนเคยตั้งแถวความตอนอีก ๒ แห่ง คือ
 ที่พระอุโบสถวัดพระนเรศวรวิหารแห่ง ๑ ซึ่งหม่อมฉนฉนนั้นขึ้นฐานว่ากรมพระ
 ราชวงศ์บรมราชกาดที่ ๑ คงจะทรงทำอย่างนั้นตามคำแนะนำของพระมอญ
 จึงเป็นแรกมี ครั้นต่อมาเมื่อไฟไหม้พระมณฑปและอุโบสถวัดมหาธาตุ
 กรมพระราชวังบวรพระองค์นั้นทรงปรากฏว่าพระอุโบสถเดิมแตกไป จึง
 โปรดให้สร้างพระอุโบสถใหม่ ขยายแนวผนังออกไปเท่าแนวโบสถ์เดิม
 เดิม แต่จะขยายแนวเดิมไม่ได้ เพราะติดพระวิหารและพระมณฑป
 จึงให้เอาโบสถ์มาติดกับฝาผนังพระอุโบสถเหมือนอย่างวัดพระนเรศวรวิหาร
 หม่อมฉนเคยนึกปลาตใจว่าเหตุไฉนที่วัดมหาธาตุโบสถ์กับวิหารซึ่งสร้าง
 เป็นคู่กันจึงไม่เท่ากัน และจึงไม่เข้ากับศูนย์พระมณฑป ให้ต้องเอา
 เส้นวัดชนันต์จรดใต้ศูนย์กันหมด จึงรู้ว่าพระอุโบสถเดิมนั้นเป็นของ
 สร้างใหม่ ขยายแนวผนังออกไปเท่าแนวเดิม ชวนให้เห็นว่า
 กรมพระราชวังบวรราชกาดที่ ๑ จะเอาแบบโบสถ์มาติดฝาผนังวัดพระนเรศวร
 วิหารและวัดมหาธาตุไปทำที่วัดบวรนิเวศ แต่ปรากฏในหนังสือ
 บางเรื่องคือ "ประวัติวัดบวรนิเวศ" ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
 พระปิณฑชเป็นต้น ว่าเมื่อพุทธกระหม่อมทรงผนวชเสด็จประทับอยู่ ณ
 วัดบวรนิเวศได้ทรงทำพิธีผูกพัทธสีมาวัดบวรนิเวศอีกครั้งหนึ่ง หรือชื่อ

ทรงหม่อมฉมโมมหนงดือทวระดือบทบึงนง ถ้าทรงดือบทหนงดือน นกจะ
ได้ความ

เรื่องไฟไหม้ถนน ๒๒ กรกฎาคมหม่อมฉมได้อ่านหนังสือพิมพ์ใน
หนังสือพิมพ์แล้วดูที่ของที่ถูกไฟไหม้ใหญ่โตจริง ทรงนึกเหมือนจะเป็น
ครั้งที่ ๒ หรือที่ ๓ ที่เกิดไฟไหม้ในท้องถนน ถอยขึ้นไปจากถนนเป็น
เพราะ “ไฟใหญ่” ใหม่ ในรัชกาลที่ ๖ จึงเป็นเหตุให้สร้าง
วงเวียนและถนนแยกไปหลายสาย ถนนที่ ๒๒ กรกฎาคม เป็นต้น

ที่คิดว่าทรงระลึกถึงไฟไหม้ ในสมัยเมื่อพระองค์ท่าน ยัง ทรง เป็น
ตำแหน่งนายทหารนั้น ทรงให้หม่อมฉมนักชอไปถึงวัดบไฟอย่าง
โบราณที่ใดเคยรู้เห็นมา คุณ่าจะเขียนพรรณนารักษาไว้อย่าให้สูญเสีย
จึงเลยเขียนบรรยายลงในจดหมายเจรณฉบับนี้ คงเริ่มความเบื้องต้น
สำหรับให้คนสมัยใหม่เข้าใจก่อน ว่าการดับไฟด้วยมีกรมทหารตงชน
สำหรับดับไฟด้วยใช้เครื่องดับมีสูบเป็นต้นอย่างฝรั่ง เพิ่งมีขึ้นในรัชกาล
ที่ ๕ แต่ก่อนนั้นการดับไฟใช้ประเพณีอย่างโบราณ ถ้าพิจารณาดู
น่าจะว่าเป็นวิธีที่ดีซึ่งจะทำได้ ในสมัยนั้น ๆ ด้วยแต่ก่อนมาเข้าเรือน
ที่หลังเมืองอยู่ ถ้าเป็นชนราษฎรอยู่เรือน “เครื่องผูก” ทำด้วยไม้ไผ่
หลังคามุงจากเป็นพน ชนคฤหบดีอยู่เรือนเรียกว่า “เครื่องดับ”
โครงเรือนทำด้วยไม้แก่นแต่ฝาเป็นโครงไม้ ไม้ถูกระแสอ่อน หลังคา
มุงจาก ชนสูงชนมาถบ้านขุนนางอยู่เรือน “ฝากระดาน” ทำด้วย

ไม้ แกมทงหมกและหลอดคามุงกระเบื้องเกิด วจงจากเป็นเรือนฝา
 กระดานเป็นแคเปิดย่นรูปแตรขนาดผดกบเรือนขุนนาง คกมแคเรือน
 พวกจีน เช่นในตาดำเพ็ง ทำคามแบบคักในเมื่องจีน และโปลัก
 อีหาว ในวัดกับพระราชมนเทียรของพระเจ้าแผ่นดิน เรือนชนิดต่าง ๆ
 ที่งามานเคียงอกศกยต่างกน พวกเรือนเครื่องผูกและเครื่องตีไฟไหม้
 ง่ายกว่าเรือนฝากระดานและคัก เพราะถ้าเกิดไฟไหม้ดมมักพัดพาถูกไฟ
 จากเรือนที่ไฟถ่าลงไหม้ปลิวไปคกบนหลังคาเพื่อนบ้าน ถ้าเป็นเรือน
 หลังคาจากก็เคยเกิดไฟไหม้เรือนเพื่อนบ้านต่อ ๆ ไป แค่ถูกไฟไม่ดู
 เป็นอันตรายแก่เรือนหลังคามุงกระเบื้อง เว้นแต่ปรมาทปล่อยให้
 ถูกไฟลุกอยู่นาน ๆ จนเปลวไฟไปถึงคัวไม้ ไฟจึงไหม้

การบ้องกัไฟอย่างโบราณนนเจ้าของบ้านแม่ ในวงเจ้าบ้านขุนนาง
 กตองหาเครื่องมือสำหรับตีไฟเตรียมไว้ เครื่องมือนนเรียกว่า "พรว
 ขอตะกร้อนา" "พรว" นนรูปปร่างคล้ายกับเคียวเกยงชาวมคคมสำหรับ
 คัดเครื่องผูกหลังคา "ขอ" นนเป็นเหล็กแหลมปลายงอเวียงกนอย่าง
 เรียกว่ามือเดือ สำหรับเกยจวอแยงสรพดัมภาระตรงที่ไฟคิตหรือโลัด
 จะคิตเอาลงเดือ "ตะกร้อนา" นนถ่านด้วยไม้ไผ่เอาช้นยาอย่างคร
 (ภายหลังมาเปิดย่นทำด้วยสังกะสี) สำหรับเอานาช่นไปเทตีไฟ ของ
 ที่กถ่ามานนยอมมตำมไม้รวกค้อให้ยาวถึงหลังคา ม้อย่างละหลาย ๆ
 ช่นมกราเวียงไว้ทุกบ้าน เพราะถงเป็นวงเจ้าบ้านขุนนางก็ยอมมมเรือน

พาหนีไฟ เป็นช่องที่พวกผู้ร้ายจะเข้าแย่งชิงเอาทรัพย์สินสมบัติเวตาเจ้าของ
 กำจัดอระวีระหว่า โดยเฉพาะถ้าไฟไหม้ในเวตามักค่าเจ้าของต้องถือ
 เครื่องศาสตราวุธเป็นต้นคอยป้องกัน อาจจะมีเหตุฆ่าฟันกันในเวตา
 ชุมมุนเช่นนั้น จึงเกิดประเพณีที่ผู้ปกครองบ้านเมืองต้องไปยิงไฟไหม้
 เพื่อบัญชาการดับไฟและป้องกัน ใญ่ผู้ร้ายด้วยทั้งสองสถาน ถ้าเป็น
 “ไฟใหญ่” ไหม้บ้านเรือนมากพระเจ้าแผ่นดินก็เสด็จไปทรงบัญชาการ
 เอง ได้ยินเล่ากันว่าครั้งหลวงเจ้าคบบฝ่ายหนึ่งวงหน้าเจ้าคบบฝ่ายหนึ่ง
 เจ้านายและข้าราชการก็ไปตามเสด็จคอยรับสั่ง ให้เป็นนายด้านทำการเป็น
 ส่วน ๆ โดยลำดับ ถ้ามีไฟใหญ่พระเจ้าแผ่นดินไม่เสด็จไปเอง เจ้า
 นายผู้ใหญ่ที่เสด็จไปก็ทรงบัญชาการ หม่อมฉันได้เคยเห็นทั้ง ๒ อย่าง
 ครั้งมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงถือราชประเพณีเช่นนั้นมาแทบตลอด
 รัชกาล หม่อมฉันเคยตามเสด็จหลายครั้ง และเคยเห็นที่เจ้านายทรง
 บัญชาการ ถูกนำพิศวงด้วยเจ้านายที่เสด็จไปนั้นนมั้แค้นทาดเด็กตามห้อม
 ต้อมไปไม่ก็คน ได้อาศัยพวกราษฎรที่มาดูไฟนั้นเองเป็นพนักงานดับ
 ออกพระโอษฐ์สั่งใคร ให้ช่วยอย่างไรคนนั้นก็ทำตามดูเหมือนคนที่ไปดู
 โดยมากจะมึนงงใจอยากจะช่วยอยู่ทงหน พอมันายตั้งกทำตาม เมื่อกกรม
 หมั้นภูวเรศฯ เป็นเสนาบดีกรมเมืองท่านใช้วิธีแปลกอย่างหนึ่ง คือเอา
 สมอโยชกาที่เรือใบไปทะเลใช้นั้นมาทงเชือกถ่ายสมอ ตั้งให้คนเอาสมอ

วิธีการดับเพลิงเคียววน ไซเคิลของตู้บอย่างฝรั่งแถมมีทั้งทหารดับเพลิง
 และ ไปตีสถ่อมเป็นบริเวณห้ามมิให้ ใครเข้า ไปดูไฟ โกดี้เหมือนแต่ก่อน
 ก็เป็นระงับเหตุไม่ต้องเกรง ไซร้ร้าย ในเวลาไฟไหม้ต้องนับว่าดี แต่
 เป็นอันเด็กประเพณีที่เจ้านายต้อง ไปช่วยดับไฟตั้งแต่ก่อนมา

เบ็ดเตล็ดทางป็นง

หม่อมฉันเห็น ในหนังสือพิมพ์เมื่อเร็ว ๆ ว่ามีมหาราช ในอินเดีย
 องค์ ๑ ออกมหาพิเนศกรรมอย่างสมัยใหม่ดูแปลกประหลาดนักหนา จึง
 คดหนังสือพิมพ์นั้นลงมายมากับจดหมาย

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

อกุ ๑๖ ๑๖๖๖

ตำหนักปลาทูเนิน คลองเตย

วันที่ ๓ กันยายน ๒๔๗๒

กราบทูล ส้มเค็ญกรมพระยาตำรากร ๑ ทราบฝ่าพระบาท

ตายพระที่ศาลเจา ตรงวันที่ ๒๕ สิงหาคม ได้รับประทานแล้ว

ตราราชลัญจกร

จะกราบทูลเรื่องตราและพระราชลัญจกรค่อไป เพราะได้ประดบ
เข้าใหม่อก

ตราพระตฤษณทรงหนุมาณประจำครั้งตำแหน่งวังหน้า คามที่
กราบทูลลักษณะมาก่อนนั้นหุดะหุดอม เพราะจำไม่ได้ ดวงตรานั้นมี
ขนาดใหญ่จุดได้ถึง ๗๗ มินิเมตร ใหญ่กว่าพระราชลัญจกรพระครูชพ้าห์
ซึ่งเคยเห็นทางบเสี่ยอก ในดวงตรานั้นมีรูปมนุษย์สองกรถือธนูทำถาด
แดง และทรงหนุมาณ รูปหนุมาณนั้นทำเป็นจักร กรคู้หน้าถอยศูด
ถือพระขรรค์ กรคู้หลังถือสังข์ล่อจกร ทางอนเคยเขาถือฉวางสังข์กบจกร
เป็นเครื่องหมายประจำองค์พระนารายณ์ ถ้าทำรูปพระนารายณ์แดงกร
คู้หลังจะค่อถือสังข์กบจกรเป็นประจำ ส่วนกรคู้หน้านั้นจะถืออะไรก็
เป็ดียนไปตามปาง

ได้พบเห็นประทับพระราชลัญจกรเป็นอักษรจีนเขาอกหุดายองค์
เป็นค่วหนงสี่จันขยงปกคกม เป็นค่วชนิตขยงพวกยกคคกม จำคอง
ให้พระเจนนอกษรรชวย ถ้าได้ค่วมาว่าองค์ใดมีความดำคัญ จะกราบ
ทูลมาภายหุดง ครงนจะกราบทูลค่อองค์ที่ทราบแนแฉวก่อน

พระราชธัญจกรของคหิง เป็นรูปสี่เหลี่ยม มีขนาดกว้างเหลี่ยม
 ๓๕ เซ็นติเมตร นับว่าเป็นขนาดใหญ่อยู่ ในนั้นเป็นอักษรจีนอย่าง
 เป็นปกติ ๕ ตัว มีผู้รู้เขาอ่านจบออกเสียงได้ว่า “เซียม — ก๊ก — แค
 — เจีย” คำนี้มาจับเอาใจ ด้วยพระนามอย่างจีนแห่งพระเจ้าแผ่นดิน
 ของเราน้อยพระนามหนึ่ง เขาจึงบอกถึงฐานแห่งพระราช-
 ธัญจกรของคหิง ว่าทำด้วยศิลาตายคำ ทิมอจับแกะเป็นรูปแม่กวางดาว
 มีลูกคุดสองตัว แดงมีรูปค้างคาวเกาะอยู่บนหลังแม่กวางฟังก็เข้าใจ
 ว่าหมายถึง ชิว ก๊วย ฉก ฉ้วน ฮัก นนหมายเอาองค์พระราชธัญจกร
 เป็นแน่ เมื่อได้ตรวจเทียบดูกับองค์เด็กมดกษณะเหมือนกันอีกของคหิง
 มีขนาดกว้างเพียงเหลี่ยม ๒๓ เซ็นติเมตร เขาจึงบอกไว้ว่าองค์พระ-
 ราชธัญจกรทำด้วยไมรา (ฮากเป็นหยกก็ได้กรรมัง) ทิมอจับแกะเป็น
 รูปสิงห์โต รวมพระราชธัญจกรชนิดทิมอแกะมี ๒ องค์ด้วยกัน นอก
 จากนถาพระเจนนอก เห็นมองคโตคำคญอก ก็ระกราบทูตมาให้ทรง
 ทราบต่อไป

พระราชธัญจกรซึ่งเขียนไว้ที่บ้านแม่ตะพระทวารพระที่นั่งจักรพรรดิ
 พินานั้น ได้ตั้งหญิงฮามแฉ้ว ว่าเข้าไปเซ็นชื่อถวายพระพรในงาน
 เณติมพระชนษาทของพระโรงหน้าแฉ้ว ให้ช่วยดูจดจำมาบอกด้วย

สนองลายพระหัตถ์

พระราชธัญจกรของคหิงพระราชทานตั้งมาคมโบราณคดีสโมสร ทรง
 พระดำริคดีว่าเป็นครั้งรัชกาลที่ ๓ นนถูกแฉ้ว พระราชธัญจกรของคหิง

ประหลาดอยู่มาก เป็นมังกรโตนี่รูปร่างท่าทางผิดกับมังกรจีน แต่พอ
 ฆรรษาฆรรษาแล้วคนก็เอาไปยกให้จีนเสียเต็มช แต่ความจริงไม่ใช่เฉย
 มกร. เป็นคำขาดดีดัดกฤศ เราได้มาทางอินเดีย ไม่ใช่ได้มาทางจีน
 ดลักษณะที่แตกต่างกันไป ทางอินเดียเขาคิดแปลงมาจากจระเข้ แต่ข้างจีน
 คิดแปลงไปเป็นงู ฆนแรกก็ทำหน้ายาวจนเราเรียกกันว่ามังกรหน้าตะเข้
 แล้วก็เปลี่ยนแปลงไปอีก เพราะอุปาทานเราขี้ตม่นเดี่ยวว่าเป็นของจีน จึง
 ทำตามลักษณะงูไป ที่จริงก็เห็นจะออกจากแหล่งอินเดียของมันเอง อัน
 พระราชาตัญจกรดวงท ไบราณคดีดี โมดร์ก็อยู่ย่น เรียกว่าฆรรษาเต็ม
 แก้วสันทกจะเรียกว่าฆรรษาคาบแก้ว เพราะดวงแก้วไม่ได้อยู่ใน
 ระหว่างปาก แต่ทำไมจึงไปผูกใจที่แก้วเดี่ยวหนักหนมหนักหนา คงจะ
 ฆคุดใจที่แท่นมากกว่า ด้วยว่าฆรรษาอยู่บนแท่นนั้นไม่มทไหนด ถ้าให้
 เกดากระหม่อมคงจะเรียกว่าฆรรษาบนแท่น

คำราพระราชาตัญจกรนนทหอดมุดเขาจะทำ แต่เดินคนตระทางกับที่
 ทรงพระคำรจะเอาดวงรอยประทับไม่ว่าพระราชาตัญจกรหรือคราอะไรที่
 ฆ้าคัญ เช่นคราเจ้ากระทรวงเจ้ากรมต่าง ๆ เป็นต้น ทั้งประจำชาติ
 ประจำครั้ง ดุดแต่จะหาได้มาเป็นทคัง แล้วเขียนคำอธิบายประกอบไว้
 ตามรูตามเห็น แดระถามประกาศพระราชบัญญัติอะไรซึ่งเกี่ยวแก่ครานั้น
 ก็จะมาประกอบไว้ด้วย เป็นการคิดทำตามสะดวกแห่งความสำมารถ
 ทจะพงททาใดกนบวาตอยู่แล้ว

อนพระราชธัญจกรนน เห็นจะมมากกว่าททรงพระดำริศาควาคว
 ะมมากที่เดียว เขาใจว่าใครคือใครทำถวายด้วย ไม่ได้มีพระราช
 ประสงค์จะสร้างชนกมมาก แดงกไม่ได้ใช้อะไร และที่เป็นของครึ่งๆ
 กลางๆ ควรจะนับว่าเป็นพระราชธัญจกรหรือมิใช่กมมาก เช่นที่ใช้ใน
 เรื่องดาบครามอันเป็นแต่การเดินและที่ ใช้ ในการเสือบ้าเหต่านเป็นคณ
 ด่วนเป็นของทำจนใหม่่นอกจากพระราชธัญจกรทมมาเคมทงนน

เป็นพระเดชพระคุณต้นเกล้า ททรงพระเมตตาไปตรวจนาเวียงวิ
 แต่งงานสมรดกนทป็นงไปให้ทราบ ส่วนพวกถือคำสอนคริตตั้งนคคว
 อยู่แฉวทจะทำการอย่างฝรั่ง ส่วนพวกอนนพชกกลตายเป็นฝรั่งบง
 เขาประปน ดูทางพวกถือคำสอนอิสลามเขาประเพณเคมกจับได้ว่า
 ทงานที่บ้านเจ้าบาว แดงให้เจ้าบาวไปส่งศอกที่บ้านเจ้าสาว ส่วนพวก
 ทมพนนแต่งงานกันแต่เดกอย่างพวกถือคำสอนพราหมณในอินเคย ซึ่ง
 ฝรั่งเคยนมาก แดงางทมคนคคจะคิดด้วยปรารภนาคกโต ด้วยหวังจะ
 ให้เด็กโตอยู่เป็นเพื่อนเดมคณเคยกนก่อน เมอดงเวตาอนคควเป็นผวเมย
 กนกเป็นไปเอง มีประโยชน์ที่จะได้รู้หน้าได้ใจคอกัน ครนคิดแต่ว่าแแดง
 เป็นผวเมยกนจงดูแกแฉเคมท ทกราบทูสนหมายจำเพาะแแดงเด็กกับ
 เด็ก ส่วนการแต่งชายผู้ใหญ่กับหญิงเด็กนนอนตรายมากเคมท คอง
 ปรบว่าเขาใจผิด การให้เมยกนแต่เดกทางจกม เคยเห็นเจกผวเมย
 เกดากระหม่อมจางมาเบนกูก มีเด็กหญิงคคมาด้วยคณหนึ่ง ว่าเป็นลูก

ธีร์โก เขาให้มาสำหรับเป็นเมียทุกคนในภายหลัง แต่ว่าลูกคนที่ตาย
 เสียแล้ว เหลือแต่ลูกธีร์โกก็ใช้อย่างทาด และขาดความปรานีทำโทษ
 อย่างโหดร้ายด้วย มันทนไม่ไหวมันหนีขึ้นมาอาศัยอยู่กับแม่โค เรื่อง
 ขนคนแคระออกก็เคยมี คนหนีเข้ามาดูบ้าน รายนนมคนมาตามเขาคง แต่
 เกต้ากระหม่อมเห็นว่าเราไม่มีอำนาจอะไรที่จะจับกุมส่งให้เขา จึงให้ไป
 เชิญท่านผู้ใหญ่ในกระทรวงนครบาลมาบังคับ ท่านมาได้เพียงถามไต่
 แลวงก็ไม่เห็นจับกุมส่งให้แก่มาราคาม เขาใจว่าเพราะผู้ทนมานนมมันไม่มี
 ผิดอะไร ไม่ได้เป็นหนีเป็นข่า ไม่ชอบจะอยู่ด้วยกมาเสียเฉย ๆ รายน
 เจกก็กลั่นแกล้งจนอกน่น พ่อผัวแม่ผัวซึ่งผัวตายแล้วไม่คิดตาม จึงไม่ได้
 ไปเชิญเจ้าพนักงานอนมหน้าทมาบังคับ เดกมันก็อยู่ด้วยมาจนทุกวันนี้
 เป็นสาวใหญ่แล้ว เด็กของเจ้าพระบาทชื่อว่ากนยมานนรอนาเอ็นคูมาก
 เหมือนกับนางสุวรรณกนยมาในเรื่องรามเกียรติ์ของเรา ชื่อคงเป็นชื่อ
 แบบ คำสุวรรณนเราเห็นจะเต็มเจ้าเพื่อให้รู้ตราและมดมีผลกัน การ
 แต่งงานทางจีน ๓ อย่าง คามที่ครึ่งเจ้าประทานนนอย่างทาทบ้านพระยา
 รัตนเศรษฐีเป็นคงตามประเพณีข้างจีนมากกว่าอย่างอื่น แมกระนั้นคูกย
 ปนฝรั่งอยู่บ้าง เป็นการแต่งงานที่บ้านเจ้าสาวเหมือนอย่างไทย (๑) ใน
 การทเจ้าสาวหน้าแห่งเพราะการแต่งคจนน เห็นจะอย่างเดียวกันกับเด็ก
 โทนจุกของเรา เดนเขาหน้าแห่งไปเหมือนกัน หมากพนมซึ่งครัดถึงน
 จะต้องเป็นของไทยหรือของมตายุ จะเป็นของจีนไปไม่ได้ เพราะเจกเขา

(๑) คำว่า ไทย นี้ ในฉบับเดิม เฉพาะสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ๑ ทรงใช้ว่า
 "ไท" ทุกแห่ง.

บคนมาเห็น ในหนังสือแจกงานศพเจ้าหญิงใหม่ของพระญาณคิลก กง่าว
 กงประเพณีทำพิธีออกพรรษาทางอุบถราชธานี เป็นไปทางตอยกระทง
 นนเอง มีการตอยเรือหยวก แต่ถ้าเป็นชาวบ้านดอนไม่มีแม่น้ำจะตอยก็
 ตอยไม่ได้ เขาไปทำเรือหยวกตงบุรุษทหน้าโบสถ์วัดในหมู่บ้าน จึงทำให้
 เกิดเฉยใจจน ว่าเรือไม่ซ่งไปเห็นทวัดในนางรอง จะทำเป็นเครื่อง
 แห้งใจแทนเรือหยวกเจ็ดออกกรรมัง แคนเมื่อพบอะไรมาแปดกถกราบ
 ทูตเท่านั้น ถึงจะได้ทำผิดไปเพราะเข้าใจผิดก็เห็นหาเป็นไรไม่

อีกคำหนึ่งคือชาวเฒ่า เข้าใจเดี่ยวว่าเป็นนาม แต่พบในหนังสือซึ่ง
 ออกชื่อมาแต่ฉนวนเป็นกวียา กง่าวถึงการทำทานในเวตาข้าวพอเฒ่า
 เฒ่าเขาจะหมายความว่าอะไร เคยทราบจำว่าเฒ่าเฒ่าเขาว่า จะหมาย
 ความว่าตักขคกบพทราบมาก่อน ว่าคำข้าวเมืองนนเขาเรียกกันว่าแตก
 ทงนกล้อมกับคำซึ่งเราพูดกันว่าแตกต้น ก็ได้กับคำว่าทนมคำ จะต้องเรียน
 กับชาวเมืองนนต่อไปให้รู้ว่าเฒ่าเขาหมายถึงอะไร

ปัญหา

พระแท่นเศวตฉัตรในพระที่นั่งอมรินทร์เศกก่อนตงใจทไทน์ ฝ่า
 พระบาทได้ทรงทราบบ้างหรือไม่ จะตงอยู่ที่เดียวกันไม่ได้ บงพระที่นั่ง
 มุชบกมาตา ทำให้พระที่นั่งนนไซไม่ได้

ควรมีควรวแต่จ้แค่จะโปรด

พรส

บ้านชินนามอน บึง

วันที่ ๖ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๒

ทูล ดมเด็จพระนริศฯ

หม่อมฉันกำลังเขียนจดหมายจะส่งไปรษณีย์ไปถวายในคราว
 เมื่อดวงศักราช ๗ กันยายนนี้ มาโดยนว่าเขาคงขอบังคับบึงนชนใหม่
 เนื่องในเหตุที่เกิดสงคราม ว่าบรรดาจดหมายที่จะส่งไปรษณีย์ไปยังต่าง
 ประเทศต้องส่งก่อนกำหนดวันไปรษณีย์ ๒ วัน เพื่อเจ้าพนักงานจะได้มี
 เวลาเปิดซองตรวจหนังสือ หลานแม่วไปได้ข่าวมาจากโรงเรียนคอนเวิน
 จะจริงเพียงไรไม่ทราบแน่ แต่หม่อมฉันเห็นว่าควรจะมีจดหมายทูล
 เลี้ยก่อน ด้วยจดหมายเวรของหม่อมฉันอาจจะได้ทรงรับต่อคราวเมื่อด
 วันจันทร์ที่ ๑๑ กันยายน ถึงวันเสาร์ซึ่งทรงเคยได้รับจดหมายเวรมาแต่
 ก่อน ไม่ได้ทรงรับตามเคยและไม่ทรงทราบเหตุจทรงพระวิตก จึงรับ
 ทูลมาให้ทรงทราบ

สมควรควรแล้วแต่จะ โปรด

กฤษณ์ ๒๖ กษัตริย์

x x x x

บ้านชินนามอน ปีนัง

วันที่ ๗ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๘๒

ทูล ถ่อมเค็จกรมพระนริศฯ

หม่อมฉันได้รับตายพระหัตถ์จดหมายฉบับลงวันที่ ๓ กันยายน แล้ว

นึกจกจะทูลเรื่องจดหมายเวร จะทูลแต่ก่อนเรื่องอื่น คือ ในสมัย

ใกล้จะเกิดสงครามในยุโรปคราวนี้ รัฐบาลเขาคงขอบังคับสำหรับ

อาณาเขต "มลายู" Malaya (เรียกชื่อเต็มว่า หมายรวมกันทั้ง

สิงคโปร์ มะละกา ปีนัง และบรรดาเมืองมลายูของอังกฤษ) หมายอย่าง

มีเกี้ยวถึงจดหมายเวรอย่าง ๓ ด้วยเขาดังมือตรวจจดหมายที่ไปมากับ

ต่างประเทศ เขากำหนดว่า

๑) ต้องตั้งแต่ทางไปรษณีย์ ห้ามมิให้ฝากบุคคล.

๒) ให้เขียนบอกชื่อและที่อยู่ของผู้ส่งไว้เป็นสำคัญที่ใบปกของ
ได้หนังสือ

ส่วน ๑) ไม่เกี่ยวกับจดหมายเวรเพราะส่งทางไปรษณีย์อยู่แล้ว

แต่ส่วน ๒) นั้นจดหมายเวรที่จะประทานมาคือไปขอให้ทรงเขียนว่า

From Prince Naris Bangkok ลงไว้ที่หลังใบปกของด้วย

แต่มาคิดดูก็ออกจกนั้น ด้วยจดหมายเวรเขียนเป็นภาษาไทย ถ้าว่า

แต่เฉพาะอักษรวิเศษเจ้าพนักงานเห็นจะหาผู้อ่านออกได้ไม่ยาก แต่เรื่อง

ที่เขียนในจดหมายมักเป็นเรื่องบรมโบราณที่ไม่มีใครแม่ไทยด้วยกันเอง

ใครจะเอาใจได้ พนักงานตรวจจดหมายก็เห็นจะสังเกตได้แต่จำไม่

อะไรก็เกี้ยวแก่การเมืองเท่านั้น แต่ถ้าวางสำหรับตัวเราทั้งสองการเขียน

จดหมายเวรเป็นข้อเกิดความรุ่มรอม ในเจตนาเมื่อแก่ชราด้วยกันมากกว่า ๕ ปี
แล้ว ถ้ายังเขียนใ้ได้อยู่ตราบใดควรเขียนต่อไปตามเดิม เมื่อเขาจะ
ตรวจหรือทำอย่างไรก็ตามใจเขา

สนองลายพระหัตถ์

เรื่องทวงถามมาถงพระราชธัญจกรต่าง ๆ ลูกตายกับจับปูเขากระดิ่ง
เมื่อยานตายพระหัตถ์เวรฉบับนั้นแล้ว หม่อมฉันนกกชนใดถึงหีบพระราช
ธัญจกรของทุลกระหม่อม จะไปหุ้มหยกทตงพระแท่นมณฑล หรือไป
ทำด้วยโลหะที่เชิญตามเด็ค ในงานนม โภชพระเจ้าลูกยาเธอประสูติใหม่
จำไม่ได้แน่ ในหีบนมพระราชธัญจกรเด็ก ๆ องค์ ๓ ซึ่งไซตรงชวเกิด
เลี้ยงอย่างหีบเพลง ในเรือนพระราชธัญจกรนั้นชอบใจ ราวกับจะหยอด
คาได้ ชวนให้คิดเห็นในชนนว่าเหตุที่สร้างพระราชธัญจกรน่าจะมเป็น
๓ อย่าง คือมกจกจะตองประทับพระราชธัญจกรเป็นสำคัญ เช่นครา
คราทพาคเป็นต้นอย่าง ๑ สร้างเฉลิมพระเกียรติเช่นคราไตรถาวรเศวต
ธูปอย่าง ๑ สร้างด้วยมของวิเศษเช่นเพชรพลอยเป็นต้น อันเห็นเหมาะ
กับจะแกะเป็นตราขงกว่าทำอย่างอื่นอย่าง ๑ ใน ๓ อย่างที่กล่าวมานี้ อย่าง
๑ กิจที่ตองใช้ตราเป็นสำคัญ อย่างที่ ๒ ดวงตราเป็นสำคัญ อย่างที่ ๓
จัดถเป็นสำคัญ ถ้าพระยาอนุมาทรวมดวยตราต่าง ๆ ก็ตองนับว่าเป็นดี
เปรียบเหมือนจับปูเขาตงกระดิ่งได้ จะได้ก็อย่างหรือจะเรียงเรียงถาตบ
แตรจตค่านานเป็นอย่างไร ได้รูปดวงตราพิมพ์ลงไว้ก็ตงเป็นประโยชน์
ถ้าหรับจะพิจารณาต่อไป

เรือหล่อทองสัมฤทธิ์ที่คงไว้บนกำแพงแก้วมณฑลพระพุทธรบาท
 หนึ่ง หม่อมฉันเข้าใจว่าหัวเป็นนาคทำยอดอย่าง ๘ เคี้ยว หรือ ๕ เคี้ยว
 ดังเกดว่าโคข่มดำเรือ ทำก็เป็นพวงไปอย่างหนึ่งเป็นแค่ค้ำยกับท้าย
 เรือกิ่ง เมื่อพระโพธิวงศ์ฯ (นวม) แรกได้ว่าการรักษาพระพุทธรบาท
 คู่เหมือนพระองค์ท่านกับหม่อมฉันได้ขึ้นไปพระพุทธรบาทด้วยกันครั้ง ๓ ไม่
 เห็นเรือดำนั้นอยู่ที่กำแพงแก้ว ถ้ามพระโพธิวงศ์ฯ แจ้งว่าปลดเอาไปเก็บ
 ไว้ในคลัง บอกท่านว่าเป็นของสำคัญเคยอยู่ที่กำแพงแก้วมาแต่บรม
 ไโบราณไม่ควรจะปลดเอาไปเสีย ท่านก็เชื่อฟัง หม่อมฉันขึ้นไปอีกครั้ง
 หนึ่งเห็นเอากลับมาตั้งไว้อย่างเดิมแล้ว เรือดำนั้นหุดอชนดำสำหรับคตเทยม
 บูชาเป็นแน่แต่จะหุดอที่ไหนและเอาไปตั้งไว้ที่ กำแพงแก้ว พระพุทธรบาท
 แต่เมื่อไรก็เป็นปัญหาอยู่ ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า เมื่อพระเจ้า
 ทรงธรรมสร้างวัดพระพุทธรบาทเสด็จขึ้นไปประทับอยู่ที่ค้ำหนักท่าเจ้าตมูก
 ริมแม่น้ำจ๊ก “มีพายเขาตอกเงาปักปลดวเรือชย ทอดพระเนตรเห็นครัด
 ว่างามตอยุ่ ครั้นเสด็จกลับถึงกรุงตั้ง ให้แปลงปักปลดวเรือชยเป็นเรือกิ่ง”
 พิเคราะห์ดูความเขาตอกเมื่อแปลงแบบเรือแล้ว พระเจ้าทรงธรรมโปรด
 ให้หล่อรูปเรือแบบใหม่ซึ่งทรงพระราชดำริชนถวายเป็นราวเทยมบูชาพระ
 พุทธรบาท แคว้นจณนหมขคของเบ็ชชด้าคณูทรูปเรือกิ่งมาหุดกศิดา
 อยู่ที่สระเบียงปราสาทบายนในนครม ซึ่งสร้างมาแต่ก่อนสมัยพระเจ้า
 ทรงธรรมแล้วหลายร้อยปี เพราะฉะนั้นเรือกิ่งหุดอที่พระพุทธรบาทอาจจะ

ได้อาจากเมืองเขมร หรือมีฉนวนอากาศจะหล่อซัน ในประเทศนั้นตามแบบ
เขมรในสมัยเดียวกันกับรูปโคยสุกราช ที่เคยอยู่ในพระอุโบสถวัดพระ
พุทธบาทอีกรูป ๑ (ซึ่งเอาไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานแล้ว) เดิมอากาศจะอยู่
ตอนแล้วเขาไป "ปลดอยพระพุทธบาท" เมื่อภายหลังรัชกาลพระเจ้า
ทรงธรรมก็เป็นได้ จึงมีของโบราณหล่อทองคำมฤตขยุกพระพุทธบาท
เป็น ๗ ชิ้นด้วยกัน

คดีที่เขาใจกันว่าการลดยประทับและเครื่องสักการะไปตามถ่ายหน้า
เพื่อบูชารอยพระพุทธบาทณมณฑลนั้น หม่อมฉันเห็นว่าจะเกิดขึ้นใหม่
เมื่อพระสังฆตถาคตมาเป็นครูบาอาจารย์ เพราะคดีที่ว่าพระพุทธเจ้า
เสด็จโดยทางอากาศไปเที่ยวตั้งสถูปในยัตต์วัดตามประเทศต่าง ๆ ภาย
นอกอินเดีย และเหยียบรอยพระพุทธบาทประทานใจเป็นอนุสรณ์ ๕
แห่ง เป็นความคิดเกิดขึ้นในลังกาที่วิปหามเคาเงอรของรอยอยู่ในอินเดีย
หรือในพระโคตรบิฎกไม้ แต่การลดยประทับนั้นเป็นประเพณีมาก่อน
หม่อมฉันเห็นว่ามุดน่าจะมาแต่พิธี "ดอยโคม" "สงนา" ทกต่างไว้ใน
ในกฎมณเฑียรบาล เมื่อหม่อมฉันไปเมืองเขมรไปถามถึงราชพิธีต่าง ๆ
ที่ท่าประจำปี ณ กรุงพนมเปญ เขาบอกอธิบายพิธีสงนาซึ่งถวายทำอยู่
จนสมัยนั้น (ดูเหมือนในเดือน ๑๒) ว่าเมื่อนามชนถึงที่เริ่มจะรดสักทำ
พิธีสงนา ลักษณะการพิธีททานพระเจ้ากรุงกัมพูชาเสด็จลงประทับ
ที่ค้ำหนักแพลอยตรงหน้าราชวัง เขาหักปักในแม่น้ำซึ่งเชือกจาก

คำหนักแพลงยไปจนถึงหลัก พระเจ้าแผ่นดินทรงคิดสายเชือกนั้นเป็นที่
 จำต้องนำให้ตกค่อไปตามใจไม่ห้ามปราม เมื่อเสร็จพิธีคิดสายเชือก
 แดงก็มีการเล่นกีฬาในแม่น้ำ เช่นแข่งเรือเป็นต้น ชนุกัดนานกันจนต้น
 กากันการพิธี หม่อมฉันเคยขอรับบายกคิดเห็นค่อไปถงพิธีซึ่งนาในกฎ
 มณเฑียรบาล คือเป็นการพิธีขอขอบคุณหรือฉลองนาปี ทมาทำไทพชพนช
 ธิญาหาทวีบุรณใหม่ขึ้น จึงมีการกีฬาโดยประทีปและจุดดอกไม้ไฟ
 ถังนา แมจนพระเจ้าแผ่นดินกได้คจถงทรงเรือ "เบญจา" ประพาส
 พรหมด้วยพระราชวงศ์แเด่มการเดียงถูกชน คงเป็นพิชพราหมณอยู่ก่อน
 พอดลงกาเป็นเคมาชเหตุทตชยประทีป แดเชือกนแพรทตาย ตามวัด
 อยู่บนค่อนจิงคตทาทตงเครองลังการะเป็นรูปเรือคังตวัดมา ในตายพระ
 หคต

ที่ครสถามความเห็นของหม่อมฉัน ว่าพระแท่นเศวตฉัตรในพระ
 ทนงอมรินทร์วินิจฉัยเดิมจะอยู่ที่ไหนนั้น เป็นเรื่องทหม่อมฉันเคยคิดแเดว
 เห็นว่าเดิมอาจจะสร้างสำหรับคังในพระทนง อินทราภิเศกมหาปราสาท
 เมื่อไฟไหม้ย้ายหนีไฟออกมาได้ ครังสร้างพระทนงศุภคมาหาปราสาทจิง
 เอาคตบไปคังไว้อย่างเดิม หรือมีฉนวนพระทนงเศวตฉัตรของคเดิมไฟ
 ไหม้หมด องคนี้สร้างใหม่พร้อมกบพระทนงศุภคมาหาปราสาทแเดคคังอยู่
 ทนงมาจนมีพระทนงเศวตฉัตร ประคัมมุกชนใหม่จิงย้ายองคเก่าไปไว้
 ในพระทนงอมรินทร์วินิจฉัย วินิจฉัยอย่างททุดมานเห็นว่าจะถูกคองคาม

เรื่อง เพราะที่ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยมีพระที่นั่งบุษบกมาดาอยู่แต่
จะสร้างพระที่นั่งเศวตฉัตรขึ้นตรงข้างทำไม ถ้าแต่พระแท่นเศวตฉัตรนั้น
มิได้สร้างสำหรับพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยที่อยู่เดิมก็แต่พระที่นั่งดุสิต
มหาปราสาทแห่งเดียวเท่านั้น

ยังมีทางที่จะคิดวินิจฉัยตามเจตนาเหตุที่ปรากฏอีกทางหนึ่งคือใน
โคลง (๓ คาบพ้อง) ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแต่ง
แต่เมื่อยังเป็นกรม ทรงพรรณนารายการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระ
บาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเมื่อปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๕๒ อย่างถ้วน
ถี่ ในโคลงเรื่องนั้นว่าเมื่อเสด็จออกบรรพชาสมเด็จพระโรง (คือ
พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย) เสด็จประทับบนพระแท่นเศวตฉัตร แต่ใน
หนังสือหม่อมนครอเพ็ดทุกองค์ฤษมาจากอินเดียเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๕ ได้
ถึงเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยพรรณนาให้เข้าใจได้
ว่าเสด็จประทับบนพระที่นั่งบุษบกมาดา ทศยกพานเข้าไปถวายอักษร
สำดับคือพระหัตถ์ (เพราะในเวลานั้นพระที่นั่งบุษบกมาดายังมีฐานเคย
เห็นจะขนาดเดียวกับพระที่นั่งบุษบกมาดาวงหน้าที่อยู่ ในพระที่นั่งอัครา
วินิจฉัย จึงถวายอักษรสำดับถึงพระหัตถ์ได้) ครอเพ็ดพรรณนาดังขณะ
ท้องพระโรงถ้วนถี่ เช่นว่าเสด็จท้องพระโรงเป็นเส่าไม้เป็นคั้น แต่มิได้
กล่าวถึงพระแท่นเศวตฉัตรว่ามีอยู่ในท้องพระโรงเลยก็เคย วินิจฉัย
ต้องว่าพระแท่นเศวตฉัตรของคนเดิมจะสร้างขึ้นในคราวเดียวกับพระที่นั่ง

อินทราภิเศกมหาปราสาท และเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
 จุฬาโลกทรงทำพระราชพิธีบรมราชาภิเศกเมื่อปีมะเด็ง พ.ศ. ๒๓๒๗ ได้
 เสด็จประทับรับราชสมบัติบนพระแท่นองค์นี้ เมื่อไฟไหม้ยกหนไฟออกมา
 ไต่แถวเอามาตั้งไว้ในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ครั้นทำพระแท่นเศวต-
 ฉัตรประดับมุกขนใหม่จึงย้ายองค์เดิมไปเก็บรักษาไว้ ณ ที่แห่งใดแห่ง
 หนึ่ง อย่างเดียวกับพระราชนทรยาน ครั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศ
 หล้านภาลัยทรงทำพระราชพิธีบรมราชาภิเศกจึงโปรดให้เอาพระแท่น
 เศวตฉัตรองค์เดิมมาใช้ ด้วยทรงพระราชดำริว่าสมเด็จพระบรมชนกนาถ
 ได้ประทับรับราชสมบัติเป็นสิริมงคลมาแต่ก่อน จึงมิได้โปรดให้ยกพระ
 แท่นองค์ประดับมุกที่ทำใหม่มาใช้ หรือมิฉะนั้นพระแท่นมุกจะติดตั้งพระ
 พุทธรูปอยู่หน้าพระบรมศพจึงไม่เอามาใช้ในงานบรมราชาภิเศกก็เป็นได้
 แต่เมื่อเสร็จงานแล้วคงให้ยกไปเก็บไว้อย่างเดิมจึงไม่มีอยู่ในท้องพระโรง
 เมื่อครอเปิดเข้าเฝ้า ถึงงานบรมราชาภิเศกพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
 เจ้าอยู่หัวก็โปรดให้เอาพระแท่นเศวตฉัตรองค์เดิมมาใช้ด้วยเคยใช้
 เป็นสิริมงคลมา ๒ รัชกาลแล้ว หม่อมฉันเห็นว่าน่าจะเป็นเมื่อเสร็จ
 งานพระราชพิธีบรมราชาภิเศกรัชกาลที่ ๓ แล้วจึงโปรดให้ตั้งพระแท่น
 เศวตฉัตรองค์เดิมประจำอยู่ทพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยค่อมมา บางทีจะ
 เป็นด้วยทรงพระราชปรารภถึงพระแท่นเศวตฉัตรองค์นี้ว่าชำรุดทรุด
 ไทรนเพราะเอาไปเก็บทิ้งไว้ที่อื่นก็เป็นได้ และมีผลชอบกตอย่างหนึ่ง

อาจจะเป็นเพราะเขา พระแท่นเคี้ยวคณิศร มา คัง ไฉ ใน พระที่นั่ง อมรินทร์
 พระแท่นนั้นมายังพระที่นั่งบุษบกมาดา ให้เสี้ย โฉมตอกกรรมังพระบาท
 ตั้งมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้ทำฐานหนุนพระที่นั่งบุษบกมาดา
 ให้สูงขึ้นอย่างเมื่อน้อยทุกอัน อย่างไรก็คิดคงแต่เขาพระแท่นเคี้ยวคณิศร
 มาคัง ณ พระที่นั่งอมรินทร์ ฯ หรือว่ายกอย่างหนึ่งแต่ต้องรัชกาลที่ ๒ มา
 แล้ว ก็ไม่ปรากฏว่าแต่ยกออกในพระที่นั่งบุษบกมาดาอีก (จนวนรัชกาล
 ที่ ๓) แต่ยกออกนอกเมืองอย่างเค็มยศที่ไรก็แต่ยกประทับบนพระแท่น
 เคี้ยวคณิศรมาเป็นนิศ คังนี้ วิถีชนาที่ทุกมาจะพอฟังได้หรืออย่างไรขอให้
 ทรงพิจารณาดูเถิด

เรื่องเบ็ดเตล็ดทางบั้ง

หมูนมแต่เรื่องทนองด้วยเกิดการสงครามในยุโรป รัฐบาลเขาคัง
 ขอบบังคับสำหรับชาวเมืองหลายอย่าง แต่กว่าสำหรับพวกหมอนม
 มีแต่ของเขยจนจุดหมายไปกรุงเทพฯ ให้ถูกต้องตามข้อบังคับ นอกจากนั้น
 ก็เรื่องราคาของทองคำซื้อหามาใช้แพงจน แต่เคยจนยังไม่แพงเท่าใดนัก
 พวกพ่อค้าต่างประเทศเขาบอกขบบายว่า เคยจนพวกรับประกันภัย
 เรือจนถึงค่าเรียกเพิ่มค่าประกันจนถึง ๓๐๐ หรือ ๓๕๐ เปอเซ็นต์ พวก
 พ่อค้าต้องลดค่าประกันภัยบวกเพิ่มเข้าในราคาสินค้า เพราะฉะนั้นต่อไป
 ละครของเดือกตั้งแต่ของทมิฬ ไซมาก ถ้าเป็นของมีผู้ต้องการ ใช้น้อย
 จะไม่ซื้อ เมื่อราคาแพงจนเขาก็จะไม่ตั้งมาขายต่อไป แต่รัฐบาล

เอาใจได้ในเรื่องอาหารการกินมาก คือ ห้ามมิให้คนขายในพื้นเมือง
ขนราคาเกินสมควร และห้ามมิให้ขายอาหารออกนอกประเทศเป็นต้น
ยังไม่รู้สึกเดือดร้อนอย่างไร

ศกรมควรแต่จ้แต่จะโปรด

ทูล ๒๖ ราชบุรุษ

x x x x

คำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๘ กันยายน ๒๔๗๒

กราบทูล ถวายแจ้งกรมพระยาตำรากร ๑ ทราบฝ่าพระบาท

ตราพระราชลัญจกร

พระเจ้าน้องยาเธอคำแบด หนังสือถึงในพระราชลัญจกรมาให้
ได้ผูกพันถึงพระปรมาภิไธยอย่างจีน แยกทราบจำได้คืออยู่ ๔ รัชกาล
ด้วยได้เคยแปลจดหมายเหตุครั้งแผ่นดิน เชน เป็นต้น

รัชกาลที่ ๑ แคชจ

รัชกาลที่ ๒ แคชก

รัชกาลที่ ๓ แคชหมิง

รัชกาลที่ ๔ แคชต

แต่ยุคเป็นรัชกาลที่ ๕ นั้น หมายความว่าทรงผนวชอยู่ในพระพุทธ
ศาสนาเมื่อใดความดั่งนี้ แต่เจย ถกตกเป็นรัชกาลที่ ๕ โดยไม่มีปัญหา

จะกราบทูลจำเพาะแต่องค์ที่เห็นสำคัญ ตามที่พระเจ้าแผ่นดินมาให้
เขาใจมี ๕ องค์ด้วยกัน ถ้าจะแยกชนิดก็เป็น ๒ อย่าง คือเป็นพระ
ปรมาภิไธยเหมือนอย่างพระราชดัญญจักรสยามโดกักราช นนอย่างหนึ่ง
มีแต่คำ “เซียม-กก-แค-เจย” เท่านั้น อีกอย่างหนึ่งที่ผู้ทำจะนึกให้
เป็นพระราชดัญญจักร พระบรมราชโองการเพราะมีคำ “เกา-เม้ง”
แปลว่า ประภาศ-ตั้ง แหกเข้าไป ชนิดที่เป็นพระปรมาภิไธยมี ๒ องค์
ได้กราบทูลมาก่อนแล้ว จะกราบทูลให้ทรงทราบบัดนี้ จำเพาะแต่ที่
คิดว่าตั้งใจจะให้ เป็นพระราชดัญญจักรพระบรมราชโองการ ๓ องค์ คือ

๑. เป็นอักษรจีนอย่างปกติ ๖ คำว่า “เซียม-กก-เกา-เม้ง-
แค-เจย”

๒. เป็นอักษรจีนอย่างสวยงาม แต่กล่าวนได้เหมือนกันกับตัวอย่าง
เขียนตามปกติ

๓. เป็นอักษรจีนอย่างสวยงามเหมือนกัน แต่ลดขนาดเล็กน้อย และ
ลดหนึ่งข้อเสีย ๒ ข้อ มีแต่ “เกา-เม้ง-แค-เจย”

นอกจากนี้ ยังมีองค์ที่ประหลาดอีกองค์หนึ่ง มีอักษรจีนอย่าง
ปกติ ๖ คำว่า “เซียม-กก-เกา-เม้ง-ย-ฮอง” เกด้ากระหม่อม
คิดว่าทำเตรียมมาสำหรับวงหน้า คำ “ย-ฮอง” คิดว่าเทียบมาจาก

Second King จะต้องเป็นครา พระราชบัณฑิต หากจะตั้งเหตุตั้งท่า
ก็เห็นได้ ว่าทำมาคราวเดียวกนกกับพระราชดุษฎีกร " เข็ม—กนก—
แดง—เจีย " องคนจนจบอกว่าทำด้วยสีดาตายดำ องคนจนจบอกว่าทำ
ด้วยสีดาตายแดง

พระราชดุษฎีกรเหตานั้น เชื่อว่าท่านผู้ชานพระปรมาภิไธยเป็น
อย่างจน คมตั้งท่าเข้ามาถวาย แดงก็ไม่ได้ใช้

ครา " พระลักษมณ์ทรงหนุมาน " ประจำครั้ง ตามที่กราบทูลมา
ก่อน เห็นจะเก็บไว้ในกรมอาตักษณ ไม่ได้ส่งขึ้นไปข้างหน้า เพราะ
ไม่มีที่ใช้ จึงได้ยังอยู่ไม่หายเสีย

สนองลายพระหัตถ์

ตายพระหัตถ์เวร ดงวันที่ ๓๓ สิงหาคม ได้รับประทานแล้ว
ตามที่ทรง พระเมตตา โปรดประทานพรแก่หญิงชื่อนั้น ได้บอกเธอ
แล้ว เธอตั้งให้กราบทูลว่าเป็นพระเดชพระคุณฉันเกิด ถวายบังคม
ฝ่าพระบาทรับพระพรไว้เหนือเกล้า

พระอุโบสถวัดมหาธาตุนั้น เกด้ากระหม่อมก็ได้ตั้งเกิดเห็นว่าควร
จะได้คู่กับพระวิหารหลวง แต่ก็ไม่ได้คู่กัน ซ้ำมีตระกูลกับวิหารพระธาตุ
ไปเสียด้วย เคยนึกคำหั้นในใจอยู่ ต่อเมื่อมาฟังพระดำริในครั้งนั้น จึงได้
เห็นตามว่าเป็นการก่อแก่ภายหลังถูกของแท้ทีเดียว วิชาทำตมาคดกับ
ผนังโบสถ์นั้น เกด้ากระหม่อมรู้สึกชอบขบยงนึก เห็นว่ารักษาสังฆกรรม

ง่าย บัดประคอบสัตว์เล็กเต้านนก็บังวางใจได้อย่างดีมารายทาง บัดนั้น
 คิดว่าเค็มที่จะได้เข็ดดีมามาก่อน ได้เพียงไหนก็เขาก่อนหินวางหมายไว้
 จะเขี่ยขูดไปอย่างไรก็ตามที่ แดงพระสงฆ์ จึงปลุก บัดถึงลง ในนั้น
 จะอยู่ตรงกลางหรือค่อนไปข้างไหน จะเด็กใหญ่เท่าไรก็แล้วแต่ความ
 ค้องการของพระสงฆ์ ภายหลังกตายเป็น ให้เข็ดดีมาที่หลัง บัดก็ตาม
 ขนาด บัดก็ บัดก็ใหญ่ก็ให้เข็ดดีมาใหญ่ บัดก็เล็กก็ให้เข็ดดีมา
 เด็ก เมื่อเข็ดดีมาจากดีแล้ว บัดก็เค็มเด็กจะขยายใหม่ให้ใหญ่
 ออกลูกจึงเป็นกรยาก

พระตำราธรรมาธิบายไฟแบบเก่านี้ แม่ทราบอยู่แต่พวก
 เค็มที่ จะเป็นเหตุสำหรับคนภายหลังได้ทราบการเก่า ขยายจะพูดแถม
 ว่าแม่พระที่นั่งเก่า ๆ ก็ทำด้วยไม้ เขาว่าพระที่นั่งอนนทราภิเศกมหา
 ปราสาท ไฟใหม่เค็มเมื่อก่อนนั้นก็ทำด้วยไม้และเป็นที่น่ามุงด้วย
 กระเบื้องคบุก จนมีเรื่องว่าตำราซึ่งเขาไปยกพระแท่นมุกหินไฟนั้น
 ถูกคบุกกระดาหยดหยดตกลงคองคอง การมุงด้วยกระเบื้องคบุกเห็นจะเป็น
 ขรรมนิยม พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์มุงด้วยกระเบื้องคบุก เพราะ
 ถูกดาหยดจนแตงายจนกว่า พุทธองค์พระที่นั่งเมอง พมกนลชนคองเอง
 ไปเห็นขุมอนคองอยู่บนอกไก่หลังคาพระที่นั่ง นึกว่าสำหรับคนขึ้นไปเฝ้า
 ไฟ อย่างเดียวกับโรงโขนโรงหุ่นของเรา ทมหมอนาจนไปคองไว้บนอก
 ไก่ นั้นสำหรับเอาผ้าผูกปลายไม้จุ่มน้ำในหม้อดับคองไฟ แต่ขุมบน

หอดงคาพระทนต์ ในเมืองพม่า นั้น มาได้ทราบตามที่คร่ำบอกภายหลัง
 ว่าสำหรับให้คนชนไปอยู่เฝ้าไว้ เป็นคนละเอียดงกกับที่นิกไปทีเดียว
 ต้นเสวระให้ไปที คนทีไปดูไฟใหม่เห็นจะแยกได้เป็นตองจำพวก พวก
 หนึ่งคงใจไปช่วยของของ พวกหนึ่งคงใจไปช่วยดับไฟ แต่ครั้นไปเห็น
 ตาบขาว ๆ เขากกถอง เตยกถายเป็นย่นดูไฟ เมื่อมดูใหญ่ขอให้ช่วย
 พวกหอดงคงช่วยคงใจความเต็มใจเพราะเห็นว่าปลอตกภัยแล้ว

เรื่องมหาวราชาหริ่งจะออกบวช ความหนังสือพิมพ์คนนั้น ตรง
 ด้วยออกมหากิเนชกรรมเต็มประคุด ถ้ามีหมุ่คนคนคนนบถอกเห็นจะม
 เรื่องพิสดารคือไปอีกมาก

เบ็ดเตล็ด

เห็นรูปในหนังสือพิมพ์บางกอกไคมดี วันที่ ๒ กันยายน ว่าตั้ง
 Kinn ยาว ๗๗ ฟุตไปด้วย Crocodile ให้รู้จักชนเพ่งจะรู้ ว่าฝรั่งเรียก
 ชื่อเดือนซึ่งใช้ประทุกของหนักว่า "คะเซ" เช่นไทยเราเหมือนกน
 เมื่อวันที่ ๖ นี้ ไปช่วยงานร้อยจนทพระศพงคบชบณ เห็น
 ธรรมาตั้งนเทศน์ทำหรรษา แต่เพื่อจะไม่ให้ตองมโคระขาง จึงทำหงดอ
 ออกทพนก สำหรับวางคมภรและเทยนดูหนังสือ เห็นว่าทำอย่างไรก็ดู
 อย่างทีเป็นตปคบขางไมได้ทงน พระนงตบาย และมทวางคมภรเทยน
 ดูหนังสืออยู่ในค้ว แต่ไม่ยกมีคนเขาอย่าง

ควรมีคอรแล้วแต่จะโปรด

พ.ร.ว.

ว่าพนักงานทบทวนได้ตรวจแล้ว อาจจะเป็นเพราะเขาเคยเห็นตราข้างหน้า
ของมาคนชนคาแต่มีเขียนบอกว่าเป็นตายพระหัตถ์ของ พระองค์ท่านข้าง
ด้านหน้าของตัว หม่อมฉนไคตั้งของจดหมายของคนอื่นทมมาถึงหญิง
พิศ ในคราวเมดเดียวกันและถูกเบ็ดเหมือน จดหมายหญิง มารยาตรา
ถวายทอดพระเนตรด้วย

สนองลายพระหัตถ์

เรื่องพระราชดุษฎีจรรจนททรงตั้งได้ความเพิ่มขนตงพรรณนา
มา ในตายพระหัตถ์ฉบับนั้นทำให้สว่างขนมาก เมื่ออ่านตายพระหัตถ์
หม่อมฉนนทจนว่าได้เคยอ่านพระราชนิพนธ์ของ ทูลกระหม่อม (๑) เรื่อง
ทูตไทยไปเมืองจีนแต่ก่อน นึกว่าบางที่จะมกดำวถึงพระราชดุษฎีจรรจน
ค้นดูพบ ในหนังสือ "ชุมนุมพระบรมราชาธิบาย ในพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" ซึ่งพิมพ์แจกในงานพระเมรุพระองค์เจ้าศรีนาถสงวาทิ
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ หน้า ๕๘ มีธิบายเรื่องพระราชดุษฎีจรรจนที่พระราช
ดำด้นไปเมืองจีนได้ความรู้แปลกกระจ่างขงขนในทางที่ทาทรงพระวินิจฉัย
หม่อมฉนจรรจนทคเนอความทูตเพิ่มมา ในจดหมายเวรณบบน

จะต้องดำวคำนำอนมิได้ปรากฏ ในพระราชนิพนธ์แต่ยก่อน คือแต่
โบราณจรรจนทอว่าพระเจ้ากรุงจีนเป็นราชาธิราชอยู่เหนือเจ้าประเทศอื่น ๆ
ทั้งด้น จึงใช้คำเรียกแต่พระเจ้ากรุงจีนว่า "ฮ่องเต้" เรียกเจ้าประเทศ

(๑) ทูลกระหม่อม หมายถึง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

อื่น ๆ แคว่ " ยอง " ทงพน ประเทศอื่นที่ไปค้าขายถึงเมืองจีน ๆ ก็
 ถือว่าเป็นประเทศราชอันค้อยเมืองจีน คอยมีราชสำนักและเครื่องบรรณา
 การ ถวาย พระเจ้ากรุงจีนเรียกว่า " จมกยง " จีนจึงยอมให้เรือของ
 ประเทศนั้นไปค้าขายในเมืองจีน เรือจีนมีในพงศาวดารเป็นค้อย่าง
 ครึ่งหนึ่งพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษให้ (ดูเหมือนชื่อว่าลอร์ดมระคาตเน) เป็น
 ราชทูตเชิญพระราชสำนักกับเครื่องราชบรรณนการไปถวายเจริญทาง
 พระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงจีน รัฐบาลจีนรับรองแต่เห็นพระราชสำนัก
 กับทูตของอังกฤษคงแต่เมืองกึ่งตั้งไปถึงกรุงปักกิ่ง แต่กระบวนเห็นมีผ้า
 แดบซึ่งคิดปลาดายไม่ ให้คนล่อนำไปข้างหน้ามคจ ทนงตั้งจีนเขียนใจว่าทูต
 ของอองประเทศอังกฤษมาจมกยงคือพระเจ้าอองเค เวदानนองอังกฤษยัง
 อานทนงตั้งจีน ไม่ออกก็ไม่รู้ว่าถูกจีนดูหมิ่น มารู้ออกภายหลัง ครั้นรบ
 ชนะจีนถึง บังคับให้ลง ใน หนังสือสัญญาว่าจีน ยอมว่า พระเจ้าแผ่นดิน
 อังกฤษมีพระเกียรติยศเสมอกับพระเจ้ากรุงจีน อีกประการหนึ่งแต่เดิม
 มาจีนยอมให้ชาวต่างประเทศไปเที่ยวค้าขายได้ ณ ที่ต่าง ๆ ตามประสงค์
 มาเกิดเหตุขึ้นเมื่อพวก โปรตุเกส ไปค้าขายถึงเมืองจีน ไปเที่ยว ถึงต่อน
 ศาสนาคริสต์คงมีพวกจีนเขารักเกิดขึ้น รัฐบาลจีนจึงห้ามมิให้ชาวต่าง
 ประเทศไปค้าขายที่อื่นนอกจากที่เมืองกึ่งตั้ง ในภาคกลาง คงแห่งเดียว
 เพราะฉะนั้นเรือทูตหรือเรือค้าขายที่ไปจากเมืองไทยจึงคงไปที่เมืองกึ่งตั้ง
 ก่อนที่อนคงแต่มีกรุงศรีอยุธยา

คราวนี้จะกล่าวเนื้อเรื่องในพระราชนิพนธ์ของทูตกระหม่อมต่อไป
ทรงปรารภว่า การคมนาคมในระหว่างไทยกับจีนนั้น มีความลำบากเป็นข้อ
สำคัญที่ทั้ง ๒ ฝ่ายไม่รู้ภาษาถิ่นแต่ถือประเพณีต่างกัน ในเมืองจีนไม่
รู้ภาษาแคะหนังสือไทยที่เคี้ยว ในเมืองไทยมีคนมาค้าขายตั้งภูมิตำเนา
ชุกชุม ๆ หรือมาเกิดในเมืองไทย แม้รู้ทั้งภาษาจีนและภาษาไทยก็รู้
เพียงพูดได้ ที่จะรู้เขยวราญทั้งหนังสือจีนและหนังสือไทยแทบไม่มี
รัฐบาลจึงได้แต่เลือกหาผู้รู้มากกว่าเพื่อนมาเป็นผู้แปลพระราชดำรัสและ
หนังสือราชการที่มิไปมาในระหว่างรัฐบาลไทยกับจีน ผู้แปล ๆ หนังสือ
จีนเป็นภาษาไทยว่าอะไร ไทยก็ไม่รู้พอจะชอบ หนังสือไทยที่แปลเป็น
ภาษาจีน ในเมืองจีนก็ไม่มีใครที่ตามมาจะชอบตาม คำแปลจึงกดับ
กลายเป็นคั้นหนังสือ แปลอย่างไรก็คงเชื่อจากหนังสือว่าอย่างนั้น ผู้
แปลจึงอาจแปลจำนวนไปได้ตามใจ ทรงยกตัวอย่างคำภาษาไทยใช้ใน
พระราชดำรัสว่า “เจริญทางพระราชไมตรี” ผู้แปลใช้คำภาษาจีนว่า
“กุย” อันหมายความว่า “อุกขยชนกฉวยค้ำบ” ดังนี้ ผู้แปลมีแต่เจตนา
จะให้รัฐบาลจีนชอบใจ เพื่อจะให้พวกจีนในเมืองไทยไปมาค้าขายโดย
สะดวก จึงแต่งจำนวนอ่อนน้อมจนเกินการ

ทรงพระราชปรารภต่อไปถึงพระราชลัญจกร ว่าตามประเพณีมี
พระราชดำรัสไปยังต่างประเทศ คือพระราชดำรัสมีถวายนเฉพาะพระองค์
พระเจ้าแผ่นดิน เจ้าพระยาพระคลังมีสุภอกษรถึงเด็นายบดี กระทรวงการ

ต่างประเทศ ราชดำเนินและศุภอักษรณ์ไปเมืองจันทน์เช่นนั้น เจ้าพระยา
 พระคลังมหาสมบัติ "ตฤปาทั้ง" เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ
 ฉบับ ๓ และของมณฑล "คงคก" ผู้สำเร็จราชการหัวเมืองภาคกลาง
 ซึ่งเป็นที่รบทุกต่างประเทศด้วยออกฉบับ ๓ รวมเป็น ๓ ฉบับทั้งพระราช
 ดำเนิน เพราะจันทน์ค่าแปดเป็นหกจก คงประทบตราอนมคตอักษรณ์
 เป็นสำคัญทุก ๆ ฉบับ ให้ผู้แปลคิดแบบพระราชสัญญาอักษรณ์
 สำหรับประทบดำเนินพระราชดำเนินดวง ๓ คราสำหรับประทบดำเนินศุภ-
 อักษรณ์ของเจ้าพระยาพระคลังด้วย คง ๓ แต่อย่างไรผู้คิดแบบตราเจ้า
 พระยาพระคลังใช้อักษรณ์เป็นพระปรมาภิไธย ทั้งที่ประทบถึงตฤปาทั้ง
 ที่เมืองปักกิ่งแต่ถึงคงคกที่ภาคกลางด้วย คนทั้ง ๒ นั้นเข้าใจว่าเป็นพระ
 ราชดำเนินของพระเจ้าแผ่นดินมาถึงตน แต่ฝ่ายไทยเราก็ดูไม่รู้เหตุนี้ ครั้น
 นานมาเปลี่ยนตัวผู้แปลหนังสือไปมากับเมืองจันทน์ ผู้ที่เป็นใหม่เป็นคนชื่อ
 ทักษิณ ในดวงตราเจ้าพระยาพระคลังว่าเป็นพระปรมาภิไธย จึงโปรด
 ให้แก่อักษรณ์ในตราให้ถูกต้องตามจริง แต่เมื่อประทบตราดวงใหม่ไป
 คงคกภาคกลางคงโกรธไม่ยอมรับทุกไทยและไม่ส่งพระราชดำเนินไปกรุง
 ปักกิ่ง อ้างว่าแต่ก่อนเดิมมีก๊กของเคยมี่หนังสือไปถึงคงคกเอง เคยมี่
 ให้คนรับใช้หนังสือไปเป็นการดูหมิ่น เมื่อบริษัทเช่นนี้เหมือนไทยถูก
 "บอยคอต" เพราะไม่ให้ไปค้าขายยังเมืองจันทน์ชาติประโยชน์มาก จึง
 กัดบใช้ตราดวงเดิมต่อมา เรื่องตามพระราชบัญญัติจะเป็นอธิบายข้อที่

ท่านตราตรา ในลายพระหัตถ์ จาตราดวง ๓ มี ควหนังสือ "เก่า-เม่ง"
จะเป็นตราที่แก้แค้นของเด็กชอกกระมั่ง

เขียนมาหมดเวลาเพียงนี้จะรีบส่งให้พนักงานเขาตรวจตั้งทันตรา
เม่ง

ควรมีควรรแต่ัวแต่จะโปรด

ทำ ๒๖ กษัตริย์

x x x x

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๔๗๒

กราบทุก ลมเค็จกรมพระยาตำรา ๑ ทราบฝ่าพระบาท

เมื่อวันที่ ๘ กันยายน อันเป็นวันกำหนดเม่ง ได้รับลายพระหัตถ์
ฉบับแรก ลงวันที่ ๑๒ กันยายน ครัดบอกจากที่บ่งเขากำหนดให้ส่งหนังสือ
ก่อนวันเม่งสองวัน เพื่อผ่านการตรวจ ทรงเกรงว่าลายพระหัตถ์จะ
ค้างข้ามเม่งวันเสาร์ไป จึงครัดบอกไปให้ทราบเสียก่อน ลายพระหัตถ์
เวรก็ไม่ได้รับในเม่งวันเสาร์นั้นจริง ๆ แต่ศตาดไปถึงเม่งวันของคารกษา
ไปอีกสามวันไม่เป็นไร ครนถึงวันของคารกก็ได้รับลายพระหัตถ์เวร ลง
วันที่ ๘ กันยายนลมคิงศาต ลายพระหัตถ์ฉบับนรอยคตชอง แล้วยกตบ

ปิดด้วยกระดาษขอมหนึ่งร้อยห้าแผ่นการตรวจแล้ว แต่ชายพระหัตถ์ฉบับ
 เด็กก่อนไม่มีรอยขีดของ มีแค่ตราประทับขอมหนึ่งร้อยห้าแผ่น ว่าได้ผ่าน
 การตรวจแล้วเท่านั้น หนังสือเวรซึ่งมีไปมาถึงกัน ใครจะคัดตรวจที่
 โทษเมื่อไรก็ไม่รังเกียจ ไม่มีอะไรอยู่ในนั้นนอกจาก เรื่องบรมสมกับปี
 ตามพระดำรัสสั่ง ให้เขียนชื่อและตำแหน่งที่อยู่ใจหน้าของนั้น ทิ้งฮาม
 ได้ปฏิบัตก่อนหน้าก็ไต่รับสั่งแล้ว

สนองลายพระหัตถ์เวร

แต่จะกราบทูลสนองความในลายพระหัตถ์เวรแต่ต่างข้อ
 เรื่องพระราชดุษฎีจักร เป็นฉบับได้กระดิ่งจริงเหมือนครั่ง พระราช
 ดุษฎีจักรองค์ที่มหัพเพดงคามที่ครั่งถึงหนักได้เคยเห็นเหมือนกัน แต่
 จำหน่ายไม่ตกเหมือนกันจำเก็บไว้ที่ไหน ในการที่ได้กราบทูลมาก่อน
 ว่าได้สั่ง ให้หญิงฮามช่วยตั้งเกตุรูปเขียนพระราชดุษฎีจักร ที่บ้านแฉะ
 พระทวารพระที่นั่งจักรพรรดิมาบอกนั้น เห็นจะสม ดังจะทอดพระเนตร
 เห็นได้ในใบพิมพ์กำหนดการเฉลิมพระชนมพรรษา ซึ่งได้ส่งถวายมา
 ด้วยในครั้งนั้น ว่าเธอพนหน้าทอนจะต้องเข้าไปถึงท้องพระโรงหน้าพระ
 ท้องจักรพรรดิแล้ว

เรือหยดที่บนกำแพงแก้วมณฑลพระพุทธรูปที่นั้น เกตุจักรหม่อม
 ก็จำไม่ได้ถนัดว่าหัวหางเป็นอย่างไร ดังเกิดได้แต่หัวหาง ข่มดำเรือ
 อย่างพระดำรัสจริง แต่ไม่ใช่เรือกิ่ง และในดำเรือมหัพเพดงคามนั้น
 นี้เป็นจำได้แน่สามารถยืนยันได้ ที่พระพุทธรูปที่นั้น มีดังทศอาจเป็นครุ

โต่มาก ที่เป็นสัตว์ก็มาก ถึงทักจำได้มาก ซึ่งที่เป็นสัตว์ก็จวนโคนอย
การลอยกระทงเป็นพิธีขึ้นมาเก่าแก่ ถอยทำไม่ก็คนชยากทราบเหตุ
กันมานานแล้ว แล้วก็มีคนอธิบายกันไปเรื่อยเรื่อยอย่าง

พระตำรับเรื่องพระแท่นเศวตฉัตรมีศกาดเกิดอนอยุธยา จะกราบพูด
ในทางข้างเพื่อประกอบทางพระตำรับ อันพระแท่นองค์ที่ตั้งอยู่ในพระที่นั่ง
อมรินทร์นั้น จะเป็นของทำใหม่พร้อมกับพระที่นั่งดุสิตมหาใต้ไม้ ด้วย
ถวถวายแก่พระแท่นองค์นั้นพระองค์เองอยู่ ว่าเป็นผู้มีอชางกรงรัชกาล
ที่ ๓ แต่พบนกนภพองค์เองอยู่เหมือนนกนภพทำในรัชกาลที่ ๓ สม
เป็นว่าทั้งเดียนานแล้วจนพนักเป็นอันตราพานไป แล้วไปเก็บมาซ่อมแซม
เพิ่มเติมขึ้นใหม่ เหตุใดจึงยืนยันว่าพนักนภพทำในรัชกาลที่ ๓ เหตุด้วย
เป็นลายชนิดที่ช่างเขาเรียกกันว่า "ลายเทศพุทธศาน" อันชื่อท่ากนชน
ในรัชกาลที่ ๓ ถ้าใครทำไม่ได้ก็ออกจะไม่ใช้คนเป็นเหตุให้ผู้ที่ต้องทำ
ตามสมัย ด้วยฉกกลัวจะไม่เป็นคน

พระแท่นประดับมุกของศกาดตั้งอยู่ในพระที่นั่งดุสิตมหาเวลานี้ เป็นของ
ทำแต่รัชกาลที่ ๓ เหมือนกัน ไม่ใช่ของทำใหม่ภายหลัง ด้วยจำได้ว่า
เป็นลายของครุฑมุกให้อย่าง เป็นพวกเดียวกับพระแท่นบรรทม
ประดับมุกกับศกาดพระสมเด็จอตุกษุหนึ่ง ซึ่งเห็นอยู่ที่หอพระมณเฑียรธรรม
ก่อน เดียวนัยกย้ายเอาพระแท่นบรรทมประดับมุกมาไว้พระที่นั่งดุสิต
ใช้เป็นพระแท่นมณฑล เห็นจะให้เข้าชุดกับพระแท่นเศวตฉัตร อัน
พระแท่นเศวตฉัตรประดับมุกนั้น จึงเกศเห็นว่าได้ทำแก่ไซม่างตาม

วัน ๑ ของกัพระแทนทำในรัชกาลที่ ๑ ส่วนพนักนั้นวันที่ ๒ ทำ
 ในรัชกาลที่ ๑ ทราบได้ที่เป็นลายมั่งกรเงิน เหตุใดจึงต้องทำพนักใหม่
 ถ้าว่าตามอย่างพระแทนในพระที่นั่งอมรินทร์ ก็จะต้องจำเนียรของที่เคย
 ทงมาแต่เดิรเหมือนอนกน มาจัดการซ่อมใช้ชนในรัชกาลที่ ๑, วันที่ ๓
 ตายในท้องไม้คอกทหลังรูปภาพ เป็นของทำใหม่ เป็นลายอย่างเดจ ๆ
 กระจ่าทำในรัชกาลที่ ๔ พอจะเอาได้ว่าเดิมคงประดับกระจก อย่างเดียวกับ
 กับพระแทนบรรทมซึ่งยกเอามาใหม่ เห็นไม่เข้าเป็นชุดเดียวกันจึงทำ
 แก่เดี่ยวเวลาทากเห็นจะพอเอาได้ ว่าแก่ครางทำพระแทนมุกเคย ๆ
 สำหรับประทับออกขุนนางทหน้าพระแทนเศวตฉัตรนั้น อนพุดกนว่า
 พระองค์โยหรือใครทำลวายในรัชกาลที่ ๔ เมื่อได้ทำพระแทนออก
 ขุนนางแล้ว ก็เลยให้ทำแก่พระที่นั่งเศวตฉัตรเดี่ยวด้วย การประดับ
 กระจกนั้นก็มีใช้การทำผิด ได้แก่ทำมุกแถมเบอนนเอง พระแทน
 เศวตฉัตรประดับมุกนนั้น น่าสงสัยว่าจะทำชนให้เป็นชุด พร้อมด้วย
 พระแทนบรรทมกับคู่พระสมุค เป็นของทีจะต้องใช้คงประจำพระที่นั่ง
 องค์ใดองค์หนึ่ง จึงมีปัญหาวว่าจะตั้งประจำพระที่นั่งองค์ใดแต่ แล้ว
 ทำไม่จึงได้พระแทนบรรทมกับคู่พระสมุค ไปไว้หอพระมณเฑียรธรรม
 แยกเอาพระแทนเศวตฉัตรมาไว้พระที่นั่งดุสิต อันพระแทนเศวตฉัตรนั้น
 สมควรจะหน้าทของพระโรงในทมุขเด็จ ไว้เป็นที่เสด็จออกกตางแจ้ง เพราะ
 เอารวมเข้ามาวางกัน ในห้องภาคไม่เข้าที่เลย แต่ทว่าจนถึงมูตราก ไม่
 ได้หมายถึงสำนักวงรัตนโกสินทร

พระแท่นมุกที่พระที่นั่งดุสิตเด็กลงกว่าพระแท่นทองในพระที่นั่งอมรินทร์
 เมื่อคุณตะกุกทราบไม่ได้ ที่ทราบได้นั้นเพราะตั้งกรานคกราวกแต่ลงมา
 น พระที่นั่งอมรินทร์ทางด้านซอมแซม กองพระราชพิธีด้านกพระราชวัง
 เขาคิดจะย้ายมาทำที่พระที่นั่งดุสิต แต่ทำไม่ได้ เพราะกระทงพระบรม
 อัฐิและพระอัฐิบนพระแท่นเศวตฉัตรมุกหมกไม่พอดัง จึงต้องคงทำที่
 พระที่นั่งอมรินทร์ทางด้านซอมแซมอยู่นั้น เมื่อได้ทราบเช่นนั้นแล้ว
 จึงได้เห็น ว่าพระแท่นมุกในพระที่นั่งดุสิตนั้นทำฐานตาคมาก พระแท่น
 ทองในพระที่นั่งอมรินทร์นั้นตาคน้อย ที่จริงเชิงฐานก็เห็นจะได้เดียวกัน
 อันพระแท่นเศวตฉัตร ถึงจะมีปรากฏอยู่ในหนังสือ "ไพบานกา
 คาบพียง" กต แต่ปรากฏอยู่ในหนังสือกรณคดีเป็นอันว่าไม่มี จะต้อง
 ต้นนษฐานว่ายกมาคงจำเพาะเวลาการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเท่านั้น
 พระที่นั่งบุษบกมาตาแต่ก่อนเคย เคย เช่นเดียวกับบุษบกเกรินไพจิ้งหน้า
 เป็นแน่ คงดงอฉมจนทพระที่นั่งไพศาลมาก่อน แล้วจึงขนบุษบก เป็น
 การพิโยคพิเภณท์ไม่น้อย ที่ทำฐานคือให้สูงขึ้น จะเป็นคิดจากความ
 ละดวกที่ไม่ต้องทำฉนวนทรดงจนท ไม่ใช่ว่าหน้พระแท่นเศวตฉัตร
 ก็เป็นได้ เวลาทำฐานหน้ยกคงเป็นเวลาเดียวกันกับกษแก่ท่มุพระที่นั่ง
 จักรพรรดิเป็นคก พระที่นั่งทงหมูนเดิมเป็นไม้ ปรากฏในคำของกรณคดี
 หนกขย่างหนง กบทงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกครด
 ว่า กรมดมเด็จพระสุตำรัตนเจ้าถวาย ว่าเมื่อทรงพระเช้างได้ทรงเป็นบวิ
 กำแพงแก้วททของพระโรงหน้า เพื่อกอดพระเนตรออกไปภายนอก แล้ว

ครั้นอธิบายว่าแต่ก่อนท้องพระโรงหน้าไม้มีหนึ่ง เป็นเต้าไม้โปร่ง มี
 แฉก้าแพงแกวทกนชยุในระทง่างเต้า พิศาวเนากเห็นจริง ที่พระทง
 เหล่านนทพทงท่ม มีเต้ากฮยี่สูงเตี้ยมโต ๆ กับทงทเรียกว่าช่องกบ
 วนเป็นแบบตมยรัชกาลที่ ๓ ไปทงนน

ข่าวในกรุงเทพ ฯ

จะกราบทูลข่าวกรุงเทพ ฯ แต่ข่าวที่คอรถรงทรงรบ พระยามนตรี
 สร้อยวงศ์ (เขียน บุนนาค) ถึงแก่กรรมเสียแล้ว เขาส่งใบตำมาให้
 บอกล่าเป็นโรคเส้นโลหิตคับและฉกพิการ กำหนดชยาบนำศพวันที่ ๓๓
 กันยายน เกด้ากระหม่อมไม่ตำมารถไปได้ คงยรับเชิญการรตหน้าบ่าว
 ดำวพิชานเจ้าพระยามหิธรใจเสียแล้ว เวลาใกล้ถนจะไปก็ไมทั้น คือ
 แต่งคัวใหม่ด้วย เพราะเป็นงานมงคตและชดมงคตไปคนละอย่างทีเดียว
 ดังเกศว่า ใบตำใบแดงเตยอนมากชนกว่าแต่ก่อนมาก

กับเมื่อวันที่ ๓๓ นน ใตรบหมายในการพระราชพิธีเฉลิมพระชนม
 พรรษาซึ่งจ้านักพระราชวังส่งมา ให้ ใตถวายใบพิมพ์หมายกำหนดการ
 ละเอียดมา ให้ทรงทราบพร้อมกบหนังสือแล้ว เมื่อถึงงานเห็นอะไร
 ละเอียดชนไปกว่าที่กล่าวไว้ในหมาย ก็จะได้กราบทูลมา ให้ทรงทราบ
 ที่ห้อง

ศอรมิศอรรแต่จจะโปรด

พร

๕
พ ๕/๒๕๔๒

หม่ายกำหนดการ

พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา
กษัตริย์ พุทธศักราช ๒๕๕๒

๖๕ วันที่	เวลา	รายการ	๖๖ ที่	๖๗ แต่งกาย
๓๙	๓๖.๓๐ น.	บรรพชิตญวนและจีน ถวายพระพร เจริญพระพุทธมนต์สระเต่าง ถวายบังคมพระบรมรูป ๕ ตั้งมณฑลศักดิ์ เจริญพระพุทธมนต์เฉลิม	พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตน ปราสาทพระเทพบิดร พระที่นั่งอมรินท	๖๘ เต็มยศ ๖๙

๓๕๗

ลำดับ อนุทิน	เวลา	รายการ	ที่	แต่งกาย
๒๐	๘ ถึง ๑๖ น. ๓๐.๓๐ น. ๓๖.๐๐ น. ๓๗.๐๐ น.	ลงนามถวายพระพร เดียงพระ เทศน์มงคลวิเศษ ตั้งพระยอดชัยศักดิ์ พระราชทานตรา ทูตเฝ้า	ในพระบรมมหาราชวัง } พระที่นั่งอมรินท } พระที่นั่งอมรินท พระที่นั่งจักรี	ปกติ เต็มยศ จอดจอม เกล้า เต็มยศ จักร สายสร้อย จอดจอมเกล้า เต็มยศ จักร
๒๑	๓๗.๐๐ น.	ราชอุทยานสโมสร	สวนจิตรลดา	ครึ่งยศ ประดับ ราชอิสริ ยาภรณ์

นายกรัชมงคล ในตำแหน่งบังคับบัญชาสำนักพระราชวัง - รับ
บัญชาคุณผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ว่า การพระราชพิธีเฉลิม
พระชนมพรรษาป็น ให้กำหนดดังต่อไปนี้

วันที่ ๑๕ กันยายน เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๐ นาที คุณผู้สำเร็จ
ราชการแทนพระองค์ มาขงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ชนมชหน้าพระ
อุโบสถ ประธานคุณผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ทรงรับคำถวาย
พระพรแทนพระองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของบรรพชิตเบญจนแดระจีน แล้ว
คุณผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ชนพระอุโบสถ ประธานคุณผู้สำเร็จ
ราชการแทนพระองค์ ทรงประเคนผ้าไตรกับขยาม แก่ พระสงฆ์ ราชาคณะ
และเปรียญ ๕ รูป ทรงจุดเทียนบูชาพระพุทธรูปมหามณีนรัตนปฏิมากร
พระสัมพุทธปรณ และพระพุทธรูปนถองพระองค์ แล้วทรงจุดเทียน
เครื่องนมัสการและเทียนบูชาเทพदानพเคราะห์ พระสงฆ์ เจริญพระ
พุทธมนต์นวดคหายุดมขัมม์ ไทรมบูชาเทพदानพเคราะห์ แล้วคุณผู้
สำเร็จราชการแทนพระองค์ ออกจากพระอุโบสถไปจนปราสาทเทพมิตร
ประธานคุณผู้สำเร็จราชการแทน พระองค์ ทรงจุด รูปเทียน เครื่องราช
สักการ ถวายบังคมสมเด็จพระบูรพมหากษัตริราชเจ้า แล้วคุณ
ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์มาพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย โปรดให้
อาตถษณ อานประกาศ คัง สมนคักกตจบ แล้ว ทรง ประเคน ถัพรณบัญญัติ
หรือบัญญัติ กับเครื่องสมณคักกตและไทยธรรม พระสงฆ์ ๑๐ รูปเจริญ
ชัยมงคลคาถา พนักรงานพระราชพิธีประ โคมข้องชัย แครงอน แคร

ฝรั่ง และเครื่องศรีย่างกัเด็ริงแก้ว สมเด็จพระราชาคณะและพระราช
 คณะที่ได้รับพระราชทานฐานันดรใหม่ถวายอนุโมทนา แล้วตั้งสภา
 นิมนต์พระสงฆ์ ๖๐ รูป ซึ่งจะเจริญพระพุทธมนต์ในการพระราชพิธีเฉลิม
 พระชนมพรรษาเช้า ในพระที่นั่ง ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทน
 พระองค์ทรงประเคนผ้าไตรกับขี้ยามแก่พระสงฆ์ ๖๐ รูป พระสงฆ์ออกไป
 ไปครองผ้า ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ทรงจุดเทียน
 เท้าพระองค์ เทียนพระมหามงคุดและเทียนบูชาพระพุทธรูป เทวรูป
 พระเคราะห์ พระสงฆ์ครองผ้าเสร็จกลับเข้านั่งอาสน์ ทรงจุดเทียน
 นมัสการทรงศีล พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์งานพระราชพิธีเฉลิม
 พระชนมพรรษา

วันที่ ๒๐ กันยายน ตั้งแต่เวลา ๘ นาฬิกา จนเวลา ๑๖ นาฬิกา
 เจ้าหน้าตจตที่สำหรับผู้ที่จะมาลงพระนามและนามถวายพระพรในวันพระ
 บรมราชสมภพ ไว้ดังนี้

- (๑) ที่พระมหามณเฑียร ในพระบรมมหาราชวัง
 พระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายใน
- (๒) ห้องรับแขกสำด้าว่าการสำนักพระราชวัง
 พระบรมวงศานุวงศ์และหม่อมห้าม
- (๓) ห้องรับแขกสำด้าที่ทำการสำนักงานราชเลขาธิการในพระองค์
 คณะทูต รัฐมนตรี ประธานและรองประธานสภาผู้แทน
 ราษฎร และเจ้าพระยา

(๔) ห้องแดงศาลาว่าการสำนักพระราชวัง

ข้าราชการด้านงานเดชาธิการผู้แทนราษฎร

ตมาธิการผู้แทนราษฎร

ข้าราชการด้านนายกรัฐมนตรี

ข้าราชการกระทรวงเกษตรธิการ

ข้าราชการกระทรวงการคลัง

ข้าราชการกระทรวงมหาดไทย

มนตรีเทศบาลและตมาชิกเทศบาล

(๕) ห้องโถงศาลาว่าการสำนักพระราชวัง

พ่อค้า คฤหบดี

ข้าราชการสำนักราชเดชาธิการในพระองค์

ข้าราชการสำนักพระราชวัง

(๖) ห้องเขียวศาลาว่าการสำนักพระราชวัง

ข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศ

ข้าราชการกระทรวงธรรมการ

ข้าราชการกระทรวงยุติธรรม

ข้าราชการกระทรวงเศรษฐการ

ข้าราชการกระทรวงกลาโหม

หญิง ลงนามแห่งเดียวกับชายที่มาด้วย ถ้ามาตามลำพังปฏิบัติ

อนุโตมฝ่ายชาย

เวลา ๓๐ นาที ๓๐ นาที คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์
 มายังพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทน
 พระองค์ทรงจุดเทียนนมัสการ พระสงฆ์ถวายพรพระจบแล้ว ทรง
 ประเคน อาหารบิณฑบาต แก่พระสงฆ์ ซึ่ง เจริญ พระพุทธรูป ใน งานนี้
 แล้วทรงจุดเทียนเครื่องตั้งใจ ไท่อ่านประกาศเทวดา พระสงฆ์รับ
 พระราชทานฉน์ กรนเสร็จแล้ว ทรงจุดเทียนเครื่องทรงธรรม ด่มเด็จพระ
 พระราชาคณะถวายพระธรรมเทศนามงคลวิเศษถันที่ ๑ จบแล้ว ทรง
 ประเคนจุกัจฉัยไทยธรรม พระสงฆ์ถวายอนุโมทนาแล้วประธานคณะ
 ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ พระราชทานราชสังคหวัตถุมีเงินตรา กับผ้า
 นุ่งห่มแก่ข้าทูลละอองธุลีพระบาทที่ส่งชาย

เวลาเที่ยงวัน ทหารบก ทหารเรือยังปืนใหญ่เฉลิมพระชาติยราช
 อธิวิยาศ

เวลา ๑๖ นาที คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์มายังพระ
 ที่นั่ง อมรินทรวินิจฉัยโปรดให้ อาตถกษณ์ อ่านประกาศ กระแฉ่ พระบรม
 ราชโองการ ทรงพระกรุณาโปรดให้ตั้งพระอธิการศักดิ์พระราชาวงศ์จบ
 แล้ว ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์พระราชทานนำพระ
 มหาตั้งขทรงเจิม และพระราชทานพระสุพรรณบัฏแก่พระราชาวงศ์
 พรหมณเภาสังข์ พนักงานพระราชพิธีแกลงบันฑิตาจารย์ ประ โคมพ็อง
 ชัย แตรงอนแตรงฝรั่งและเครื่องบริวารคดี แล้วประธานคณะผู้สำเร็จ

ราชการ แทนพระองค์จะได้พระราชทานราชอิสริยาภรณ์ และ เครื่อง
อิสริยยศ

เวลา ๑๗ นาฬิกา คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์มายังพระ
ที่นั่งจักรมหาปราสาท ณ ห้องพระโรงกลาง คณะทูตต่างประเทศเฝ้า
นำคำถวายพระพรวันพระบรมราชสมภพถวาย

วันที่ ๒๑ กันยายน เวลา ๑๗ นาฬิกา คณะผู้สำเร็จราชการ
แทนพระองค์มายังตึกจาลีย์ ในพระบรมมหาราชวัง ในงานพระราช
อุทยานสโมสร ที่ทรงพระกรุณาโปรดให้เชิญเสด็จพระบรมวงศานุวงศ์
ผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศ ข้าราชการของชุดพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ราชครู และตุลาการ มาตั้งสโมสรสนับนาศรับพระราชทานเลี้ยงหน้า
เครื่องว่าง ในการพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา

การแต่งกาย

วันที่ ๑๙ กันยายน เย็น เจริญพระพุทธรูป แต่งเครื่องแบบ
เต็มยศ สายสะพายขัตติยราชอิสริยา
ภรณ์มหากัศ

วันที่ ๒๐ กันยายน เช้า เสด็จพระ แต่งเครื่องแบบเต็มยศ
สายสะพายราชอิสริยาภรณ์จุลจอม
เกล้า

บาย คังพระอัครวิปลาคัง แต่งเครื่องแบบ
เต็มยศ ประดับราชอิสริยาภรณ์
ด้ายสะพายขัตติยราชอิสริยาภรณ์
มหาจักรี ส่วนด้ายสร้อยราชอิสริ-
ยาภรณ์จุดจอมเกล้า

เย็น ทูตเจ้า มีเฉพาะแต่เจ้าหน้าที่ แต่ง
เครื่องแบบเต็มยศ ด้ายสะพาย
ขัตติยราชอิสริยาภรณ์มหาจักรี

วันที่ ๒๑ กันยายน เย็น ราชอุทยานสโมสร แต่งเครื่องแบบ
ครึ่งยศ ประดับราชอิสริยาภรณ์
ฝ่ายในอนุโตมอย่างฝ่ายหน้า
สำนักพระราชวัง

หมายมา ณ วันที่ ๑๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๒

x x x x

บ้านฉันทามอน บึง

วันที่ ๒๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๒

ทูต สัมเด็จพระนริศ ๑

ถวายพระหัตถ์แวรณบดงวันที่ ๑๕ กันยายน มาถึงหม่อมฉนเมอ

วันที่ ๑๗ โดยเรียบร้อยตรงกับกำหนดตามเคย
เพิ่มเติมความขอขมาหมายแวรณบดงก่อน

เมื่อหม่อมฉันตั้งจดหมายเวรฉบับดังกล่าวที่ ๑๔ ก็ย้ายไปถวายแล้ว
 มาณทจนว่าพระปรมาภิไธยที่เป็นคำภาษาจีน เช่นว่า "แต่ยัด" เป็น
 คณพน เห็นจะเกิดชนสำหรับใช้กับคำแปลพระราชดำรัสคอกกรรมัง
 เพราะรัฐบาดจีนก็อ่านคณพระราชดำรัสไทยไม่ออก รัฐบาดไทยก็อ่าน
 คณพระราชดำรัสจีนไม่ออก ทั้ง ๒ ฝ่ายต้องเชื่อฟังตามคำที่แปลในเมื่อ
 ไทย หรือว่าออกอย่าง ๓ คำแปลฉบับเป็นหนังสือตั้งคณคำขุยังกว่าคณ
 พระราชดำรัส ก็ตามประเพณีโบราณจดหมายทมิฬไปมาถึงกันยอม
 ประทับตราเจ้าของจดหมายเป็นสำคัญทงจีนแคะไทย นิดกันแต่ตรา
 ของไทยใช้รูปภาพต่าง ๆ ตราของจีนใช้รูปคณอักษรแต่ตั้งชื่อเจ้าของ
 จดหมายเป็นตรา คำแปลพระราชดำรัสเป็นภาษาจีนเป็นหนังสือสำคัญ
 คณถ่านมาแล้ว คำแปลที่เขียนส่งไปเมืองจีนกับพระราชดำรัสจึงคณ
 มีตราประทับให้จีนเชยถือ เหตุนี้มาจะเป็นมูลททาพระราชตัญจกร
 แต่งพระปรมาภิไธยด้วยคณอักษรจีน (ที่เรียกว่าตราโตโต) สำหรับ
 ประทับหนังสือคำแปลพระราชดำรัสคณ ๓ สำหรับประทับคำแปล
 คณอักษรเจ้าพระยาคณตั้ง คอง ๓

คิดถึงออกผู้แปล การแปลพระนาม เช่นว่า "สมเด็จพระบรมบพิตร
 พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา" เป็นคำภาษาจีนดูยากคณแต่ที่ โดยเฉพาะจะคณ
 ให้คณหนังสือคณขอคณแฉะให้จีนเข้าใจคณด้วย เป็นพันจิดคณที่จะทำอย่างคณได้
 จึงใช้วิธี (อย่างพระยาไชยภัก (พิภ) ว่า) "แต่ยกคำคณ" ตามภาษาจีน

มาถูกเป็นพระปรมาภิไธยในตายพระราชดำริจักร ความยากของผู้แปล
ยังมีต่อไปถึงแปลคำพระราชดำริซึ่งใช้คำภาษาดั้งและเรียบเรียงคำจน
อย่างเพริศพิริ้งในภาษาไทย การที่แปลคงเป็นอย่างไรอย่างนอกเขาแต่เนื้อ
ความไปแต่งใหม่ตามความรู้และความสามารถของผู้แปล ใคร ๆ แปล
ก็แทบหงายท้องทั้งนั้น

เครื่องราชูปโภค ปดัมมุกตั้งต่าง ๆ ซึ่งสร้างในรัชกาลที่ ๓ นั้น
มีข้อควรสังเกตอย่าง ๓ ที่ตั้งอยู่ในพระราชมนเทียรค้อมมาแต่ ๒ ตั้ง คือ
พระแท่นเศวตฉัตร ตั้ง ๓ กับกระดานพิง ตั้ง ๓ นอกจากนั้น คือพระแท่น
บรรทม คู่พระกฐา (คู่เหมือน ๒ ใบ) กับคู่พระส่มุต ๒ ใบ ย้ายเอาไว้
ที่หอพระมนเทียรธรรมทานของ "ปด้อยพระพุทธบาท" ทั้งนั้น จะเป็น
เพราะเหตุใดขอให้ทรงวินิจฉัยดู ที่ย้ายพระแท่นบรรทมมาใช้เป็น
พระแท่นมณฑลพิธีที่พระมหาปราสาทนั้น หม่อมฉันจำได้ว่าสมเด็จพระ
กรมพระสวัสดิศุภบาล แต่จะย้ายเมื่อรัชกาลที่ ๖ หรือที่ ๗ นั้นจำ
ไม่ได้แน่

เรื่องเบ็ดเตล็ดกับนั่ง

หม่อมกษการต่าง ๆ ในเมืองมลายู Malaya (อังกฤษเขาหมายรวม
ทั้งเมือง สิงคโปร์ บินัง มะละกา บรูไน และเมืองแขกมลายูทั้งปวง
เรียกเป็นคำเดียว) กาดมกษการอันเมืองกัวยเกิดตั้งกรมใหญ่ยุโรป

เป็นพิมพ์ แต่จากการเหล่านั้นไม่กระทบกระเทือนถึงพวกหม่อมฉัน อยู่กัน
เป็นปกติอย่างแตกฉาน มีกระเทือนถึงจตุรปฏิบัติแค่บางอย่าง คือ

แต่ก่อนหม่อมฉันเคยรับแค่นั้นชื่อพิมพ์ Straits Echo ซึ่งออก
ประจำวันเวลาเช้า เดียวกันของรับหนังสือพิมพ์ Penang Gazette ซึ่งออก
เวลาบ่ายเพิ่มชนิดด้วย คือของอ่านหนังสือพิมพ์วันละ ๒ เวลาเพื่อจะรูข่าว
สงครามอย่าง ๑ เพื่อจะรูขอมงคบคิดต่าง ๆ ที่รัฐบาลเมืองมลายูประกาศตั้ง
ขึ้นแถวแถวที่อยู่ในอาณาเขตนี้ อย่าง ๑ แต่ก่อนหม่อมฉันเคยรับ
หนังสือพิมพ์บางกอก ไค้มกับหนังสือพิมพ์ภาษาไทยบ้างอย่างส่งมาจาก
กรุงเทพฯ ตั้งปีที่ ๒ ครั้ง แต่เดี๋ยวนี้ไปรษณีย์ไทยไม่ส่งหนังสือพิมพ์
ภาษาไทยมาเมืองมลายู จะเป็นเพราะเหตุใดไม่ทราบ ก็เป็นอันไม่ได้
เห็นหนังสือพิมพ์ภาษาไทยคงแต่ตั้งปีที่สองมา

รัฐบาลเมืองมลายูเขาเขาใจได้ในเรื่องส่งเงินเดบียง อาหารมาก
ถึงประกาศกำหนดราคาให้พวกพ่อค้าขาย ของที่เป็นอาหาร และร้อง ฟ้อง
เอาโทษคนขายขนราคามาหลายรายแล้ว

แต่ของที่ต้องส่งมาแค่ต่าง ประเทศรัฐบาลตั้งปัญหาแค่ว่าจะจัดการ
มิให้หมกฉกจากตลาด แต่ของตั้งอันหม่อมฉันได้ฟังคำอธิบายของพวก
ฝรั่งนายห้าง เขาว่าอย่างไร ๆ ของกติกองขนราคา และของบางอย่าง
ที่ไม่จำเป็นแก่การเลี้ยงชีพอาจจะขาดตลาดก็เป็นได้ เพราะในเวดามี
สงครามเช่นบริษัทประกันภัยเพิ่มอัตราค่าประกันภัยขึ้นถึง ๑๐๐ จน

๓๕๐ เปอรเซนต์ คนเดินเรือก็เรียกค่าจ้างเพิ่มขึ้นเพราะคองเดียงภัย
 ถึงชีวิตของเขา เจ้าของเรือแต่ละพ่อค้าตั้งชวงกคองต้นเปิดของมากจน
 คองหาทางได้มาชดใช้ พวกเจ้าของเรือจึงขนคางระวางกับทองคราก่า
 โดยดำร (โดยินว่าค่าโดยดำรเพียงนชนก ๕๐ เปอรเซนต์แล้ว) ชวง
 พวกพ่อค้ากตั้งชวงมาชาย คองเดียงเงินเพิ่มขึ้นเท่าโต กคองเขาจำนวน
 เงินนหนาเคยเพิ่มในราคาเงินก่า ราคาเงินก่ากจาของแพงชนชยุเอง
 ไรแต่เท่านนพวกนายห้างยงคองพิจารณาต่อไปว่า เงินค่างตั้งโตเมื่อ
 เพิ่มราคาแพงชนแต่จจะมกนชอหรือไม่ ตั้งโตเห็นจจะไม่มีใครชอกก็ไม่
 ตั้งมา หม่อมฉนเขาใจว่าราคาเงินค่างต่างประเภทในกรุงเทพ ำ ก็น่าจะ
 แพงชนด้วยเหตุคองอย่างเดียวกัน

มีกรณีแปลกกทรบกัน ในคราวนี้หม่อมฉน ได้เห็น ในหนังสือพิมพ์
 เรื่อง ๓ (จริงเท็จชอชอชูกดำร) ว่ากองบินชองพวกไปดกชองหนึ่งไปพบ
 กองบินชองเยอรมันมากกว่า พวกเยอรมันเข้าด้อมยิงนายเครื่องบินชอง
 ไปด ๒ เครื่อง เห็นจจะหนีไม่รอดได้ กดับเขาเครื่องบินชองคนเข้าน
 เครื่องบินชองนายกองเยอรมันหักคกคินด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย พวกไปดรอด
 ได้คณ ๓ คู่ก่นำพิศอง แคก่อนมาเคยโดยินแควว่าชนชางเคยจนวนามชน
 เครื่องบินชอนแทน

หม่อมพายุฝนแรงฝนคก ๓ จนทงกวางจวนกวางคิน เหตุเช่นนเคยมี
 มาแควอน ที่ประหลาดคณ ถวถูกควางฝนชุกเช่นนนาพิกาหยุด นาคิก

ของหม่อมฉันหยุดเกือบหมด หม่อมฉันปรารถนาก็ถูกว่าให้เขาไปให้ห่าง
 เขาแก่เสีย เรอบอกว่านาฬิกาป่วยเป็นหวัดเท่านั้น พระองค์หญิงประเวศ
 เรอได้ วิชาหาย ด้วยเขานาฬิกาออกอาการแคต หม่อมฉันให้เขาออก
 ขามแคตในเวด้าเข้าถึงซักโมงหนึ่งก็กลับคืนตัวอย่างเก่า เขาว่าเป็น
 เพราะอากาศชั้นเขาไปทำให้หม่อมฉันเครื่องจักรกันข้อมให้จักรเดิน ขาม
 แคตถูกไฮรอนพอนานจนตายเครื่องจักร ไม่มีอะไรเห็นยวงก็กลับคืน
 ดูชอบกลอยู่จึงจะมา

ควรมีควรถั่วแต่จะโปรด

ตั้ง ๒๖ กรกฎาคม

x x x x

ตำหนักปลายเนิน กลองเคย

วันที่ ๒๒ กันยายน ๒๔๘๒

กราบทูล สมเด็จพระราชินีนาถฯ ทรงฝ่าพระบาท

ถวายพระหัตถ์เจเร ลงวันที่ ๓๔ กันยายน ได้รับประทานแล้ว ไม่มี
 รอยขีดของมีดกระดาษ์ออก เหมือนถวายพระหัตถ์ฉบับก่อนเช่นกราบทูลมา
 มีแต่ตราประทับว่าผ่านการตรวจแล้ว เห็นจะเป็นอันเชื่อว่าไม่มีความ

ร้ายอยู่ในนั้น คิดดูก็เห็นอกเขาว่าลำบากมาก หนังสือคงมีคง ร้อยไม่ใช่
น้อยฉบับ ถ้าตรวจหมดก็เปิดของแรงเต็มที่ คงจะเป็นด้วยเหตุนี้ เมื่อ
ฉบับใดไม่สงสัยว่าจะมีความร้าย ก็ให้ผ่านการตรวจไปเสียได้โดยไม่
ติดข้อง

สนอกลายพระหัตถ์

พระเดชพระคุณเป็นต้นเกล้า ททรวงพระเมตตาตรัสเดาถึงพระบรม
ราชาธิบาย ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องพระราช
ัญญากรประทับพระราชดำเนินไปเมืองจีน นักไปไม่ถึงนั้น กราบทูล
แต่ตามดำพ้องใจที่คิดเห็น เขาเป็นแน่ได้ตามททรวงพระดำรัสสั่ง ในเรื่อง
พระราชัญญากรอนมทวจินว่า “เกา—เม้ง” นั้น คิดทำขึ้นเพื่อประทับ
หนังสือ นำ ถึงคงศาลเมืองกึ่งคงและตงูป่าทางเด่นาบตกระทรวงการต่าง
ประเทศถูกต้องทีเดียว ถ้าไม่คิดทำสำหรับประทับไปเมืองจีนแล้วจะทำไม
ทำไม ในเมืองไทยก็ไม่มทไร ประกอบททชานพระปรมาภิไธยเป็นจีน
ด้วย ได้คิดเหมือนกันว่าทำไมจึงต้องชานพระ ปรมาภิไธยเป็นจีน
แล้วก็คิดได้ว่าจำเป็น ไม่ใช่อย่างผู้ชื้อเป็นภาษามครโดยไม่จำเป็น
เช่นแคงเรื่องชินกาดมادنเป็นคณนเดย เพราะหนังสือจีนเขียนคำต่าง
ประเทศไม่ได้ พทสูง ยังต้องเป็น “คูด—เกา—ตง” พระราชัญญากร
รุนตงน คงจะได้คิดแก้ไขไม่เหมือนกับรุนก่อนด้วยโตบทเวียนทเกิด
ก้อยรชชคความมาแคง การทชานพระปรมาภิไธยจนตงทำพระราช

ตัญญูจกัรชนนั้นจะว่าเตรียมไม่มีมูลก็ไม่ได้ ด้วยเนื้อเด็ก ๆ เคยได้ยินข่าว
 ว่ามีการทวงก้อย แล้วได้ปรึกษาในที่ประชุมเถาซิด ตกตงว่าไม่ควร
 ส่งก้อยไปอย่างแต่ก่อน การเตรียมจึงล้มไป จะว่าเป็น "กิงกาจ"
 แท้ที่เดียวก็หาได้ไม่

เหตุทั้งนี้ทำให้นกแปดชอกไปถึงตรา "เก๋-เม็ง-ยี่-ฮอง"
 ได้ด้วยเป็นทางปฏิบัติคตมาแต่ครั้งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ซึ่งถือว่าเป็นพระเจ้าแผ่นดินเหมือนกัน ครองนดวงหลดวงดั่งก้อย วงหน้า
 กตงส่งด้วยส่วนหนึ่งเหมือนกัน จึงเคยเป็นธรรมเนียมให้เตรียมทำตรา
 ชนไว้ด้วย

การแปดหนังสืออนนยากนักยากหนา คตงได้คนรู้หนังสือคตงต้อง
 ภาษามาแปด จึงจะได้คำแปดคตอย่างถูกต้อง ถ้าได้แค่คนรู้ๆ ปรดาๆ
 มาแปด "เจริญทางพระราชไมตรี" ก็เป็น "ก้อย" ไป ตามประสาที่
 คนแปดนึกคำได้ ยงคตเยยอกทไม่ผิดความ เคยเห็นคำแปดคตภาษา
 อังกฤษเขาวาเขียนไปเขาเรื่องน้ำคตแปดว่าเจริญไปกิงกาจางวัน นนคต
 ความมากมายไปคตว่าเดี่ยชก

ไขความ

ตามคกราบทูตมาในหนังสือเวรฉบับก่อน เรียกคตมูกคตหนึ่งคต
 พระคตมุนน เป็นนคตเรียกเอาเอง ไม่ใช่มีใครบอก คตยนคตคตารายา
 ซึ่งเรียกคตาราชางท จึงเห็นคตวรคตารางทจะคตงมหนังสือทกลายชยาง

ครูด่านพบ ในทอกหลายแห่ง ดันนษฐานได้ว่าเป็นช่างเครื่องราชกกุธภัณฑ์
 อักมอหนึ่งเกิดากรหม่อมเรียกว่าครุหน้ากาก เพราะได้ฝีมือของท่านมา
 เต็มเป็นหัวโขนทศกรรฐ์ แต่พิงทมดแต่อย่างเหลือแต่ ใบหน้าครุหน้ากาก
 มือนไม่เห็นทโชนอกเขา ใจว่าเป็นคนครึงกรุงเก่า อักมอหนึ่งเกิดา
 กรหม่อมเรียกว่าครุพิราพ เพราะท่านทำหัวโขนหัวพิราพไว้หลายตัว
 พบฝีมือท่านบ่อยๆ ดันนษฐานว่าเป็นช่างเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ๒ ค่องขออภัยโทษ
 แก่ท่านผู้เป็นครูเหตานั้น ทดงขอให้ท่านแก่พอเรียกเข้าใจ ด้วยไม่ทราบ
 ว่าท่านชื่อไรหรือเป็นที่อะไรจริง ๆ

การทำพนักพระแท่นเศวตฉัตรทองสององค์ใหม่ ซึ่งกราบทูลด้วย
 เห็นว่าเป็นรุ่นราชกกุธภัณฑ์ ๓ นม จะทำเบียดนเพราะพนักเก่าเคยไปหรือดุงไป
 ไม่ไรเพราะทั้งให้ชำรุดเสียก็ได้เหมือนกัน

เฉลิมพระชนมพรรษา

ตามที่กราบทูลไว้ ว่าในการเฉลิมพระชนมพรรษา ถ้าเห็นอะไร
 ตระเขยคกว่าหมายกำหนดการใบพิมพ์ อันได้ตั้งมากวายนแล้ว จะกราบทูล
 เพิ่มเติมมาให้ทรงทราบนั้น จึงจะกราบทูลต่อไปนี้เท่าที่ให้เห็นและทราบ
 วันที่ ๑๘ กันยายน ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงพระเคน
 พระสุพรรณบัฏและหิรัญบัฏดงสมณศักดิ์ ๓ รูป ก็อสังสมเด็จพระ
 ตั้งชราชรูปหนึ่ง ตามที่ได้ประกาศไว้ในราชกิจจานุเบกษาแล้ว กับคง
 พระพิมพ์ธรรม วัดมหาธาตุเป็นสมเด็จพระวันรัตน์อีกรูปหนึ่ง กับคง

พระธรรมดิลก วัดอรุณราชวรารามเป็นพระพิมพ์ธรรมอักษรหนึ่ง กับ
 เมื่อเวลาพระสังฆสังฆมนตรี มีการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์
 ออกมาก จะทราบทุกจำเพาะแต่ผู้ซึ่งได้รับพระราชทาน ม.ส.ม. สองคน
 คือพระยาศักดาตุดยฤทธิ กับพระยาอภัยสงคราม

วันที่ ๒๐ กันยายน เวลาเพล เมื่อพระสังฆมนตรีแล้ว มีการ
 พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ต่อไปอีก ผู้ซึ่งได้รับพระราชทาน
 ม.ส.ม. คนหนึ่ง คือพระเจษยนตรวงศ์ฤชดี เวลาบ่ายไม่ได้เข้าไป เพราะ
 ฟกด้วยเข้าไปเวลาเช้าแล้ว และอากาศก็ครึ้มเกรียว กว่าจะเลิก แต่
 ดับทราบว่าการพระราชทานยศ มีหม่อมเจ้าจรรณไวทยากร เป็น
 พระวรองค์เชอพระองค์เจ้า พระราชทานตรา มีพระองค์เจ้าจรรณ
 ไวทยากร ป.จ. นางพิบูลสงคราม กับนางประติษฐมนุชรรม ท.จ.ว.
 กับเครื่องยศ หม่อมเจ้าเฝ้าเพ็ญพัฒน์ หม่อมเจ้าศักดิ์ดาวดี บุตรเจ้า
 พระยาพิชเชนทรโยธิน บุตรพระยาวิจิตรสถาวร (เจ้คร) & คน ค.จ.

อนึ่งเมื่อวันที่ ๒๐ นน หนึ่งยามเข้าไปเห็นชอกถวายพระพร
 เสด็จพระชนมพรรษา ออกดำห้ขออนุญาตเข้าไปทูลพระโรงหน้าแห่ง
 พระที่นั่งจักรพรรดิ เพื่อดูพระราชตัญจนกร ซึ่งเขียนไว้ที่บ้านแสด
 พระทวารพระที่นั่งจักรพรรดิมาบอก แต่มาบอกว่าไม่มี เป็นแต่ทาแดง
 ใจเฉยๆ เกด่ากระหม่อมก็เข้าใจนึกเคืองตัวเองคิดว่าควรจะรู้ เพราะเมื่อ
 รัชกาลที่ ๖ ได้รื้อทำซ่อมพระทวารเปลี่ยนแปลงใหม่ ศตอกลงอฉฉนทร
 ด้วยทั้งหมด คงหรือเอาการเกาคร่งพระเจ้าเหามาตะเมออยู่ได้

ข่าวในกรุงเทพฯ

วันที่ ๒๓ กันยายน สำนักพระราชวังมีหมายมาบอกว่า พระองค์เจ้า
 พร้อมพงศ์อชิราภรณ์ ต้นพระชนม์มณี ณ วันที่ ๒๐ เวลา ๒๒.๓๕ น. ด้วย
 พระโรคพระอภิกขิตการ รัชษา ๗๒ กำหนดพระราชทานนำตรงพระศพ
 วันที่ ๒๓ เวลา ๓๗.๐๐ น. แล้วแต่งพระศพลงพระโกศ เจริญชน
 ประดิษฐานไว้ณตำหนักที่บางจาก พระราชทานผ้าไตร ๓๐ ชุดับปกรณ
 เกตุกระหม่อมได้ตั้งแต่นำไปตรงพระศพ ตัวเองไปไม่รอด เพราะ
 สำนักพระราชวังตั้งให้เข้าไปต่วนศิวาลัย ในการอุทธานต์ไม่ตรงงาน
 เสด็จพระชนมพรรษา รู้สึกว่าเธออยู่ใต้ทันทานเป็นหนักหนา คนตมยนี้
 เห็นจะไม่มีใครรู้ดีกว่ามีพระองค์เจ้าพร้อมอยู่ในโลกนี้เลย

ศอวรมิศวรแล้วแต่จะโปรด

พรส

x x x x

บ้านชินนามอน บึง

วันที่ ๒๗ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๒

ทูต ตมเด็จพระนริศฯ

หม่อมฉันทโรบตายพระหัตถ์จรดบบตั้งวันที่ ๒๒ กันยายน นนแล้ว
 ตายพระหัตถ์จรดบบนั้นทำให้หม่อมฉันทโรบเกิดความยินดีแปดกกับตายพระหัตถ์

เวรฉบับก่อนๆ อยู่บ้าง โดยปรกคพวกไปรษณีย์เขาเคยเอาตายพระหัตถ์
 มาตั้งวันจันทร์เจด้าเช้าราว ๘ นาฬิกา เมื่อวันจันทร์ที่ ๒๕ นี้ เขาก็เอา
 เม็ดมาตั้งตามเจด้าเช่นเคย แต่หนังสือที่เขามาตั้งมีแต่หนังสือพิมพ์
 บางกอกโตมรห้ามตายพระหัตถ์เจด้าเช่นเคยไม่ จึงเกิดความรำคาญใจถึง
 ออกปากแก้ตุ๊กว่า "นี่อย่างไรเสียดจ้อจ้งไม่มตายพระหัตถ์มาตามเคย"
 ไม่มีใครททายได้ หม่อมฉันทก็ตองทอดช้ระ จนเจด้าบ่ายพวกไปรษณีย์
 จ้งเอาตายพระหัตถ์เจด้ามาตั้ง ไม่มรอยเบ็ดชองกักตเห็นเหตุจ้งที่ต้งมา
 ช้คังเป็นเพราะหนังสือในเมด้ามมากต้งยกัน เขาพบตายพระหัตถ์ช้ไป
 ไม่ท้งต้งคองช้ ทไม่เบ็ดชองนั้นคังเป็นคังทรงพระค้จ้งว่าเป็นเพราะ
 เขาช้กให้เราเป็น "ป้าประมุค" จตหมายทตงานหม่อมฉันทมีมา ในคราว
 เมด้าเคยวกันช้กฉันท ค เขาก็ไม่เบ็ดชองเหมือนกัน

สนองลายพระหัตถ์

เรื่องทไทยเด็กจ้มกของเมืองฉันทหม่อมฉันทราบเรื่องพอจ้งทุด ได้
 แต่จ้งคองต้งคณชอนไปกต้งวถึงประเพณีทจันรบชาวค่างประเทศ ฉน เมือง
 กต้งค้งเดยก่อน คือในการทฐฐบาดจันก้กำหนดให้ชาวค่างประเทศไปค้
 ชายแคทเมืองกต้งค้งมชอบงค้มจุกจกอกทตายอย่าง เป็นคณแต่ห้ามมี
 ให้ชาวค่างประเทศช้อชายกับราชชूर ในการนทรฐฐบาดจันต้งพอค้ได้
 ๘ คน เรียกว้า "ก้างท้าง" (ท้างทต้งเพิ่มช้นอก ๒ คน แต่ค้งเรียก
 จ้งว่า "ก้างท้าง" อย่างคิม) ในเมืองเรามรูปท้างจันช้ช้นกระจกได้

กับทั้งให้ไปเช่นพระศัพพะพระเจ้ากรุงจีนเตาถวาง ซึ่งต้นพระสนม ในหมื่น
 คอย แต่ทุกไทยทรง ننได้ไปแค่เพียงเมืองกตง เพราะพระเจ้ากรุงจีน
 ข้าของนรบริดมาว่า ในราชสำนักกาลงไว้ทุกขไม่รบแซกเมืองทุกกตอง
 กตบมา คอมาอกบ ๓ ถึงบชวด พ.ศ. ๒๓๒๕ ทุกไทยไปอกกรง ๓ ครัง
 นี้ได้ไปถึงกรุงปักกิ่ง และได้เข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงจีนข้าของตัวเรจกิตไป
 แล้ว ราชถบเมื่อทุกเคินทางบกมาจากปักกิ่งถูกพวกโจร ได้เผิงปล้นกตาง
 ทาง ข้าจีนหงผู้เป็นทองด้อยใหญ่ตาย และชิงเอาเครื่องราชบรรณาการ
 ที่พระเจ้ากรุงจีนคอบแทนกบทั้งดบคัพศัพคของพวกทุกไปหมด แต่นั้น
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ กมิได้โปรดให้ทุกไทยไปเมืองจีนอก
 ถึงบเกาะ พ.ศ. ๒๓๒๗ ดมเคจพระราชหวัคคชเรียประเทศอังกฤษ
 ทรงคงให้เซอร์จอห์นเบาริงเป็นราชทูตเชิญพระราชดำณมาเจริญทางไมตรี
 กับไทย และทำหนังสือสัญญาอย่างในระหว่างประเทศที่เป็นอดีระมคกค
 เด่มอกัน แล้วฝรั่งชาติอนกมาทำทางไมตรีกับเมืองไทยเช่นนอกหลาย
 ประเทศ การที่ไทยทำทางไมตรีกับฝรั่งต่างชาติเช่นว่ามา ขัดกันกับ
 ประเพณีทชอทองพระเจ้ากรุงจีนเมื่อเปิดยนรัชกาลใหม่ในเมืองไทย และ
 ที่ไปจมกทองพระเจ้ากรุงจีน ๓ บครังหนึ่ง ยันคกเป็นฉายาประเทศราชมา
 แต่ก่อน แต่ ในเวदानนกกยงไม่มีปัญหาว่าควรจจะแก้ไขอย่างไร เพราะ
 จนเกิดรบกับฝรั่ง ครังที่ ๒ จนแพ้ ถึงเคยกรุงปักกิ่งแก่กของทัพอังกฤษ
 และฝรั่งเคศ เมื่อเดร์จสงครามกับฝรั่งแล้ว พวกโจรได้เผิงก็เชนชบก

แพ้วทลวยใหญ่ โคถงตงเมืองนำกิง เป็นราชธานีชนชกตก ๑ รัฐบาดตง
 ต้องรบพุ่งปราบปรามพวกโคเถยอยู่ชกทลวยบัจดงบจตาด ในเมืองจัน
 ถึงปีจอ พ.ศ. ๒๕๐๕ คังคกกวางตุงให้ขุนนางจันคน ๑ ชื่อเนียมถัม
 เชิญพระราชดำذنพระเจ้ากรุงจันอาศัยเรือสำเภามาถึงกรุงเทพฯ
 ทงต้อดำตัญ ซึ่งจันเนียวถมนามาทรงนบนเป็นพระราชดำذنของพระเจ้า
 กรุงจันข้าชองซึ่งต้นพระชนม์แดงเจียนแต่เมื่อปีมะแม พ.ศ. ๒๕๐๒
 ประกาศการกระทำชาบัต ฅบบ ๑ เขียนเมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๕๐๒
 ประกาศตั้งเจ้าใจสุนราชโอรสพระองค์เป็นรัชทายาท ฅบบ ๑

พระราชดำذنของพระเจ้ากรุงจันองค์ซึ่งได้บรมรัชทายาทบอกข่าว
 พระเจ้าข้าชองต้นพระชนม์แดงครั้งราชกาลไซค์กราชใหม่ ฅบบ ๑ เป็นแต่
 พระราชดำذنอย่างแดงการณทง ๑ ฅบบ มีทงต้อคังคกกวางตุงเป็น
 ค้านำตั้งพระราชดำذنมายังเจ้าพระยาพระคลัง ๑ ฅบบ มีจตหมายนาย
 ทังปูกงซึ่งเป็นเจ้าจ่านำของไทยมายังเจ้าพระยาพระคลังด้วย ๒ ฅบบ
 ฅบบ ๑ เป็นแต่ฝากตั้งขุนนางจัน (ที่จริงก็จะเป็นอย่างกรมการคน ๑)
 ซึ่งเชิญพระราชดำذنมา แต่อกฅบบ ๑ ทวงก้องที่ไทยควรจะส่งคัมมิได้
 ส่งมา ๑ งวด และให้คังทุดไปเฝ้าพระเจ้ากรุงจันต้อคตามประเพณี
 หม่อมฉนเคยไคยันท่านผู้ใหญ่แล้ว (จะเป็นท่านผู้ใดถิมไปเดี่ยแล้ว)
 ว่าขุนนางจันทเข้ามาควาฉนมาทำตึงหนาทอ้างว่าคังเป็นราชทุดจ่าทุด
 พระราชดำذن ถึงจะให้เบ็ดพระทวารกตางรับในวันเข้าเฝ้าถวายพระราช

ดังนั้น แต่ข้างฝ่ายไทยเราเป็นแต่ให้แท้พระราชดำริ้นตามประเพณี
ไม่ยอมรบขุนนางจีนคนนั้นเป็นราชทูต เป็นแต่ให้พระยาโชฎ๊กบริวาร
เตยงกุ

ถวาทที่ปรึกษาภายในรัฐบาตครั้งนั้น พิเคราะห์เหตุเหมือนจะมูเห็นว่า
ควรแต่งทูตไปจับกองจีนอย่างแต่ก่อนมา นอกจากพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าฯ จะไม่มูออกกคนหนักที่เห็นว่าการไปจับกองจีนจะทำให้เสีย
ฐานะของเมืองไทยที่ประเทศอื่น ๆ ยอมรับว่าเป็นอิสระเสมอ กันทั่วไป
แล้ว ก็ตั้งตงมตีให้แท้พระยาโชฎ๊กมีจดหมายถึงนายห้างปูนกิ่งให้ไปแจ้ง
ความต่อกงตงว่า ได้แท้พระราชดำริ้นแต่ได้นำความในจดหมายของ
กงตงกราบบังคมทูลแล้ว ตงมตีขอทนายห้างปูนกิ่งทวงกองนั้นพระยา
โชฎ๊กตอบไปยังนายห้างว่าไม่ได้นำความกราบบังคมทูล เพราะเมื่อทูต
ไทยไปครั้งก่อนถูกโจรปล้นเจ้าเมืองกรมการก็จับโจรไม่ได้ พังข้างคือ
มากได้ทราบว่าเป็นเมืองจีนเกิดรบกับฝรั่ง และเกิดขบถใหญ่หลวง ถ้า
ให้ทูตไทยไปก็เห็นจะไปเป็นอันตรายในระหว่างทางจึงให้งดเสีย ถ้าเมือง
จีนราบคาบเรียบร้อยเมื่อใดจึงจะคิดอ่านแต่งทูตให้ไปเจริญทางพระราช
ไมตรี แต่จนจนก็มิได้ทวงกองนั้นตลอดรัชกาลที่ ๕

ถึงรัชกาลที่ ๕ จะเป็นปีไหนไม่มีอะไรจะสงบกัน แต่มีเค้าช้อยว่า
เป็นเวดามือวังหลวงกับวังหน้าตกันแล้ว แต่มีเค้าช้อยฟัสเศคช้อยใน
เวदानัน สงราวบิภุม พ.ศ. ๒๔๓๗ นายห้างปูนกิ่งมีจดหมายมาถึง

กระทรวงการต่างประเทศ ว่าคงคัดกษัตริย์ (เห็นจะเป็นคนใหม่ที่
เพิ่งมารับตำแหน่ง) สั่งให้ทวงกอง คงจะอ้างว่าเมืองจันทบุรีขยราบ
คาบ แล้วคอยจดหมายพระยาโชฎ๊กที่มีไปในรัชกาลที่ ๔

หม่อมฉนเคยได้อ่านคำเด้าเมื่อภายหลังว่า พระบาทสมเด็จพระจุ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรึกษาคณะเสด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรี
สุริยวงศ์แล้วว่าจะทำอะไร แต่เสด็จเจ้าพระยาฯ อยากจะลองคิดพวก
เคาซิดออฟสะเคต กราบทูลขอให้มีพระราชดำรัสปรึกษาเจ้านายผู้ใหญ่
กับเคาซิดออฟสะเคต ให้ทำความเข้าใจแก่ทุกคน ว่าควรจะไป
จันทบุรีตามประเพณีโบราณหรือไม่ มีผู้รวมความเห็นที่
กราบบังคมทูลส่งของทรงนงใจ หม่อมฉนได้ดำเนามาไว้ในหอพระสมุด
๒ ฉบับ เจ้านายกรมพระราชวังบวร พระองค์ ๑ เสด็จเจ้าฟ้ากรม
พระยาบวรประภักษ์ พระองค์ ๑ เห็นไม่ควรไปจันทบุรี ๒ พระองค์
ความเห็นพวกเคาซิดฯ ต่างกันเป็น ๒ ฝ่ายเห็นควรไปจันทบุรี ๑ เห็น
ไม่ควรไปจันทบุรี ๑ แบ่งกันในพวกเสด็จเจ้าฟ้ากรมฯ ใหม่ มีนำพิศวง
อยู่ ๒ คน คือเจ้าพระยารัตนบดินทร เวदानนุเห็นอนจะยังเป็นพระยา
ราชวราภักดิ์ ซึ่งใคร ๆ เห็นว่าเป็นคนซนเก่า ออกความเห็นเป็นเด็ดขาด
ว่าไม่ควรไปจันทบุรี แต่เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง เวदानนุเห็นจะยัง
เป็นพระยาราชสุภาวดี ซึ่งวางตัวเป็นคนสมัยใหม่กลับเห็นว่าควรจะไป
จันทบุรี เป็นเหตุให้โต้แย้งกัน ๑ ถูกอีกคน ๑ เพราะไม่มีใครคาดว่าจะเป็น
เช่นนั้น

ครั้งนั้นยุติให้พระยาโชฎีกาฯ มีจดหมายไปถึงนายห้างปูนกั้ง ให้
บอกตังกถว่า ถ้าจะให้ทูตไทยไปเมืองจันทของให้ไปชนบทที่เมือง
เทียนจนเหมือนทุกฝรั่งจะไป แทนจันทไม่ทวงกตของคือมา

ของหยุดเขียนเพียงนี้ เพราะถึงวันพุธกำหนดจะต้องตั้งไปรษณีย์
ให้เขาตรวจทันตั้งเมตตอมกุฎร เรื่องอื่นจะพูดสั้นของคือไปในจดหมายเวร
ฉบับหน้า

ควรมีคจรรแต่จจะไปปรค

ตั้ง ๒๖ กรกฎาคม

× × × ×

ตำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๒๘ กันยายน ๒๔๗๒

กราบทูล ถ่มเศ็จกรมพระยาตำรงฯ ทราบฝ่าพระบาท

ตายพระหัตถ์เวร ลงวันที่ ๒๐ กันยายน ได้รับประทานแต่งตั้ง ไม่มี
บุบถลาย จะกราบทูลถ่มของความตามตายพระหัตถ์คือไปนี้

สนองลายพระหัตถ์

พระราชดำถ่มและหนังสือซึ่งมีไปมา ระหว่างเมืองจันทกับเมืองไทย
นั้น เป็นแนวว่าต้องถ้อยเขาหนังสือแปลเป็นจดกเป็นเจ้าคญ คนหนังสือ

กลายเป็นเจ้าไปเพราะอ่านไม่ออก หนังสือทุกฉบับตลอดตั้งแต่คำแปลจะ
 ของประทีปตราให้เป็นหลักฐานของแท้ไม่ว่าอะไรของปลอม อันคำแปล
 นั้นเราจะต้องแปลส่งไปฝ่ายเดียว ลูกก็เป็นขรรณอยู่ เพราะเมืองจีนไม่มี
 ถ้ามไทย แต่เมืองไทยมีตามจีน พระดำรัสเทียบตราไทยกับตราจีนนั้นจับ
 ใจมาก ก็คิดว่าอย่างไทยแท้แล้ว ด้วยตราไทยต้องจับหนักกว่าตรารูป
 ยะไรของใคร ส่วนของจีนเขาไม่ต้องจับหนักเพราะตราเขาเป็นหนังสือ
 บอกลอยอยู่แล้ว

เครื่องราชูปโภคประดับมุก เก่ากระหม่อมจับไปได้ถึง ๒ อย่าง
 พระกระดานพืงนอย่างหนึ่ง เทยวระเทระหนอยกโหนดอกโหนดเย็นนิก
 ไม่ทันถึงคูเหมือนเป็นฝีมือครุฑมุกให้ตายเหมือนนกน คูพระภูษาชุกทหช
 พระมนเทียรขรรณอีกอย่างหนึ่ง คูเหมือนมีใบเดียว รูปร่างเออเรือ
 ไม่ใช่ครุฑมุกให้ตายจึงไม่จับใจเขา ใจใส่จนเดยดิม ไม่ได้หนักไป
 ด้ด้ด้
 ด้ด้ด้

ในการทำเครื่องราชูปโภคประดับมุก ดังที่จะเป็นด้วยทำเครื่อง
 ใช้สมณศักดิ์มากนั้นนำไป เป็นขรรณตาทำการทำของเครื่องประดับมุก
 มากก็ของหัดช่างมุกจนมาก เมื่อมีร่างมุกชุกมากก็เป็นเหตุให้ทำ
 เครื่องราชูปโภคจนตามกันไป

แม้จะเดาว่าเครื่องราชูปโภคประดับมุกควรจะต้องประดับพระราช
 มนเทียรหมู่โหนดั้ง พระราชมนเทียรมีอยู่ ๒ หมู่เท่านั้น คือหมู่
 พระที่นั่งอนทราภิเษก กับหมู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน หมู่หนึ่งตั้งเครื่อง

ทอง หมูหนงตงเครองมุก ถูกเป็นล้มควรที่สุด หมูทตงเครองมุก
 งามจะเป็นหมูพระทงอนทราภิกะณน จะได้ประทับอยู่หรือไม่ได้ประทับ
 เดยนั้นไม่ทราบ แต่ได้โปรดให้มีใครขึ้นไปยูนหมแม่ เช่นกรมสมเด็จพระ
 พระสุตารคนราชประยูรก็ได้เคยเสด็จขึ้นไปประทับ และเมื่อใครขึ้นไป
 ยุกใช้เครองราชูปโภคไม่ได้ กลายเป็นของกัด กลายเป็นคองชัยบชยาย
 เอาไปปล่อยพระพุทชบาท คู่พระสมุคและคู่พระภูษานัน ได้หนังสือได้ จึง
 เอาไปปล่อยที่หอพระมนเทียรธรรมให้ได้หนังสือ เมื่อส่งไปไว้หอ
 พระมนเทียร ธรรมแล้ว ก็นำเอา พระแท่นที่ พระบรรทม ไปไว้แห่งเดียว
 กันด้วย

การเอาพระแท่นที่พระบรรทม ประคับมุก เข้าใช้ เป็นพระแท่น
 มณฑนนั้น คองเป็นในรัชกาลที่ ๗ เพราะเดินคนละทางกับรัชกาลที่ ๖
 ในรัชกาลที่ ๖ นั้นเดินทางเอาของใหม่เข้าเอาของเก่าออก ครนถึงรัชกาล
 ที่ ๗ กตบเดินตรงกันข้าม เอาของใหม่ออกเอาของเก่าเข้า

เรื่องฝรั่งบกน ในการที่ไม่ได้ทรงรับหนังสือพิมพ์ฉบับภาษาไทย
 นั้น เคยเห็นข้อบังคับเขาตงในหนังสือพิมพ์บางกอกไคมดท์ ว่าเห็นไป
 ห้ามไม่ให้ส่งหนังสือพิมพ์ภาษาอื่น ที่นอกจากภาษาอังกฤษเข้าไปใน
 ประเทศมลายู ยังได้ปรารภว่าขอนคงทำให้ผู้พระบาทราชาญพระทัย
 พิจารณาเห็นว่าเกวณบเรื่องตรวจในประเทศมลายูคงหาคนรู้ภาษาอื่น
 ที่จะฟังอ่านตรวจได้ยากนอกจากภาษาอังกฤษ จึงห้ามหนังสือภาษาอื่น ๆ
 เสียทีเดียว

การฉวยโอกาสที่ฝรั่งยกกัน แดงชนราคาของชายเพื่อหากำไรนั้น
 ไม่ยากไหนกเหมือน ๆ กัน เจ้าหน้าตต้องเป็นขระปราบปรามไปทุกหน
 ทุกแห่ง ของที่นำมาแต่ต่างประเทศจะชนราคากก็ควรอยู่เพราะมายาก
 ทั้งค่าอะไรคืออะไรก็ขึ้น แต่ส่วนที่ไม่ใช่ของมาแต่ต่างประเทศก็พลอย
 ชนราคาด้วย นนไม่มมดเดย ได้เห็นหนังสือพิมพ์เขาตรงเดาถึงการชนราคา
 ว่าต่างเมืองเจ้าของทุกชนค้าเข้าด้วย (เห็นจะหมายถึงค่าเช่าห้องแถว)
 เจ้าหน้าตต้องฟ้องกันเป็นระนาวไป

ในข่าวซึ่งมีการชนเครื่องบินแทนชนข้างอย่างเกาชนน เป็นทางที่
 ง่ายเป็นได้ แต่ที่จริงหรือไม่จริงนคของพวกใจก่อน ข่าวรบฟังยากนัก
 เรื่องนาฬิกาเป็นหวัด เห็นจะพอทราบเหตุได้ ด้วยเคยเข้าใจ
 ในเรื่องนาฬิกาบ้าง ประคติของนาฬิกาหาได้มีนามนเก่าได้มีนามนใหม่
 ให้แก่มัน ฮากัยแต่ด้วยทำให้ระยาด จนเวตาจะคุมเขาทมอกก็ไม่ได้
 คือไขปากคับหยับ เพราะกุดจะเกิดฉนมชนด้วยเหอมอ การที่ไม่เกิด
 ฉนมชนโดยเร็ว ซึ่งจะทำให้ผิดเสียเต็มไม่ได้ กรอคคองทเครื่องจกรมนอยู่
 ในที่มืด ฮากันฮากาศ์ชนไม่ทำให้เกิดฉนมชนเร็วใดคตามทกราบทุกตง
 นด้วยได้เคยคบกับช่างแกนาฬิกา มา มีหน้าชายงได้ช่วยเขาทำด้วย
 นาฬิกาที่หยุดเพราะฝนตก ซึ่งครัดเรียกว่าเป็นหวัด แต่ครนเขาออกตาก
 แดดกดยเตนอกน นกคาดเห็นว่าจะเป็นด้วยโตหะททำเครื่องนาฬิกา
 ยึดคหวัดคัวไปสกนฮากาศ์ที่เย็นร้อน อย่างเดียวกับไม้ แต่มีฉนวนนขย

ภาว โดยได้ทราบมาแต่เหล็กทรงรถไฟ เขาทอดห่างกันไว้ราวสักหก
 หนึ่ง จึงไปทักชนด้วยความเขลาว่าวางห่างกันทำไม ทำให้รถตกหัวท้าย
 กระเทือนเบต่า ๆ อินชเนียเขาจึงอธิบายให้ฟังว่า ถ้าวางชิดกันแล้ว
 เวลาเหล็กขดตัวออกตามความเปลี่ยนแปลงของอากาศ รางจะดันกัน
 เขยิบชนมาจนรถเดินไม่ได้ ถ้าจะใครรู้ว่าเหล็กวางขยายตัวออกเพียงไร
 ให้เขาเขมยวาง ๆ ก็กลงที่หัวทอนราง (เห็นจะหมายถึงเข็มลวดเหล็ก)
 เมื่อเวลาเหล็กวางขยายตัวยาวออก จะดันเขาเขมยเอนไปมาก เห็นได้
 ชัดเจนอาจคำนวณได้ทั้งได้ทราบประเพณีของฝรั่งเขาว่า วิชาฟิสิกส์
 ทำอย่างคณนเขมยการทดลองคือเขาได้ลงไปในห้องน้ำแข็ง แล้วขยายเขา
 ไปใส่เคาอบเพื่อพิสูจน์การทกระทำตำรองไว้ เมื่อความยืดตัวหดตัวของ
 โลหะ ตามที่อากาศจะเปลี่ยนแปลงเย็นร้อน เมื่อจะได้เข้าไปและเมื่อเขาออก
 นานจนเขาเวลาได้ ถ้าปรากฏว่าเดินช้าเร็วผิดกันเล็กน้อยก็บ่งว่า
 วิชาฟิสิกส์ทำดี ถ้าผิดกันมากก็บ่งว่าทำไม่ดี วิชาฟิสิกส์พวกที่ส่งเขาทดลอง
 นกมชนคทเรียกว่า "โครโนเมเตอร์" เป็นต้น คดออกทางที่ต่างก็เบ
 อย่างอันอกจนถึงวิชาฟิสิกส์ก็มี เชื่อว่าคงจะไม่ถึงแก่หยุคตักเรือนเคียง
 ด้วยอำนาจเป็นของที่คง ใจทำอย่างคทงน

ทกรุงเทพฯ ฝนชุก แต่ไม่ไร้คกคดอดจนคงสำนวนง่ามคน ก
 บินงเป็นเช่นนกเหมยอนแฉงบักขได้ เพราะอยู่ในแฉงเคียงกัน แต่ก่อน
 เกด้ากระหม่อมกเขลา ช้อยหากกระเบียง ให้เขามุงเบตยนทลงตาพระทง

พุทธไรต์วรวิทย์ เห็นกระเบียงเขาท่าเรือเก่ายอดส่งขดาด ตามราคากับอกไม้
 ตู้เพลง พอจะเอาเข้าไปใช้ได้ จึงสั่งให้เขาทำโดยกำหนดเวลาให้ เขา
 ว่ารับไม่ได้ ด้วยเวลาที่กำหนดให้น้อยอยู่ในระหว่างมรดุมทำไม่ได้ ไตหนัก
 ว่าเหลว เก่ายอดมันตั้งอยู่ในทะเลสาบ ทะเลสาบจะมีคลื่นใหญ่สักเพียง
 ไรก็เคยอ แต่ครั้นเมื่อไปอยู่ที่หาดใหญ่จึงเข้าใจ ฤตุมรดุมนั้นฝนมันตก
 ได้ง่ายตามวันตามคืนไม่ลมหุดมตาได้ทีเดียวจนกระทั่งไปจ่ายตลาดก็ต้อง
 กางร่ม

ข่าวกรุงเทพ ฯ

เมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน ได้รับหมายส่งมาแต่สำนักพระราชวัง
 บอกว่าจะมีการฉลองของสุพรรณบัฏตั้งพระเจ้าอยู่หัวเป็นงานหลวง ทำ
 ที่พระอุโบสถวัดสุทัศน์ ตั้งใต้ถุนวัดสำเนารายการมาให้ทรงทราบฝ่า
 พระบาทนแล้ว

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

พรหม

(สำเนา)

หมายเลขที่ ๑๔๗๕

สำนักพระราชวัง

๒๓ กันยายน ๒๔๗๒

ทรงพระกรุณาโปรดให้มีการฉลองพระสุพรรณบัฏพระราชทาน
สมเด็จพระสังฆราช ณ วัดสุทัศน์เทพวราราม

วันที่ ๒๗ กันยายน ๒๔๗๒ เวลา ๑๗ นาฬิกา คณะผู้สำเร็จราชการ
แทนพระองค์ไปยังวัดสุทัศน์เทพวราราม ซึ่งผู้ประวิหาร แล้วไปยังพระ
อุโบสถ ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ทรงจุดเทียนเครื่อง
นมัสการ แล้วโปรดให้สมเด็จพระสังฆราชทรงประเคนไตรภบยามแก่
พระสงฆ์ ๓๐ รูป พระสงฆ์ออกไปครองผ้าแล้วกลับมาหนึ่ง ณ อาสน
สมเด็จพระสังฆราชทรงจุดเทียน ณ ที่บูชา พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์
จบแล้ว คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ถวาย

วันที่ ๒๗ กันยายน ๒๔๗๒ เวลา ๑๐ นาฬิกา ๓๐ นาที พระสงฆ์
ซึ่งเจริญพระพุทธมนต์แล้วจนครบพระราชทานฉนั้น เสร็จแล้ว สมเด็จพระ
สังฆราชทรงประเคนไทยธรรม แล้วเจ้าพนักงานตบท้ายศรีเจียนเทียน
สมโภชพระสุพรรณบัฏ เสร็จแล้ว เป็นเสร็จการ

การแต่งกาย แต่งเครื่องแบบปกติ ทั้ง ๒ เวลา

ถูกต้องตามคัมภีร์

(เซ็นชื่อ) ดวงจิตร.

บ้านชินนามอน บึง

วันที่ ๓ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๗๒

ทูล สมเด็จพระนริศฯ

ถึงวงษ์สารท ๓ ตุลาคม เวลาเช้า ๓๓ นาฬิกาแจ้งหม่อมฉันยังไม่
 ได้รับสายพระหัตถ์บรรทมมากบเมลงอนอาทศยท ๓ ตุลาคมได้รับแต่
 หนังสือพิมพ์บางกอกไทม์เขาเอามาตั้งเมื่อตักครุหนังสือ จรรอไว้ร่างคอบ
 ค้อเมื่อได้อ่านสายพระหัตถ์กเกรงจะกระษณกบเวลาทศองตั้งไปรษณีย์ใน
 วันพุธนี้ และเผอิญหม่อมฉันได้เขียนความที่ค้างคอบสายพระหัตถ์ฉบับ
 ก่อนไว้ จึงได้ลงมือพิมพ์จดหมายเวรของหม่อมฉันไปทีเดียว

ทูลสนองความที่ค้างมาจากจดหมายสัปดาหีก่อน

ที่หญิงฮามสามารถไปพิจารณารูปพระราชสัญลักษณ์เก่าอันเคยเขียน
 ไว้ที่บ้านแพะพระทวารเทวราชมเหศวรนั้นหม่อมฉันยินดี แม่เคยตายที่
 สายรูปพระราชสัญลักษณ์เหล่านั้นถูกตบเคียวหมดแล้วก็ไม่ประหัดใจ ด้วย
 เคยพบกรณีเช่นเคยจนมาหลายแห่งแล้ว จะยกพอเป็นตัวอย่างเช่นที่
 ผนังหลังรูปภาพ "เจ้าคุณประคูน" ซึ่งทูลกระหม่อมโปรดให้เขียน
 ไว้ในช่อง ใต้บันไดทางใต้จันพระที่นั่งบุษบกมาตาฝ่าย ในพระที่นั่งดุสิต
 มหาปราสาทเดิมมีโคลงพระราชนิพนธ์เขียนไว้บท ๓ หม่อมฉันหมายจะ
 ไปคัดจำเนามารักษาไว้ในหอพระสมุด ไปเห็นเอาธาตุพันตบโคลงเคียว
 หมดแล้ว ยังจำไว้ได้แต่บาทต้นว่า

“แสดงลักษณะรูปท้าว ศรดีจ จากแป”

บาทเดียว อีก ๓ บาทเศษจำได้แต่เดิมเคยแถมให้ไม่ออกแต่จะมีรูปที่จะไป
ถามใครจนบัดนี้ จึงเขียน โคลงบาทต้นถวายเพื่อรักษาไว้ในจดหมายนี้
อีกเรื่อง ๓ ท่านคงจะยังจำได้ หม่อมฉันไปเห็นรูปภาพยักษวิรูปหกลเขียน
ไว้ที่หลังบานประตูวิหารทิศใต้วัดพระเชตุพน เป็นรูปเก๋งามต้องตามค
กมยักษอกรูปซึ่งเขียนไว้ที่หลังบานที่เหมือนกัน หม่อมฉันมักตของฉายรูป
ไปด้วยจึงฉายรูปภาพวิรูปหกนั้นมาถวาย พอท่านทอดพระเนตรเห็นก็
ศรดีบอกว่าเป็นฝีมืออาจารย์มาก คนเดียวกบที่เขียนรูปภาพเรื่องมาร
วิชัยในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม หม่อมฉันก็นำความไป
บอกท่านมวงศดเทพ (ใจ) ผู้เป็นนายงานปฏิสังขรณ์ ขอย่าให้แคะ
ต้องรูปวิรูปหกนั้น เพราะเป็นฝีมืออาจารย์มากเขียนไว้แต่รัชกาลที่ ๓
ถ้าจะซ่อมใหม่ขอให้ซ่อมแต่บ้านคู่กัน แต่นานมาไปดูอีกครั้งหนึ่งเห็น
ภาพยักษอย่างรูปร่างเเทอะทะเขียนใหม่เอี่ยมทั้ง ๒ บาน เคะบุญก็ได้
ฉายรูปวิรูปหกเดิมไว้จึงไม่ดูบุญ แต่การที่ห้ามเคยได้ผิดตครั้ง ๓ เมื่อ
รัชกาลที่ ๕ ปีหนึ่งหม่อมฉันไปตามเสด็จทอดพระกฐินหลวงทั่วตราช
บูรณ เห็นพระเทพมุนี (อิม ดูเหมือนต่อมาได้เลื่อนเป็นพระธรรมดิลก)
ท่านเตรียมการปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ หม่อมฉันจึงแจ้งแก่ท่านว่ารูปภาพ
ที่เขียนในพระอุโบสถนั้นเป็นฝีมือเขียนในรัชกาลที่ ๓ ยังมีบริบูรณ์อยู่แต่
แห่งเดียวเท่านั้น การปฏิสังขรณ์ขอย่าให้แคะต้องรูปภาพที่เขียนไว้

ท่านเชื่อฟังปฏิบัติตั้งธรรมดีมาก ต่อมาเมื่อถึงสมัยพระเทพโมถ์ (ตม) เป็นเจ้าอาวาส หม่อมฉันได้พูดคุยกับท่านภิกษุมาอย่างเต็มอกสนทนง แต่เดี๋ยวนี้จะเป็นอย่างไร ไม่ทราบหม่อมฉันไม่เห็นมานานแล้ว ขอทูลเอนาบุญว่าถ้ามีโอกาตเขียนแต่ตั้งไปทอศพระเนตรในพระอุโบสถวัดราชบูรณลายงวรวิหารรูปเขียนคืออยู่ ขอให้ทรงขแรงและกำกับแก่ท่านผู้เป็นเจ้าอาวาส บางทีจะอาจรักษาของดีใจใดค่อไปนึกได้อกแห่ง ๑ คือภาพอาจารย์อินโขงเขียนเรื่องพระนเรศวรชนช้าง ไว้ในหอราชกรมานุสรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม หม่อมฉันไปครั้งหนึ่งเห็นหอราชกรมานุสรณ์เปิดอยู่จึงเข้าไปดูรูป เห็นเขาไร้ทอนันเป็นออฟฟิศมีพวกเด็มนนังทำงาน เขาตะปุกอกฝาทอาจารย์อินโขงเขียนรูปภาพไว้ ไร้ดำหรับแขวงเดื่อ หม่อมฉันนึกใจรีบไปบอกเจ้ากรมวัดและไปบอกเจ้าพระยาอรรพงค์ ๑ เมื่อเป็นเด็นามคกระทรวงจึงขอ ให้ปิดทอนันรักษารูปภาพอย่า ไร้เป็นทคนทำงาน ก็ดำเร็วประโยชน์ได้ แต่เดี๋ยวนี้จะเป็นอย่างไรก็ไม่ทราบ เป็นเอนาบุญอีกแห่ง ๑ ดำหรับทรงบำเพ็ญพระกุศลเหมือนกัน

การเดือนสมเด็จพระราชาคณะผู้ใหญ่เมื่องานเฉลิมพระชันษาเต็มหม่อมฉันคาดว่าคงจะเดือนสมเด็จพระพุฒาจารย์วัดพระเชตุพนเป็นสมเด็จพระวันรัตน์ และเดือนพระพิมดขรรคมเป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์แต่ตำแหน่งพระพิมดขรรคมยังคิดไม่ออกว่าท่านองค์ไหนจะได้เป็นที่เดือน

พระอุปาดิ (นาก) วัดอรุณฯ เป็นพระพิมลธรรมที่สมควร เพราะ
 สมณศักดิ์ของท่านอยู่ต่อเจ้าคณะรองลงมา

จะพูดต่อไปถึงเรื่องราวที่นามของสมเด็จพระสังฆราช เกิมชาน
 ว่า "สมเด็จพระอริยวงศญาณ" มาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ทอดระหม่อม
 ทรงแก้เป็น "สมเด็จพระอริยวงศาคณญาณ" เมื่อทรงตั้งสมเด็จพระ
 อริยวงศ์ (อู) วัดสุทัศน์ สมเด็จพระมหาสมณเจษฏาต์แก้หม่อมฉันว่า
 นาม "อริยวงศญาณ" ทุเป็นนามคิดใหม่ ทางเวैयाกรณักไม่สู้ดี
 หม่อมฉันได้พูดความเห็นว่าเห็นจะคิดชนเมื่อตั้งพระอริยมุนี ที่ออกไป
 ให้อุปสมบทชาวลังกาด้วยกับกับพระอุปาดิ แต่พระอุปาดิไปถึงมรณ
 ภาพเดียก ในลังกาได้กตบมาแต่พระอริยมุนี และมีเค้าอกอย่างหนึ่ง กล่าว
 ในหนังสือพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ว่าเมื่อรัชกาลพระเจ้า
 เอกทศนั้นสมเด็จพระสังฆราชต้นพระชนมพระศัพท่างอยู่หลายพระองค์ก็
 มกจะตั้งสังฆราชหลายคราว และพระอริยมุนีองค์นั้นก็มีมากชอบ
 มาก ที่ให้คงคำอธิบายเดิมไว้ข้างต้นก็เห็นเพื่อจะรักษาเกียรติยศ
 อยู่ในลังกาทว่ามิให้หายไป ถ้าเช่นนั้นทเรียกว่า "สังฆราชซ้ายขวา"
 ในคำรับคำรา เติมจะมีนามอย่างใดสมเด็จพระมหาสมณ ทรงพระ
 ดำริเห็นด้วยว่า สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์เป็นสังฆราชฝ่ายซ้ายคือฝ่าย
 กนถุระ สมเด็จพระวันรัตเป็นสังฆราชฝ่ายขวา คือฝ่ายวิปัสสนาธุระ
 แบบเดิมเห็นจะเป็นเช่นนั้น นามเป็นเค้าอยู่ที่ ๒ องค์

เรื่องลายพระหัตถ์เวร

ลายพระหัตถ์เวรฉบับลงวันที่ ๒๗ กันยายน ซึ่งมาในคราวเมื่อ
 กรุงเทพฯ ๑ ลงบงเมือวันอาทิตย์ ๓ ตุลาคมนั้นมาถึงหม่อมฉันทอวันพุธ
 ที่ ๕ เวลาเช้า ซ้ำกว่าฉบับเวรก่อนวัน ๓ แต่กระเขียนรอยไม้รอยขีด
 ซอง เห็นจะเป็นเพราะเขามั่นงัดข้อซึ่งคงตรวจมาก แต่กตพเขียนถวาย
 คอบได้คำมเวรที่หม่อมฉันทอไว้

หม่อมฉันทออยากจะทูลส่งของลายพระหัตถ์เวรฉบับนี้ ว่าด้วยเรื่อง
 เครื่องราชูประ โภคประทับมุกคือไปอีกสักทีหน่อย แต่เขียนมาเพียงถึง
 กต่างวันพุธจะต้องเตรียมจดหมายไปทงไปรษณีย์จำต้องงดไว้ทุก ใน
 จดหมายเวรหน้า

ควรมิควรแต่จะโปรด

ตั้ง ๒๖ กรกฎาคม

× × × ×

ตำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๒ ตุลาคม ๒๔๗๒

กราบทูล สมเด็จพระราชินีนาถ ๑ ทราบฝ่าพระบาท

ลายพระหัตถ์เวร ลงวันที่ ๒๗ กันยายน ได้รับแล้วตามเคยโดย
 มิได้มีบุบสลาย ค้างไปแต่ตราซึ่งประทับหมายผ่านการตรวจ แต่ก่อน

เป็นดวงกลมมีอามกดวงหนึ่งตั้งรอบว่าผ่านถาวรตรวจ คราวนี้เปิดยื่น
ไปเป็นครารูปดีเหตยมรไม่มีอาม มีแต่หนึ่งตั้งบอกว่าผ่านถาวรตรวจที่ ๔
ได้โปรดเข้าพระทัยไว้ ว่าหนึ่งตั้งเวรซึ่งเกิดจากระหม่อมดังมาถวาย
คงตั้งเดิมไปไม่มีเวลาเว้น ถ้าเหตุของเวรนี้จะหมั้นหนึ่งตั้งฉบับเด็ก
มิของใครก็ของใครกราบทุกข์มาให้ทรงทราบเหตุ ถ้าไม่ได้ทรงรับ
หนึ่งตั้งอย่างใดเลย โปรดเข้าพระทัยว่ามีการพลาดพดงทนอกบ้าน ไม่ใช่
เป็นไปจากบ้าน

สนองความในลายพระหัตถ์

ตามพระคำชัดแจ้งเรื่องกองเมืองจันในลายพระหัตถ์คราวนี้ ทำ
ความเข้าใจให้ติดต่อกันได้แจ่มแจ้งดัดเคมท ได้ตั้งรู้ถึงอะไรอันเป็น
หลายอย่าง ตั้งจะกราบทุกข์ถวายต่อไปนี้

“สืบตามห้าง” ข้างวัดบวรนิเวศของเรา แปรออกชนว่าเอา
อย่างเก้าห้างเมืองจันมาเรียกเป็นชื่อ รูปเก้าห้างในกรอบกระจกซึ่งทำ
มาแต่เมืองจันนั้น ไม่เคยทราบเคยว่าเป็นอะไร เพราะไม่มีใครบอกให้
เข้าใจ ห้าง “ขุนทอง” ก็เพิ่งเข้าใจว่าเหตุใดจึงแซกเข้ามาในเรื่องกอง
แต่ก่อนไม่เข้าใจว่ายนเข้ามาทำไม ไม่เห็นมีมุตเลย เข้าใจว่าในเมือง
เราแต่ก่อน พ่อค้าต่างประเทศก็ซื้อสินค้าตรงจากราชฎรไม่ได้ คงให้
พระคตงตั้งค้าซื้อให้ แต่การขยายสินค้านี้ไม่ทราบ ที่จะเอาอย่างเมือง
จันมา

การจมน้ำของขอทองเมืองจันทน์ อยากทราบอยู่เหมือนกันว่าตกลง
 มาแต่ครั้งไหน คงไม่ใช่ครั้งกรุงธนแต่ครั้งกรุงศรีโกสินทร์ คงประเดิม
 มาแต่ครั้งกรุงเก่าเรื่องพระเจ้ารามคำแหงไปเมืองจันทน์ และเรื่องสมเด็จพระ
 พระนเรศวรมหาราชเจ้ากรุงรัตนโกสินทร์ (ญุ่น) ก็ได้พบ เว้นแต่ไม่
 อยากเชื่อ เราคิดจะขึ้นปากเมืองจันทน์พระเจ้ากรุงรัตนโกสินทร์มาก มันทานที่
 แต่งกล่าวไปถึงอยู่มาหลาย เห็นจะต้องการให้เรื่องแปลทเขาต่างภาษา
 เข้ามาแกม ชนิดเก่าทพแห่งเรื่องพระอภัยมณี แต่การที่พระเจ้ากรุง
 จันทน์วงศ์ใหญ่เกินควรนั้นเป็นแน่ แม้เขาเผ่าก็ไม่ให้เงยหน้า จนเรา
 แกล้งกล่าวกันว่า พระเจ้ากรุงจันทน์หน้าเป็นหมา ช่างกนิทานเรื่อง
 ศักราชญชย์ประกอบเข้าด้วย เป็นทำอุบายกินผักบุ้งได้รางวัลดอกเพื่อจะ
 ดูหน้า เหตุพระเจ้ากรุงจันทน์ทำยศใหญ่เกินควรนั่นเอง จึงพาให้ข้าราชการ
 ทำยศใหญ่เกินควรไปด้วย มีจตุรงค์เมืองกึ่งตั้งเป็นต้น

พระราชดุษฎีกร "มหาโตโต" ของศคนซึ่งมอยู่บคน จะเป็นของ
 ที่จันทน์ให้มาเมื่อไร คงไม่ใช่ชนกรุงเก่า เพราะของครั้งกรุงเก่าไม่ปรากฏ
 ว่าได้อะไรมาเลย นอกจากของเล็กน้อยซึ่งเก็บได้จากหัวเมืองที่ไม่ได้
 เด็ดยกเข้ามา

พวกโจรได้เฝ้าเห็น เข้าใจว่าตรงกับที่ฝรั่งเรียกว่าพวก "บอกละ"
 หนึ่งคือความเห็นเขาขัดออยฟัดะเตดในเรื่องท้องเมืองจันทน์ ตามที่
 ครุฑระบุม่ามีในหอสมุดนั้น เกดถ้ากระหม่อมได้ดู และยังกว่านั้น ข้าได้

คิดร้ายข้อใดด้วย เพราะอยากทราบว่าใครเป็นบ้าง มีรายชื่ออยู่ ๓๕ คน
 ด้วยกัน มีบันทึกท้ายข้อว่าใครเห็นควรอย่างไร นอกจากควรไปแต่ไม่
 ควรไปยกยงมีเค็ด่ายถดถางอีกพวกหนึ่งเป็นขอ คือขอฟังคำขอที่จะไปชน
 ทาเมืองเทียนจัน ว่าจันจะตอบมาอย่างไร จะคัดบัญชีรายชื่อตามที่จะ
 ได้ถวายในบัดนี้

๑. เจ้าพระยาสุรพงษ์ไชยวัฒน์	ไป
๒. เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี	ไป
๓. เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ศรีราช	ขอ
๔. พระยาอภัยรัตนฤทธิ	ขอ
๕. เจ้าพระยาศรีพัฒน์	ไม่
๖. พระยาราชวราณุก	ไม่
๗. พระยาเกษมกิจโกศล	ขอ
๘. พระยาเจริญราชไมตรี	ขอ
๙. พระยาราชโยธา	ขอ
๑๐. เจ้าพระยาภูธราภัย	ไป
๑๑. กรมพระราชวังบวร	ไม่
๑๒. พระยาตากไหมราชเสนา	ไป
๑๓. สมเด็จกรมพระบารามปราบภัย	ไม่
๑๔. พระยาภาสกรวงศ์	ไม่
๑๕. พระยาธรรมจรรยาณุกตมนคร	ไม่

ตามบทกทกจดหมายไฉนหมไป ๕ รอ ๕ ไม่ ๖ แต่เกล้ากระหม่อมอ่าน
 ข้อความตามหนังสือเห็นไปจาจดบันทึกณอยู่ ๒ ข้อ คือสมเด็จพระเจ้าฟ้า
 กรมพระบารามประบัษ กับพระยาธรรมจรรยาอนุกรมมนตรี จดไว้ว่าไม่
 แต่ดูข้อความเห็นเป็นว่าควรรอฟังดูก่อน ถ้าตามทเกล้ากระหม่อมดังเกิด
 เห็นก็เห็นว่า ไป ๕ ไม่ ๕ รอ ๖ ที่ลงจงไฉนหนังสือร่วมกันมาในฉบับ
 เดียว

ให้บอกอยากทราบขึ้นมา ว่าคำ "จมก้อง" จะแปลเอาความได้
 หนักเบาประการใด ครั้นพบพระเจนนั่งถามดู ได้ความว่า "จม" แปล
 ว่าให้ "ก้อง" แปลว่าของกำนัด ไม่มีหนักหนาอะไรอยู่ในกำนัด ไป
 หนักหนาอยู่ในคำ "ทอง" แปลว่าแต่งตั้ง เพราะฉะนั้นถ้าเป็นแต่จม
 ก้องก็ไม่เสียหายอะไร แต่ถ้าขอทองด้วยแล้วอาการหนัก ตกเป็นเมือง
 ขน เพราะเราไปขอทองเข้า จมก้องจึงกลายเป็นบรรณาการที่ ๓ ปี
 ต้องตั้งครุฑหนึ่งจนถึงทองกัน "โตโค" แปลว่าอยู่ พระเจนนบอกว่า
 เป็นดังที่หมายจ่ายศัประเทศราช

เบ็ดเตล็ด

ตามที่ใดกราบทูลมา ว่าเขาห้ามไม่ให้ตั้งหนังสือพิมพ์ซึ่งไม่ใช่
 ภาษาอังกฤษเข้ามาในประเทศไทยนั้น บัดนี้ได้พบหนังสือพิมพ์ซึ่งพูด
 ถึงเรื่องนั้นเขาออก จึงได้คิดตั้งมาถวาย

ขอประทานโทษที่กราบทูลมาคราวก่อน ถึงผู้ใดรับเครื่องราช
 อัญญาภรณ์ น.ต.ม. ตามคนนั้น นิดไปคนหนึ่ง คือพระเจษยนตรัง-

ตั้งอยู่ที่ถูกเป็นพระยาอภิบาลราชไมตรี เหตุที่พูดผิดก็เพราะไม่รู้จัก
ตัวบุคคล ถามเขาเขาบอกอย่างไรก็พูดมาอย่างนั้นบอกผิดจึงผิดไป

ตามที่กราบทูลมาก่อน ว่าชาวรบพุ่งยากนั้น แดกจำคองฟังว่าเขา
พูดว่ากระไรกัน การที่ทรงชอหนังสือพิมพ์เพิ่มขนอกฉบับหนึ่งนั้นชอบ
แล้ว แต่ไม่จำเป็นคองเชื่อข่าวในหนังสือพิมพ์นั้นไปหมดทุกอย่าง

บรรเลง

เมื่อได้กราบทูลถึงเรื่อง "ก้อง" กับนทานอนเกี่ยวถึงเมืองจีน
แด่พระเจ้ากรุงจีน ก็ทำให้คิดเพื่องไปถึงเรื่องนางสร้อยดอกหมากแต่
เรื่องพระนางเชิง โทษกรุดักขณในใจที่คาดคำ "พนัญเชิง" เป็น "พระ
นางเชิง" ไปด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการที่ แท้คำ "พนัญเชิง" "พนังเชิง"
"แพนงเชิง" เป็นคำเดียวกัน เป็นภาษาเขมร เห็นจะแปลว่า ไชว้ชา
เช่นไก่แพนงก็ว่าไก่ไชว้ชา ทว่าทางนี้โดยอาศัยคำในมหาชาติคำหลวง
ซึ่งมีว่า "กนงพบแพนงเชิง" คำแพนงเชิงเป็นแน่ จำหมายถึงพระ
พุทธรูปที่มีพระอาการนั่งขัดสมาธิ คำนี้ทำให้สงสัยไปถึงคำ "เตโดย"
ว่าจะหมายถึงพระพุทธรูปชนิดมีพระอาการนั่งห้อยพระบาทอย่างนางเกาฮ
อนเป็นของคู่กันกับนางขัดสมาธิเด็ดดอกกระมัง ที่เราเรียกกันว่า "พระ
ป่าเจโดย" เกรงจะหมายเป็นว่าพระเจโดยอย่างทวดป่าเมืองสุพรรณ
ชาวเมืองนั้นเขาเรียกขานกันกว่าทวดป่าเท่านั้น หรือจะเป็นเรียกคตกไม่
ทราบแน่ แต่เมื่อเทียบกับเมืองเขมร ที่หนักมวดเรียกกว่าจัต "โตโดย"

(อ่านแต่ สกต ย แต่หนังสือเขียนเป็น เตโดย) ไม่มีคำว่าป่า หรือ ป่า
น้ำ ทั้มาเขียนกันเป็น ป่าเตยก็ จามาแค่ช่อข้าง ป่าเตยก็ เกรงจะเป็น
ถากเขาเขาเวียง พระนั่งหอยพระบาทของเก่า ๆ มีเป็นอนมาก ทงมอยู่
หลายปางด้วย แต่ก็ไม่เห็นมีรูปข้างช่อดวยสักปางเดียว แม้วัดป่า
เมืองสุพรรณเดิมก็ไม่มีรูปข้าง เพิ่งทำเดมกนชน ใหม่ ๆ เขาไว้ที่เต่าดูห่าง
เห็นเดมกน เกรงว่าทำรูปข้างไว้ด้วยจะเป็นของใหม่ เมื่อถากเขาคำ
ป่าเตโดย ไปเป็น ป่าเตยก็ เข้าแล้ว

คำซึ่งคาดคิดไปอย่างพระนางเชิงเช่นนมอยู่มาก เช่นปราสาทพิมาย
แต่ถ้ากระหม่อมก็ทราบว่ามีตำนาน ครั้นไปถึงนั้นก็ติดตามมาดู แต่อ่าน
ไปได้สองสามใบสมุดก็ตาเด็ก เพราะเห็นเหตุเดมกน แต่ฝ่าพระบาท
ทรงทราบตรัสบอกคำพิมายนั้นเขาแปลว่าพิมาย เมื่อได้ปรากฏกับ
สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ถึงขอปราสาทพิมายนั้นท่านเห็นว่าไม่มีท่งตั้ง
เลย คำพิมายนั้นเป็นพระนามพระพุทธเจ้าตรงทีเดียว คือวิมาลาผู้ไม่มี
มายา ตรงกับพระนามอะไรท่านบอกให้ตัวอย่าง แต่แต่ถ้ากระหม่อม
เดมเสียแล้ว

ยังมีอีกเรื่องหนึ่ง ในตำนานพระชินราชพระชินสีห์เจ้าพระอินทพรเปตง
เป็นตาประชามาทำ ครั้นทำแล้วก็กลับไปหายศวัดหมู่บ้านแห่งหนึ่ง บ้าน
หมูนางได้ชื่อว่าบ้านประชายหาย แดงกตายเป็นบ้านเต่าหาย แต่ฝ่าพระ
บาทตรัสจอนางบอกว่าเต่าให้ตงเต่าเผาไว้ในแขวงพิษณุ โดก ขอดวาย

อนุโมทนาสาธุการอย่างถนอญ ได้รับความไถ่กับคำเต็ม ทั้งมพียงพยาน
ประกอบอยู่ด้วย ทั้ถูกเป็นจนวนบ้านประชาหาญนั้น ไถ่ร้อยโยชน์แสนโยชน์
กรรมก็ควรแล้วแต่จะโปรด

พรหม

× × × ×

บ้านชินนามอน บึง

วันที่ ๓๐ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๗๒

ทูต ส้มเต๋จกรมพระนริศฯ

ทูลความทักขังมาแต่จดหมายเวร ฉบับก่อน

เรื่อง ของประตัมมุกที่ทักขังกับหม่อมฉัน ได้คิดวินิจฉัยกันมา ใน
จดหมายเวรหลายฉบับแล้ว หม่อมฉันยังคิดค้นลอบกับพงศาวดารคือ
มาได้ความรู้เพิ่มเติมจน จึงจะเขียนวินิจฉัยถวายต่อไปอีก

เครื่องประตัมมุกของเก่าอันนับว่าเป็น "หิน" ตำคณูทจริงขงม
ปรากฏอยู่ไม่มากเท่า ไฉนถพอนับถวญ ส่วนนี้มีอยู่ที่ทักขังพอรู้ได้ว่าตำเมือ
สมัยกรุงศรีอยุธยาหรือในสมัยรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์ และมีตั้ง
ซึ่งอาจจะรู้เรื่องประวัติได้ก็มาก แต่จะทูลอธิบายเป็นรายตั้ง หม่อม

มันดำมากใจอยู่อย่างหนึ่งด้วยไม่สามารรถจะเรียกชื่อฉายให้ถูกตามภาษา
ข้าง จะต้องเรียกเอาความใจว่า " ฉายกระหนก " คือทเป็นฉายเต็มทางฉ
อย่าง ๓ เรียกว่า " ฉายช่อง " คือททำเป็นช่องมีรูปภาพอยู่ปลายกระหนก
ทุกทางช่องอย่าง ๓

ของประดับมุกที่ททำกรงกรุงศรีอยุธยา พบที่วัดศาลาปูนกรุงศรี
อยุธยา ๓ สิ่ง คือ บ้านประตูใหญ่คู่ ๓ คูหนึ่งคือบ้านประดับมุก ๒ ไ
รุกัน ในจุดนั้นตั้งมาว่าพระธรรมราชาเจ้าอาวาสองค์ ๓ (เห็นจะเป็นพระ
ธรรมราชา คู่ ในรัชกาลที่ ๓) เขาไปจาก " วัดบรมพุทธาราม " และ
ของเหล่านี้บางชิ้นมีรอยไฟไหม้และบางชิ้นเห็นได้ชัดแปลง มาจาก
ของอื่น จึงยุติได้ว่าเดิมคงเป็นบ้านประตูหน้าต่างพระอุโบสถวัดบรม
พุทธาราม ซึ่งสร้างขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชาธิราช ในระหว่าง
พ.ศ. ๒๒๒๕ จนถึง พ.ศ. ๒๒๓๒ ต่อมาในกาลครั้งหนึ่งเกิดไฟไหม้พระ
อุโบสถบ้านประตูหน้าต่างประดับมุกถูกไฟไหม้สูญไปเสียโดยมาก แต่
ยังเหลืออยู่บ้าง พระธรรมราชาเจ้าคณะใหญ่อยู่วัดศาลาปูน จึงไป
เก็บเอาบ้านมุกที่รอดไฟไหม้มาบูรณปฏิสังขรณ์ไว้ยังวัดศาลาปูน ของ
ประดับมุกที่อยู่ ณ วัดศาลาปูนนั้นคือมาเรื่องประวัติต่างกันทุกชิ้น

๓) บ้านประตูใหญ่คู่ ๓ ประดับมุกเป็นฉายกระหนก ไม่ถูกไฟ
ไหม้ขงคตง ๒ แผ่น เป็นแต่มุกที่ประดับร่วงหายไปบ้าง เอามาทำบาน
หน้าต่างใหญ่ขุมยอดปราสาทซึ่งเป็นช่องกลางข้างหน้าพระอุโบสถวัด

ศาลาปูน (เหมือนอย่างเคยอยู่ที่วัดบรมพุทธาราม) บ้านมุกคูนปลด
 เขาตงมากรุงเทพฯ ในรัชกาลที่ ๕ แต่ยังไม่ได้ซ่อมแซมและไม่ปรากฏ
 ว่าจะเอาไปไว้ที่ไหน ตกอยู่ในพิพธิภยันต์สถานมาจนรัชกาลที่ ๗
 วันหนึ่งหม่อมฉันทน์ ไปยังหอมนเทียรธรรม ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
 ซึ่งได้ให้เอาคูกมุกบรรดามี ในหอพระสมุทไปรวมจัดตั้งไว้ในหอมนเมือ
 กาดังปฏิสังขรณ์วัด หม่อมฉันทน์ไปสังเกตเห็นช่องหน้าต่างใหญ่ข้างด้าน
 หน้าหอพระมนเทียรธรรมดูจะพอได้ขนาดกับบ้านมุกคูนที่อยู่ในพิพ
 ธิภยันต์สถาน หม่อมฉันทน์บอกเจ้าพระยาอรรพวงศาว่า ถ้าเอาบ้านมุกคูน
 มาใช้เป็นบ้านหน้าหอพระมนเทียรธรรมเห็นจะดี เจ้าพระยาอรรพวงศา
 เห็นชอบด้วยรับเอาไป หม่อมฉันทน์เคยเห็นกาดังซ่อมแซมอยู่ที่ในหอ
 พระมนเทียรธรรม บ้านนั้นเห็นจะคงที่แล้ว

๒) คูบ้านเดี่ยวประดับมุกเป็นตายกระหนก หม่อมฉันทน์ (และเข้าใจ
 ว่าพระองค์ท่านด้วย) แรกได้เห็นเป็นกระดานประดับมุกแขวนติดฝาแต่ง
 เรือนแห่ง ๑ ออกประหลาดใจแต่ยังไม่ทราบว่าจะเป็นอย่างใรอยู่ก่อน ต่อ
 มาภายหลังไปเห็นโครงคูกของเก่าขาดบานทั้งอยู่ในด้านข้างนกรมคิดปากกร
 จึงเข้าใจว่าแผ่นกระดานประดับมุกเดิมจะเป็นบ้านคูนเอง จึงเป็นเหตุ
 ให้สันนิษฐานว่า บ้านคูนนั้นเดิมเห็นจะเป็นบ้านประตูพระอุโบสถวัด
 บรมพุทธาราม ถูกไฟไหม้เหลืออยู่แต่เพียงเท่านั้น จึงเอาตัดแต่งทำ
 เป็นบ้านคูนใต้พระโคตรบิฎกเป็นบ้านแผ่นเดี่ยวเต็มหน้าคูน และเคย

ต้นนิมขฐานคือไปว่าพระธรรมราชา (ฮาจ) ทรงถวายมาจากวัดศาลาปูน
ด้วยกนกกับบานประตูคูใหญ่ที่ถ้าวแล้วในสมัยเมื่อสร้างวัดเบญจมบพิตร
และหอพุทธศาลันตั้งกะ

๓) คูหนึ่งชื่อ ๒ บานประตูบานเป็น "ตายช่อง" สมเด็จพระเจ้าฟ้า
กรมพระนครสวรรค์วรพินิตได้มาจากวัดศาลาปูนใบ ๓ (เคยอยู่ใน
พิพิธภัณฑสถาน) บานมุกคูใบนี้เห็นชัดว่าเขาบานประตูที่ถูกไฟไหม้
ชำรุดมาตัดแต่งค่อทำเป็นบานคู ตายกลาดกันอยู่หลายแห่ง

นอกจากที่วัดศาลาปูนยังมีบานมุกทำเมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยาปรากฏ
อยู่ ๒ แห่ง คือ

๑) บานประตูวิหารยอดในวัดพระศรีรัตนศาสดารามประดับเป็น
ตายช่องยังมีบูรณาคู่ ๑ จะได้มาแต่ไหนหาทราบไม่ น่าเดาว่าเดิม
เป็นบานประตูพระอุโบสถวัดบรมพุทธารามซึ่งรอดไฟไหม้ได้ พระ
ธรรมราชา (กุม) ถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ เมื่อครั้งปฏิสังขรณ์
วัดพระศรีรัตนศาสดารามในรัชกาลที่ ๓

๒) บานประตูวิหารพระพุทธชินราช ณ เมืองพิษณุโลกประดับ
เป็นตายช่องและมีอักษรประดับมุกที่ขอบบานบอกศักราชไว้ด้วยว่า
พระเจ้าบรมโกศโปรดให้สร้างบานคูนี้ขึ้นสำหรับวิหารพระพุทธชินราช
ในหนังสือพระราชพงศาวดารก็ปรากฏว่าพระเจ้าบรมโกศได้เสด็จขึ้นไป
เมืองเหนือเมื่อ พ.ศ. ๒๒๘๓ และยังมีเจดีย์สถานที่พระเจ้าบรมโกศ

ทรงบูรณปฏิสังขรณ์ที่เมืองเหนือปรากฏอยู่หลายแห่ง ทั้งที่เมือง
พิษณุโลก เมืองฝาง (สว่างบุรี) และเมืองทุ่งยั้ง

มีบ้านประคูกุ ๓ ไร่เป็นบ้านประคูกุวิหารพระแท่นศิลาอาสน์อยู่แต่
ก่อนเคยฉนวนไฟไหม้เสียแล้ว แต่เมื่อหม่อมฉันไปทันใดเห็น และเข้าใจว่า
พระองค์ท่านกโศกเศสทอดพระเนตรเห็นด้วย บ้านประคูกุนั้นเก่ากษณสมัย
พระเจ้าบรมโกศ เป็นบ้านไม้มีคตของประธาร์เจ้าหัดกตถวตถายตอยตว
ออกมาทำนองบ้านประคูกุวิหารพระศรีสังฆมุนทวตตตทศัน ในกรุงเทพฯ
แต่ทำแม่ตายเป็นกระหนกมีรูปภาพเรียงกันเป็นวง ๆ ขึ้นไปคตต
บ้าน เก้าเดียวกตตายชองชองบ้านประดับมุกทววิหารพระพุททชินราช
ชวงให้เข้าใจว่าบ้านไม้เจ้าหัดกตนั้นจะเป็นบ้านเดิมของวิหารพระพุทท
ชินราช พระเจ้าบรมโกศทำบ้านมุกตถวายใหม่จึงโปรดให้ปิดคบ้านไม้
ชองเดิมไปใช้เป็นบ้านประคูกุวิหารพระแท่นศิลาอาสน์ ถ้าเช่นนั้นจะเอา
เก้าตายบ้านไม้ชองเดิมมาผูกตายบ้านมุกตที่ทำใหม่ คือที่หม่อมฉันเรียก
ว่า "ตายชอง" ตายชองจะเกิดขึ้นในรัชกาลพระเจ้าบรมโกศตอก
กรรมังของประดับมุกในสมัยกรุงศรีอยุธยาว่าตามทีเจ้าได้มีปรากฏอยู่
จนบัดนี้ ๕ ตั้งตงพรวณนามา

ของประดับมุกซึ่งสร้างในกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ มีบ้าน
ประคูกุพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ประดับเป็นตายชอง ๒ คู่
บ้านประคูกุพระมณฑปพระพุทธบาท คูเหมือนประดับเป็นตายกระหนก ๔ คู่

บานประคุมณฑปในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ประดับเป็นสายของ ๔ คู่
ตั้งเกศตูบานประคูประดับมุกทำในรัชกาลที่ ๑ ดูเหมือนจะทำตาม
แบบอย่างกรุงศรีอยุธยาทางนั้น คือรัชกาลภายหลังมาจึงทำเป็นสาย
อัน ของประดับมุกทำในรัชกาลที่ ๑ ทศกัณฐ์ใหม่ ดูเหมือนจะเป็นค
มณฑปสำหรับไว้พระโคตรบิณฑกที่ ในพระมณฑปใหญ่ ณ วัดพระศรีรัตน
ศาสดารามคิดผูกสายงามหากที่เปรียบมิได้ คือนักเครื่องราชูปโภค
ประดับมุก คือ พระแท่นเศวตฉัตร องค์ ๑ พระแท่นบรรทม องค์ ๑
พระกระดานพิง องค์ ๑ ตู้พระสมุท ๒ ใบ ตู้พระภาษาใบ ๑ เครื่องราช
ูปโภคประดับมุก ๖ ชิ้นหม่อมฉันพิจารณาในเรื่องพงศาวดารรัชกาล
ที่ ๑ ดูเหมือนจะเห็นเค้าเงื่อนของเหตุที่ทำและเหตุที่แบ่งเอาไปถวายเป็น
พุทธบูชา ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ดังจะพูดต่อไปนี้

เมื่อเดือนเมษายน ปีชุก พ.ศ. ๒๓๓๕ พระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จผ่านพิภพ ในเดือนเมษายนนั้นเองก็โปรดให้เริ่ม
สร้างพระนครอมรัตนโกสินทร์ พอถึงเดือนมิถุนายนก็เสด็จข้ามฟาก
จากกรุงธนบุรีมาประทับ ณ พระราชวังใหม่ (คือพระบรมมหาราชวัง
บัดนี้) และทำพระราชพิธีปราบดาภิเษกเมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายนนั้น ตาม
ระยะเวดากที่ปรากฏในพงศาวดารเห็นได้ว่าพระราชมนเทียรสถานที่ได้ตั้ง
มาประทับแต่แรกนั้นคงสร้างอย่างรีบเร่งจนเป็นเครื่องไม้สำหรับประทับ
เพียงชั่วคราว และการพิธีปราบดาภิเษกและพิธีเฉลิมพระราชมนเทียร

ก็คงทำเป็นอย่างตั้งเขมปคงแค่ปตายมีชาถนนั้นค้อมมา ๓ ปี่จนปตายปี่มะโรง
 พ.ศ. ๒๓๒๗ เป็นระยะเวลาที่ทำการสร้าง พระนคร และ พระราชวังทั้ง
 ปราสาทราชมนเทียร (จะคิดความว่าแต่ที่เนื่องกับเครื่องราชูประ โภค
 ประดับมุก) ก็ขอมหามนเทียรที่เสด็จประทับแห่ง ๓ มหาปราสาท
 สำหรับทำการพระราชพิธีแห่ง ๓ มีเค้าที่จะตั้งนชฐานว่าปราสาทราช
 มนเทียรที่สร้างขนยงเป็นเครื่องไม้ (หม่อมฉนนกว่าพระราชมนเทียร
 ที่สร้างครงนพ น่าจะไม่ใหญ่โตกว่าพระราชมนเทียรที่กรุงธนบุรีสัก
 เท่าใดนัก มาขยายใหญ่โตคือเมื่อสร้างใหม่ด้วยก่ออิฐถือปูน) ส่วน
 ปราสาทนั้นมีอธิบายในหนังสือพงศาวดารว่า ถ้ายแบบพระที่นั่ง
 สวรรเพชญ์ปราสาทที่พระนครศรีอยุธยาสร้าง ก็พระที่นั่งสวรรเพชญ์
 ปราสาทนั้นแผนผังยังอยู่จนบัดนี้ พอจะคาดได้ว่าแผนผังพระที่นั่งอนทรา
 ภิเชกมหาปราสาทซึ่งสร้างครงนั้นจะเป็นอย่างไร คงเป็นปราสาท ๒ มุข
 ตอนตรงยอดปราสาทลงมาเป็นที่ตั้งพระแท่นเศวตฉัตร มุขหน้าเป็นที่
 ฝ้าของข้าราชการฝ่ายหน้า มุขหลังเป็นที่ฝ้าของข้าราชการฝ่ายใน
 ทามห้องที่บรรทม ในพระที่นั่งอนทราภิเชกมหาปราสาทไม่

ถึงบี่มะเต็ง พ.ศ. ๒๓๒๘ ทำการพระราชพิธีบรมราชาภิเชกเต็ม
 ค้ารา ณ พระที่นั่งอนทราภิเชกมหาปราสาท มีการเสด็จออกประทับ
 บนพระที่นั่งเศวตฉัตรเมธวบรรทมบัคี่ ซอนลือว่าพระแท่นเศวตฉัตร
 ยังก้ำาหลกบัคี่ทอง ที่เขามาไว้ ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ค่องสร้าง

สำหรับคง ใน ในพระที่นั่งอนนทราภิเศก ฯ เมืองจันทราภิเศกครั้งนั้น ไม่มี
 เหตุอื่น ในเรื่องพงศาวดารที่จะสร้างพระแท่นเศวตฉัตรของคนเดียว อีก
 ประการ ๓ พระที่นั่งอนนทราภิเศก ฯ ไม่มีห้องบรรทมกมไม้เหตุที่จะต้อง
 ทำพระแท่นทบรรทมหรือคูพระภูษาและคูพระร่มสำหรับพระที่นั่งอนนทรา
 ภิเศกนั้น เห็นได้ว่าเครื่องราชูปโภคประดับมุกได้ทำสำหรับใช้ใน
 พระที่นั่งอนนทราภิเศก ฯ เป็นของท้าวชนค้อภายหลังงานบรมราชาภิเศก
 ครั้งบรมเสด็จ พ.ศ. ๒๓๕๗

ในเรื่องพงศาวดารมีเค้าเงื่อนให้เห็นว่าเครื่องราชูปโภคประดับมุก
 เหล่านี้สร้างเมื่อไร ด้วยปรากฏว่าเมื่อทำพิธีบรมราชาภิเศกแล้วต่อมา
 อีก ๕ ปีถึงปีระกา พ.ศ. ๒๓๓๒ ไฟไหม้หอนนเทียรธรรม โปรดให้
 สร้างพระมณฑปเป็นที่ไว้พระไตรปิฎก ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
 คอลงฉิมยกค้ำมณฑปประดับมุก ปรากฏความสามารถของช่างมุกชั้น
 และในปีระกานั้นเองเกิดไฟไหม้พระที่นั่งอนนทราภิเศกมหาปราสาทหมด
 ทั้งหลัง (ในหนังสือพงศาวดารฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ว่า ยกพระที่นั่ง
 เศวตฉัตรประดับมุกหนีไฟออกมาได้ ท่านเข้าใจผิดที่จริงคือองค์ฉัตร
 บัดทองที่เอามาไว้ในพระที่นั่งอมรินทร องค์ประดับมุกจะถ่วงอริบาย
 ค้อไปข้างหน้า) จึงโปรดให้สร้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทขึ้นแทน
 เรื่องสร้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทหม่อมฉิมคิดเห็น ขอวินิจฉัย
 หลายนอย่างดังจะพูดต่อไปนี้ คือ

๑) เมื่อสร้างพระที่นั่งอนทราภิเศก ฯ สร้างพร้อมกันกับพระนครอื่น จะให้เป็นราชธานีแทนพระนครศรีอยุธยา การสร้างเป็นอย่างไรบ้าง เร่ง คิดยาคิดว่าอาจจะมคักพม่าเข้ามา ประชิตคิดพระนครในไม่ช้า แต่เมื่อสร้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเป็น สมัยเมือ ต้นห้อง คัก พม่า แล้วไม่ จำต้องเร่งรีบ จึงก่อสร้างให้เป็นอย่าง มั่นคงและทำ โดยฝีมือ อย่าง ประณีต มีให้เดวิดว่าปราสาทราชมนเทียรกรุงศรีอยุธยา ซึ่ง เรียกกันว่าเป็นของ "ศรีบ้านเมืองดี"

๒) แลแผนผังพระที่นั่งอนทราภิเศกมหาปราสาทสร้างตามแบบพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาท อันมีแต่ทแต่เศ็จออกกับทราชบริพารเฝ้าท मुख หน้าและมุขหลัง ไม่มีห้องที่บรรทม เมื่อสร้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเปลี่ยนกระบวนแผนผังให้เป็นพระราชมณเทียรที่ประทับอีก บริเวณ ๓ คือย้ายที่สร้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทอันเป็นที่ทำการ พระราชพิธีและเศ็จออกแขกเมืองออกไปอยู่ฝ่ายหน้า ทางฝ่ายในสร้าง พระที่นั่งพิมานรัตยาขององค์ ๓ เป็นที่สำหรับเศ็จอยู่ มีพระปรีศิว เรือนจันทร์พร้อมทงทมุ เมื่อคิดดูว่าเหตุใดจึงสร้างพระที่นั่งพิมานรัตยา เห็นว่าน่าจะเป็นเพราะจะรอพระมหามณเทียรที่เบ็นเครื่องไม่มาแต่เดิม ก่อสร้างใหม่โดยประณีตและขยายให้ ใหญ่อย่างเช่นเห็นอยู่ทุกวันนี้ แต่ เวลาที่ก่อสร้างพระมหามณเทียรนั้นจะต้องเศ็จไปประทับ ณ ที่อื่น จึง ไปรด ให้สร้างพระที่นั่งพิมานรัตยาเป็นที่ประทับ ในเจดาสร้าง พระมหา

มนเทียร การเหมือนเช่นงานขึงมค่อมมาในรัชกาลที่ ๓ เมื่อบูรณะ
ปฏิสังขรณ์พระมหามนเทียร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ก็เสด็จย้ายไปประทับอยู่ ณ พระที่นั่งพมมานรดีอย่างเดียวกัน

การสร้างพระที่นั่งพมมานรดีเป็นที่ประทับจำต้องมเครื่องตกแต่ง เช่น
พระแท่นทบริบทมเป็นคน ถัดกรงหน ประดงคจะสร้างปราสาทราช
มนเทียรหมื่นอย่างประณีตดังกล่าวดังมาแต่ เวदानนณมือช่างมุกก้าง
เสวยชานมและเจ้าพระยาอัครมหาเสนา (คันทกุต บุนนาค) เมื่อยังเป็น
ที่พระยาอุไทยธรรม เป็นผู้บังคับการกรมช่างมุก จะเป็นผู้ช่วยพระราช
ดำรัสสั่งก็ได้ หรือเจ้าพระยาอัครมหาเสนาธิบดีก็ได้ จึงโปรดให้
สร้างเครื่องราชูปโภคประดับมุกสำหรับพระที่นั่งพมมานรดี และ
สร้างพระแท่นเครื่องประดับมุกตั้งในพระที่นั่งสุดีศมหาปราสาทด้วย
เพราะเป็นพระราชมนเทียรหมื่นเดียวกันกับพระที่นั่งพมมานรดี

เหตุใดต่อมาจึงถวายเครื่องราชูปโภคประดับมุกเหล่านั้น นอก
จากพระแท่นเครื่องประดับมุก เป็นพุทธบูชา ก็มเคาเงอนที่จะคิดเห็นได้ ด้วย
เมื่อต้นรัชกาลที่ ๓ แล้ว ถึงรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าน
ภาลัย โปรดให้สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพอดิ
เดชไปประทับอยู่ ณ พระที่นั่งพมมานรดี คนทั้งหลายเรียกกันว่า
“ทุ่งกระหม่อมปราสาท” เหมือนอย่างสมเด็จพระยาดุสิตนราช
ประยูรเสด็จประทับแห่งเดียวกันเมื่อรัชกาลที่ ๕ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวง

สนอกลงลายพระหัตถ์

ในเศษหนังสือพิมพ์ซึ่งคัดปรุทานมา ว่ากรมรถไฟในมลายูจำกัด
ให้กรมรถไฟเมืองไทยรับมาแต่หนังสือพิมพ์ชาวภาษาอังกฤษนั้นเข้าใจ
ผิด คือเป็นคำสั่งของกรมไปรษณีย์ต่อกรมไปรษณีย์ กรมรถไฟ
เป็นแต่พนักงานสำหรับขนถุงเมล็ดอนมตราผูกปากถุง ห้ามพินาทเกยจถง
หนังสือซึ่งอยู่ในถุงเมล็ดไม้ แต่เรื่องห้ามหนังสือพิมพ์ภาษาไทยนั้นประหลาด
อยู่ ด้วยหนังสือพิมพ์ในบังกัมโตกถาวถง พวกชาวบังกัมนอกจากไทย
ก็ไม่มีใครรู้ หม่อมฉันเองแรกทราบก็ด้วยเห็นในหนังสือพิมพ์บางกอก
โตมกถาวย่อ ๆ เพียงว่า “ไปรษณีย์จะส่งแต่หนังสือพิมพ์ชาวภาษา
อังกฤษจากกรุงเทพ ฯ ไปมลายู” ทางบังกัมเขาว่าเป็นคำสั่งห้ามของ
รัฐบาลไทย แต่หม่อมฉันก็คิดไม่เห็นเหตุใดรัฐบาลไทยจะสั่งห้าม
แต่ความจริงคงมีใครห้ามทางฝ่ายโตมกถาวหนึ่ง จึงไม่มีหนังสือพิมพ์ไทย
ส่งมาทางไปรษณีย์จนบัดนี้ แต่หม่อมฉันก็ไม่เคียดร้อนเพราะไม่ได้อ่าน
เอง เป็นแต่ถูกเค้าเขาอ่านเห็นมีชาวอะไรแปลก็มาเล่าให้ฟัง แต่ชาว
เมืองไทยที่เป็นข้าราชการกม ในหนังสือบางกอกโตมกถาว ไม่ได้อ่านหนังสือ
พิมพ์ภาษาไทยจึงไม่เคียดร้อน ที่พูดไปว่าหม่อมฉันรับหนังสือพิมพ์
เวตาเยนทบบนงเพมจนเพื่อจะรู้ชาวสงครามในยุโรปนั้น รับผิดชอบไม่ถ่วง
หยุดเพราะได้ข่าวแปลก็กับหนังสือพิมพ์เวตาเข้าแต่เด็กน้อย ไม่คุ้มกับ
เสียเวตาอ่าน

โบราณคดีเรื่องอื่นที่ครั้งมา ในตายพระหัตถ์แว่น ขยับนั้นหม่อมฉัน
ตั้งใจจะทอดสนองถวายเรื่อง แต่ไม่มีเวลาพอจะเขียนให้ทันคราวเมด
ได้ จะรอไว้เขียน ในเวลาว่าง ให้ทันถวายในคราวเมดหน้า.

เรื่องเบ็ดเตล็ดที่เมืองบึง

เมื่อเดือนกันยายนเกิดความไข้รากสาด Typhoid Fever เป็นโรคระบาด
ในเมืองบึง มีจำนวนคนเจ็บด้วยโรคนั้น ๔๔๕ คน ตาย ๖๖ คน ประหลาด
ที่พวกเด็กหญิงตามโรงเรียนจีนเป็นชนก่อนตายโรงเรียน พวกพนักงาน
เขาสงสัยว่าจะเป็นเพราะกินของแสดงที่คนชอบเอาไปเร่ขายตามโรงเรียน
ตรวจชันสูตรพบเชื้อโรคมอยู่ในไอศกรีม และในโดหัทของคนที่เที่ยว
เร่ขายของที่เมืองกับน้ำแข็ง โดยเฉพาะเขาบังคับ ให้เด็กนักเรียนศึกษา
บึงกันเป็นจำนวนกว่า ๒๐,๐๐๐ คน รวมลูกชายหยดและหลานของ
หม่อมฉันด้วยทุกคน แต่เมื่อแล้วแต่ใจสมัคร หม่อมฉันให้ไปปรึกษา
หมอย่าที่บ้าน แถวที่เราอยู่ห่าง โกลแดรมิ ได้ไปประปรนกับคน ในที่
เกิดโรคยังไม่จำเป็นต้อง

การที่เจ้าพนักงานกำจัดไข้รากสาดเดยเนื่องไปถึงการเมือง ด้วยคง
ขอบังคับคนเร่ขายของต้อง ให้ไปตรวจอนามัยและรับ ใบอนุญาตของ
เจ้าพนักงานก่อนทุกคนที่คนเร่ขายของ Hawkers มีขายของหลายอย่าง
และคนหลายชาติ พวกนี้เคยตรึงงานประมาณ ๓,๐๐๐ คน ทำ
เรื่องราวยื่นร้องทุกข์ต่อกรมสาธารณสุข กำลังว่ากล่าวไล่ให้ตั้งกันอยู่

หม่อมฉันได้เห็นในหนังสือพิมพ์เขาว่า
 เขียนหนังสือตั้งไปต่างประเทศ การที่ตั้งหนังสือเข้ามาเขาก็คงถือเป็น
 ทำนองเดียวกัน หม่อมฉันจึงคัดหนังสือพิมพ์ตรงข้อบังคับนั้นตั้งมาถวาย
 ด้วย จดหมายแฉ่งของเราไม่เข้าข้อห้ามอย่างไร เพราะพวกมันแค่นี้
 เรื่องที่ลวงมากกว่าร้อยปีแล้วแทบทั้งสิ้น ความดำบากจะมออยู่ถูกรวด
 จะอ่านไม่เข้าใจความเท่านั้น
 ถึงเวลาเที่ยงวันพุธของหยุดเขียนเพียงนี้ เพื่อจะได้คัดพิมพ์ทันตั้ง
 ไปรษณีย์

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

กิ่ง ๒๖ ๒๕๖๖

× × × ×

คำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๓๓ ตุลาคม ๒๕๖๒

กราบทูล ส้มเต๋จกรมพระยาตำราง ๆ ทราบฝ่าพระบาท

ถวายพระหัตถ์เจร ลงวันที่ ๓ ตุลาคม ได้รับแล้วตามวันเวลาเช่น
 เคย แต่ถวายพระหัตถ์บนนมรอยคดของมิด กระดาษของกรมตรวจ
 ไม่ตกใจอะไร แต่แต่คงการกระทำว่าเป็นการไม่แน่นอน

สนองลายพระหัตถ์

ความพระคำรัสขอนให้นำการรักษารักษาของแก่นัน ออกจะท้อถอย
การซ่อมมันต้องทำให้ใหม่ของมันจะเป็นได้ซ่อม ถ้าคงเก่าดำคร่ำครืออยู่
ก็เข็นมันว่าไม่ได้ซ่อม จะไปแนะนำให้เขาคงของเก่าไว้ก็เป็นการสิ้น
โลก ตัวไม่อยู่ในฐานะที่สำคัญพอใครเขาจะอินัง

จะ เจ้าเรื่อง แนะนำเฟื่อง ถวาย ให้ ทรงตั้งดับเล่น ดนุก ๆ สักเรื่อง
หนึ่งเมื่อถึงดงขี้มามัน ยกษัตริย์มาพบกับอนทรชิตที่หน้าปราสาทพระ
เทพบิดรภายหลังพงทบบเอาหงคาพระระเบียงพังไปด้วย ด่วนหงคา
พระระเบียงนมเขาทำจน ให้คนคิดแฉงเพราะทำง่าย แต่ด่วนยกษัตริย์
กรรมการคนหนึ่งมาปรึกษาว่าจะทำอย่างไรดี ที่มาตามกตจะมากดำหา
ข้าง จึงให้คำแนะนำเขาไปว่าไม่ทำจนอกเป็นดี เขาคำนจากมันยังมี
เหลืออยู่ออกตอหนึ่งน ได้แนะนำจารย์มันลงเตี้ย ที่แนะนำเรนนกคดวย
เห็นจา ยกษัตริย์พระแก้วนกกทำจนในรัชกาลที่ ๓ เป็นประติม เพราะ
จำได้ว่ากู่ทศกรรฐูกมั่งหัดเศระนั้น เป็นผู้มีมือหลวงเทพจนา (กษ)
กอมอกทบยกษัตริย์จวคอรุณ ดันนษฐานว่าเพราะเวदानนมข้างบนผู้มีมือดี ๆ
จึงให้ทำจนได้ แต่เพราะทำเกินด้วยไม้ ครั้นไม่ผู้กตมชจนทลายไป
บ้าง ถึงเมื่อซ่อมคราวอรรชยบึงกตบเกินทกนทำจนใหม่ นับว่าเป็น
การดีสมควรชย เพราะเวदानนมข้างบนอนนมมือพอกุโดยงมอยู่บ้าง แต่
เวदानนมไม้แล้ว อนทรชิตคดวยงเหลืออยู่กเป็นฝีมือนายคตตาม ซึ่งเป็น

ข้างมือไม้แข็งแรง ไม่มีประโยชน์อะไรที่จะรักษาไว้แต่เขาก็อาจ ที่
 หลงเห็นไปจ้างเขาเจกมาทำจน คงจะทรงคาดได้ว่าจะถูกต้องสักเพียงไร
 ข้าแค้นกทำคอนกรีตอย่างสมัยใหม่ด้วย คงจะอยู่นยงไปให้หมดได้
 ชำนาญ อันความเห็นมนุษย์นมนต่าง ๆ เห็นในหนังสือพิมพ์เขาลงว่ามี
 คนพวกหนึ่ง เห็นว่าตั้งก่อสร้างที่วงกรุงเก่าขึ้นรักษาไว้ทำไม หรือทำ
 ถ้ามามเตนนี้ตั้งเสียคิดว่า นกพอทำเนา มอกลความเห็นหนึ่งซึ่งออกจะบ๊วย
 ใจว่าปราสาทพิมายเอาไว้ทำไม เป็นอนุสรณ์ว่าแผ่นดินที่นี้เป็นของ
 เขมรมาก่อน ควรจะรื้อเสียให้สิ้นซาก แต่มีอีกพวกหนึ่งแต่คงความ
 เห็นคัดค้านว่าเอาไว้ดี เป็นอนุสรณ์ของเรา ว่าที่นั่นเดิมเป็นของเขมร
 แล้วเราคัดเขามาได้ หนังสือพิมพ์เขาชอบความเห็นของพวกหลังนี้

ในตายพระหัตถ์คัดรดออกชื่อพระอาจารย์นาค ว่าเขียนมารประจัญ
 ที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้น ทรงจำคาดไปเสียหน่อย
 ที่ถูกนั้นได้เขียนมารประจัญทอหารทศครุฑออกวัดพระเชตุพน ซึ่งทา
 ปูนกลบเสียหมดแล้ว ที่วัดพระเชตุพนนั้น ที่ใด ๆ อันจะพึงเขียนได้ก็
 เขียนทงนนั้น แต่ก่อนนั้นจะคู่ฝีมือ ไกรทมิธชื่อ ในครั้งนั้นก็ได้หมด การ
 ซ่อมภายหลังดำเนินทางทาปูนกลบรูปเขียนเสียเกือบสิ้น คงได้ซ่อม
 เขียนแต่เจ้าพาวะ ในที่ซึ่งต้องเป็นเขียน มีบานประตูหน้าต่างเป็นต้น การ
 ทาปูนนั้นเป็นการสำคัญมาก แม้ตั้งที่ทาด้วยหิน เป็นต้นว่าหินจันทร์
 เขาสระ โงกยังต้องทาน้ำปูนทับให้ขาวของสะอาดทั่วไป รูปมารประจัญ

ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตน นมโคตรเขียนถึไม่ทราบ จระทาบุนทับ
 ไม่ได้ จำเป็นต้องเขียนซ่อมให้ดูใหม่ เห็นเขาตั้งเขียนอ่อนทามาเข้าไว้
 ดูหุหุหามาก ทศรังกการเขียนซ่อมนนท่ายากกว่าเขียน ใหม่ตั้งดับเท่า
 ต้องใช้ช่างทศและเงินก็คองเดียมมาก ทังโดยผลก็ไม่เป็นทพอใจด้วย ถ้า
 จำประมุขกันแล้ว ช่างผู้ใหญ่ก็คองแพ้วางเด็ก ๆ เด่มอไป รูปเขียน
 ในพระอุโบสถวัดราชบูรณะนน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
 อยู่หัวทรงทราบราคา เคยตรังตั้ง ให้กรมหมื่นนวรวัฒนไปเขียนซ่อม
 คราวหนึ่ง กรมหมื่นนวรวัฒนตากเอาพระครูธรรมรัต (เที่ยง) องคท
 เกด้ากระหม่อมจคให้ ไปเขียนซ่อมมาก ทพิพทกณท ฉถานทววย นนไป
 ชวย เกด้ากระหม่อมเห็นว่าเป็นผู้ทการเขียนซ่อมมาเด่วจจคให้ไป
 ทาดววย ได้ทราบการเขียนซ่อมทวัดราชบูรณะมาจ่ายากจ่ามากมาก
 เป็นค่นว่าควิมาณจ่ามชองอันตองชวดไฉนน กระเทาะแตกไปเดี่ยชอง
 หนึ่ง เขาชวดจ่มยันทา ทำอย่างไรก็ชากบดองชองเกาชงยงมเทดอ
 อยู่นนไม่ได้ ฉกระเจ้อเหวอไป เพราะชวดจ่มยใหม่ทำคด้วยวิททาศ่าศร์
 กระเดี่ยคไปทางต่งวรค กรมหมื่นนวรวัฒนคองจวงไปเทยวคณกนราน
 ได้ชวดชอย่างเกามาจมจ่มทาได้จ่าเรจ ถ้าทำอย่างดบายดบชองเกาทง
 เดี่ยทงหลงเขียนเอาใหม่ก็ดบายจ่าเป็นไพน ๆ

ยุคหลังในพระอุโบสถวัดราชบูรณะนน ก็เป็นฝีมือพระอาจารย์
 นาคเขียน เรียงพระอินทรนุคตูกสาวไพจิคราตุรพาหนเมือเดือกคู้ ท่าน

คัดหน้านางไวทนนไปเห็นเจ้าตองยกมือไหว้ ผัดกับของใคร ๆ ทั้งาม
 จริง ๆ ด้วย ความดำรงค์ของพระอาจารย์นาคจะหลุดไปก็เห็นจะเข้า
 พระทัยได้ยาก แต่ก็ทรงประกอบอยู่ด้วยพระองค์มีดีสามารถจะทรง
 ทราบฝีมือที่ใด ไฉนได้ทรงฉายเอารูปเขียนของพระอาจารย์นาคไว้
 จึงจะทราบทอดถวายเป็นศอกอย่างชนหนึ่ง ด้วยท่านเขียนรูปนางมารไวที่
 วิหารทิศตะวันออกแห่งวัดพระเชตุพน ตามเรื่องว่าพระพุทธเจ้าทรง
 บันดาลด้วยพุทธฤทธิ์ ทำให้นางมารอันมีรูปสวยงามกลายเป็นนางแก่ไป
 ใคร ๆ เขียนก็ทำนางแก่ไปอย่างเขียนภาพจากคนแก่ แต่พระอาจารย์
 นาคท่านไม่ตาม ท่านเขียนเป็นรูปภาพนางอย่างทีเขียนกันอยู่ตามปรกค
 นนเอง แต่บัดเดิ่นเดิ่นเด็กน้อยทำให้เห็นเป็นแก่ไปได้ เกิดอาการ่อม
 หลงฝีมือท่านเหลือเกิน จึงได้สืบประวัติท่าน ก็ได้ความว่าท่านอยู่ที่
 วัดทองแดงในคลองบางกอกน้อย และว่าท่านโบสถ์ถ่มเขียนด้วย ทำ
 ให้นึกว่าคงเป็นพระอาจารย์นาคเขียน ออกด่าให้พยายามไปดู บุกดวง
 ใต้ดำศาลอันทอดไว้เป็นสะพาน เห็นยากยิ่งกว่าสะพานเงินสะพานทอง
 เป็นไหน ๆ พลาดคกทองร้องทองดูไปนับปี ที่สุดไปถึงวัด เห็นรูปเขียน
 ที่โบสถ์ถ่มอยู่จริง แต่ไม่ไรฝีมือพระอาจารย์นาค ทำให้รู้สึกคิดว่า
 หวังผิดไปมาก วัดที่ท่านอยู่ก็เป็นวัดที่ท่านบวชท่านอยู่เท่านั้น จะมฝีมือ
 ท่านเขียนไวทนนหาได้ไม่ เช่นพระอาจารย์อน ไฉนท่านอยู่วัดราชบูรณะ
 ก็ถามฝีมือของท่านเขียนไวทนนไม่ ไปปรากฏในที่อื่น ๆ

อันความจำนนชอบกต ด่างที่ก้ำได้แม่นยำอย่างประหลาด ด่างที่
 ก้ำได้ครึ่ง ๆ กตาง ๆ ด่างที่กตมดระดาจำไม่ได้จนนึกเคี้ยว โคลง
 ท้าวศรีจุฬานันเป็นพอกจำได้ครึ่ง ๆ กตาง ๆ บาทคันซึ่งประทานไป
 นนกรบรองได้ว่าถูกต้อง แต่ช่วยนภจะค้อดวายนกไม่ออก เมื่อไป
 จุดเทียนพรรษา เทียงบูชาสถานต่าง ๆ ในวัดพระเชตุพน เห็น
 อนุสรณ์คุณเดชอบุคร ซึ่งทำไว้ที่วิหาร พระ โลกนาถมีแต่ศุกดา
 ทนงสื่อไม่มทจะรู้ได้ว่าทำศุกดาไว้ทำไม ดูเหมือนเดิมจาร์กศิดาไว้
 ด้วยซ้ำ เห็นจะหลุดตกเดี่ยวเมื่อซ่อมปูนทากดรูปเขียนของพระอาจารย์
 นาค แล้วไม่ได้เอาคืนเข้าตามเดิม นกคากนกไม่ได้

เรื่องดังพระธรรมดัดกเป็นพระพิมพ์ธรรมหนักกราบทุกเม็ดออก ทมิ
 ผิดโดยส่วนตัว เพราะไม่ทราบที่ท่านใดเดอนทเป็นพระอุบาถชนเมื่อไร
 ด้ใจที่จะได้ฟังกระแสพระตำริ ในเรื่องเครื่องราชูปโภคประดับ
 มุก ความที่ครัดบอกล่าวจะประทานพระตำริมาคราวหน้านั้น เพราะ
 ความที่กราบทุกมาแล้วเป็นหัลบายตาเคาจะดยตลอดไปทงนนั้น มีที่อาศัยอยู่
 แต่พระแท่นเศวตฉัตรประดับมุกตั้งเดี่ยว

ข่าวกรุงเทพฯ ๆ

เมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม ได้รับหมายสำนักพระราชวัง บอกกำหนด
 การพระราชกุศลฉวนทระตกรชกาดท ๕ มีหมายกำหนดการโดยละเอียด
 ไปพิมพ์ส่งมาด้วย ซึ่งได้แบ่งส่งมากวายเป็นเพื่อทราบฝ่าพระบาทด้วยใบ
 หนึ่งแล้ว แต่ก็เป็นการทำตามเคยเท่านั้น

ในวันเดียวกันนี้ หญิงพิศตรมาหา บอกว่าสมเด็จพระพันวัสสา
 ตรัสสั่งให้เขียนพัตงานพระเมรุทอดกระหม่อมหญิง หอบเอาศอกอย่างผ้าน
 สำหรับใช้บุพัตมา ให้เดออกเป็นพะเนนแทนทัก แต่ดวงเป็นดีเชียวตามดี
 พระชนมวารทรงนน อ่อนบ้าง แก่บ้าง ได้บชกแก่เธออย่างงเดอกไม่ได้
 คอก คชงคกตงถายเดยกอน โปการทำถายพัตเดมนึ คิดว่าควรจะทำ
 เป็นกำไคตามพระนาม แต่จะทำวงใหญ่เกินกว่าของจริงไปก็จะเกิดดู
 ไม่รู้จักชน การทำอะไรนั้นก็ประหลาด ถ้าของใหญ่แต่ทำเดกลงยอม
 เข้าใจได้ แต่ทำของเดกให้ใหญ่ชนนนี้ดูไม่รู้ว่าจะไร อ้นกำไคนี้
 ถ้าทำเท่าของจริงก็คงหลอน จำจะต้องมีอะไรประกอบเข้าดวยอก แต่
 จะเป็นสิ่งอะไรนั้นสังคคไม่เห็น จะต้องเป็นของงตงามซึ่งเข้าพวกกับ
 ถายได้ พงกรูปถายเป็นวิว เห็นจะเขามาผูกเข้าไม่ได้ โดยที่ยังคคไม่
 เห็นจึงกรายทูลมา เพื่อว่าฝ่าพระบาททรงพระดำริได้ โปรดประทาน
 พระดำริไปให้พิจารณา จะเป็นพระเดชพระคุณต้นเกล้า

รุ่งชนอกวันหนึ่งชายถาวรก็มาหา ขอแรงให้ช่วยเขียนพัตสำหรับ
 งานพระเมรุเดคเจ้าอีกเดมหนึ่ง แต่ั้นไม่ยาก ทำเป็นคอกบัวถาย
 จะใส่เข้าไปเท่าไรก็ไม่ขัดข้อง ไม่ค้องตรีครองอะไร

ควรมิควรแต่จะ โปรด

พรส

ที่ ๓๐/๒๕๘๒

หมายกำหนดการ

พระราชกุศลวันพระลัทธิราชกาลที่ ๕

ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๘๒

วันที่	เวลา	รายการ	ที่	แต่งกาย
๒๓	๑๗.๐๐	ถัดการพระบรมรูป ถัดมณฑลพระ ๒๐ รูป ไทศน์ ถัดบปกรณพระ ๕๗ รูป	พระตำหนัก ราชวงศ์ พระที่นั่งจักรี	ครึ่งยศ ประดับ ราชอิสริยาภรณ์

นายกรัฐมนตรี ในตำแหน่งบังคับบัญชาสำนักพระราชวัง รับ
 บัญชาคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ว่า การพระราชกุศลวัน
 พระลัทธิราชกาลที่ ๕ ให้กำหนดดังนี้

วันที่ ๒๓ ตุลาคม พณงานพระราชพิธีพระพุทธรูปประจำ
พระชนมวารชนประดิษฐานเหนือคังทอง และเชิญพระ โภคพระบรม
อิฐุพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ
ชนประดิษฐานบนพระที่นั่งพุดตานถม ภายใต้นพปฏดมหาเศวตฉัตร
ณ พระที่นั่งจักรมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง ประกอบด้วย
เครื่องขัตติยราชูปโภคกับ แดงพระบรมรูปบัญชามราชานุสรณ์ที่พระदान
พระราชวังดุสิตไว้

เวลา ๑๗ นาฬิกา คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ออกจาก
พระราชวังดุสิตไปยังพระदानพระราชวังดุสิต ประธานคณะผู้สำเร็จ
ราชการแทนพระองค์ทรงวางพวงดอกไม้อองหอดวง และทรงจุดธูปเทียน
เครื่องราชสักการ ถวายบังคมพระบรมรูปบัญชามราชานุสรณ์ แล้ว
คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ออกจากพระदानพระราชวังดุสิตมาสู่
พระบรมมหาราชวังชนพระที่นั่งจักรมหาปราสาท ประธานคณะผู้สำเร็จ
ราชการแทนพระองค์ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการถวายบังคมพระ
บรมอิฐุ และเทียนเครื่องนมัสการ พระสงฆ์ ๒๐ รูปสวดพระพุทธมนต์
จบแล้วทรงจุดธูปเทียนเครื่องทรงธรรม พระราชาคณะถวายพระธรรม
เทศน์ภาคินท์ ๓ ครั้นจบแล้วพระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ประธานคณะ
ผู้สำเร็จราชการ แทน พระองค์ ทรงประเคน เครื่องไทยธรรม บูชาภาคินท์

เทศน์แสดงทรงทอดผ้าพระสงฆ์ทรงพนต์ดับปรกณต์แด่พระสงฆ์ชก ๕๗ รูป
ดับปรกณต์

การแต่งกาย แต่งเครื่องแบบเครื่องยศ ประจำราชอิสริยาภรณ์

สำนักพระราชวัง

หมายมา ณ วันที่ ๓๐ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๗๒

x x x x

พิมพ์

โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ

๕๓ ถนนบำรุงเมือง พระนคร

เอกศ. ขุนรศมย์ ผู้พิมพ์และโฆษณา

๒๕๓๕